

Turun yliopisto
University of Turku

IKUINEN LAHJA

Lahjasoluilla lapsiperheellistymisen markkinat ja niiden hallinta taloussosiologisena kysymyksenä

Taloussosiologian pro gradu -tutkielma
Master's Thesis
in Economic Sociology

Laatija/Author:
Essi Miettinen

Ohjaajat/Supervisors:
VTT Arttu Saarinen

17.5.2026
Turku

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Oppiaine	Taloussosiologia	Päivämäärä	17.5.2026
Tekijä(t)	Essi Miettinen	Sivumäärä	86 sivua
Otsikko	IKUINEN LAHJA – Lahjasoluilla lapsiperheellistymisen markkinat ja niiden hallinta taloussosiologisena kysymyksenä		
Ohjaaja(t)	Arttu Saarinen		

Tiivistelmä

Miten voisimme määritellä biologisen materian, jonka luovuttamista kutsutaan lahjaksi ja samaan aikaan käsitellään markkinaehtoisesti hyödykeressurssina? Tutkielmassa tarkastelen, miten lahjoitetuilla sukusoluilla lapsiperheellistyminen jäsentyy markkinakentäksi. Analyysini osoittaa millaisia hallinnan mekanismeja markkinat tarvitsevat pysyäkseen moraalisesti hyväksyttävällä alueella ja millaisia inhimillisesti herkkiä seurauksia ne tuottavat. Tutkielma on teoreettinen ja käsitteellinen analyysi, jonka aineisto koostuu lahjasoluja käsittelevistä tutkimusartikkeleista. Teoreettinen viitekehys rakentuu taloussosiologisen markkinakäsityksen perustalle, minkä lisäksi lahjan teoriat ja kommodifikaatiotutkimus antavat mahdollisuuden käsitellä lahjasolumarkkinoiden erityispiirrettä: kehon ja ihmisen kaupallistamista ja sen häivyttämistä lahjan käsitteen alle.

Biologinen ja sosiaalinen asettuvat vastakkain lahjasolujen avulla muodostuneissa perheissä ja tuottavat haastavia asetelmia osapuolten toimijuuden ja identiteetin näkökulmasta. Lahjasolumarkkinoiden hallinta ei rajaudu vain sukusolujen laatustandardeihin tai hoitoon pääsyn ja kustannusten lainsäädännölliseen ohjaukseen. Moraalista hyväksyttävyyttä hallinnoidaan lahjan retoriikan ja suhteiden sopimuksellisen rajaamisen avulla. Hallinnan mekanismit pyrkivät kategorisoimaan lahjasoluhoidoissa syntyviä geneettisiä yhteyksiä siten, etteivät ne uhkaksi perinteistä heteroydinperhekäsitystä. Hoidoissa käymisen salailu on olennainen osa hallintaa, jonka tarkoitus on suojella perhettä sekä ulko- että sisäpuolelta. Salailun vuoksi lahjasolutaustaiset eivät usein saa kasvaa tietoon taustastaan ja geeniperimästään, jotka osoittautuvatkin aiemmin oletettua olennaisemmiksi identiteetin rakennusaineiksi. Keskeisenä johtopäätöksenä voi todeta markkinoiden moraaliperustan olevan hauras. Globaalien markkinoiden yksilöille ja perheille tuottamat haavoittuvuudet ovat paljastumassa, kun ne konkretisoituvat lahjasolutaustaisen geneettisessä ja relationaalisessa hämmennyksessä.

Asiasanat	lahjasolut, sukusolujen luovutus, lahja, lapsettomuus, perhekäsitys, kommodifikaatio, intiimit markkinat, lahjasolumarkkinat

Muita tietoja	

Omistettu elämälle ja Lahjalle

*For those whose existence is bound to mine, through a uniquely social and biological
belonging*

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO.....	1
2	MARKKINAT.....	4
	2.1 Taloussosiologiset markkinat.....	4
	2.2 Sääntely ja hallinta	11
	2.3 Lahja.....	15
3	KEHO, SUHTEET JA KAUPANKÄYNTI.....	20
	3.1 Kommodifikaation määritelmät ja prosessi	20
	3.2 Intiimit markkinat.....	23
4	TUTKIMUSASETELMA	27
	4.1 Tutkimuskysymykset	27
	4.2 Aineisto	28
	4.3 Menetelmä ja tutkimusetiikka	37
5	LAHJASOLUMARKKINAT.....	39
	5.1 Markkinoiden roolijako.....	39
	5.2 Sääntely ja hallinta	48
	5.3 Lahjasta tuotteeksi, tuotteesta ihmiseksi	61
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	72
7	LÄHTEET	77

1 JOHDANTO

Lahjoitetuilla sukusoluilla on jo vuosikymmeniä vastattu lapsettomuudesta kärsivien perheellistymisen toiveisiin. Lahjasoluhoidoja ei kuitenkaan tulisi käsittää vain lääketieteelliseksi prosessiksi, joka päättyy lapsen syntymään. Niihin liittyvät käytännöt johtavat moninaisiin seurauksiin, jotka eivät kosketa vain sukusolujen luovuttajia ja vanhempia. Hoitojen tuloksena syntynyt lapsi, lahjasolustaustainen yksilö, kokee toimintatapojen seuraukset omassa kehossaan ja minuudessaan. Ne tulevat näkyviksi vasta vuosia, jopa vuosikymmeniä, hoitoprosessin päätyttyä.

Viime vuosina uutisissa on käsitelty muun muassa saman luovuttajan sukusoluista syntyneitä suuria sisarusparvia ja tapauksia, joissa klinikat ovat hävittäneet tietoja luovuttajasta Suomessa (MTV 2026; YLE 2024a, 2024b, 2024c). Pohjoismaiset sosiaali- ja terveydenhuollon eettiset neuvottelukunnat ovat ottaneet kantaa sukusolujen käyttömäärien sääntelyyn (ETENE ym. 2025). Hoitojen seuraukset lahjasolustaustaiseen yksilöön ovat juuri nyt erityisen ajankohtaisia, sillä vuonna 2026 ensimmäiset vuoden 2007 hedelmöityshoitolain jälkeen syntyneet saavuttavat täysi-ikäisyyden ja saavat ensimmäisinä Suomessa juridisen oikeuden luovuttajan henkilöllisyyden selvittämiseen (YLE 2026).

Lahjasoluhoidot ovat vakiintunut lapsettomuuden hoidon keino. Maailmanlaajuisesti hedelmöityshoidoilla arvioidaan saaneen alkunsa 10–14 miljoonaa lasta vuosien 1978–2018 aikavälillä, joskin itse lahjasoluhoidojen osuutta luvusta ei tiedetä (Adamson ym. 2025). Suomessa lahjasoluilla tehtyjen hoitojen määrä on lähes kaksinkertaistunut noin 1900 hoidosta vuonna 2005, noin 3600 hoitoon vuonna 2024 (THL 2025). Maiden välisten tilastointikäytäntöjen vaihtelu ja Suomessakin lyhyt seuranta-aika antavat suppean kuvan todellisista luvuista. Kyse lienee joka tapauksessa yhteiskunnallisesti merkittävästä joukosta ihmisiä ja lahjasolujen vaikutuksesta heidän elämiinsä. Tilastot eivät tavoita ilmiön laajuutta, sillä ne rajautuvat kuvaamaan hoitojen määriä, hoitomuotoja ja syntyneiden lasten lukumäärää. Lahjasoluhoidot eivät ole vain lääketieteellinen tai perheen sisäinen ja yksityinen ilmiö. Ne ovat sosiaalisesti, taloudellisesti, juridisesti ja moraalisesti järjestäytynyt moniulotteinen kokonaisuus.

Luovuttaminen ja hoidot edellyttävät moninaista toimijoiden joukkoa: hoitotahot, sukusoluja varastoivat ja välittävät toimijat, lisääntymisteknologia, luovuttajat, vanhemmiksi aikovat ja hoitojen sääntely rakentavat lahjasoluhoidokentän ja osallistuvat sen kehittämiseen. Koska kokonaisuuteen kiinnittyvät raha, luovutus- ja hoitoprosessia määrittelevät sopimukset sekä hoitojen ja sukusolujen saatavuus, se tarjoaa mielenkiintoisen tarkastelukohteen taloussosiologialle ja tieteenalan tavoille ymmärtää

markkinat. Taloussosiologisesti lahjasolujen ja lahjasoluhoidojen markkinakenttä on lisäksi kiinnostava rajatapaus niiden haastaessa yksinkertaistavan jaon intiimin ja markkinoiden välillä. Sukusolu on biologista materiaa, joka kiinnittyy henkilökohtaiseen ja emotionaaliseen, käsityksiin vanhemmuudesta, perheestä ja identiteetin rakentumisesta.

Sukusolujen luovuttamiseen liitetään vahvasti lahjan ja auttamisen retoriikka. Robert Titmuss (1970) osoitti aikoinaan, miten altruismi ja markkinaehtoisuus luovat eettisesti hauraan jännitteen verenluovuttamisen kontekstissa. Luovutetun sukusolun kutsuminen lahjaksi ei sekään onnistu poistamaan sitä seikkaa, että niiden käyttöön liittyy markkinaehtoisia piirteitä. Päinvastoin lahjasolut tekevät näkyväksi sen, miten markkinoiden on mahdollista rakentua moraalisesti latautuneiden käsitteiden ja hyödykkeiden varaan. Kuten monessa muussa maassa, myös Suomessa lahjasoluhoidot kuuluvat sekä julkisen että yksityisen terveydenhuollon piiriin (THL 2025), jolloin erityisesti jälkimmäiseen suuntaavat vanhemmiksi aikovat saavat kokea markkinaehtoisen lapsiperheellistymisen suuren hintalapun, joka saattaa kasvaa kymmeneen tuhansiin euroihin (YLE 2024d). Sukusoluista tarjotun korvauksen määrä ja muoto vaihtelevat maittain nimellisestä korvauksesta kymmenien tuhansien palkkioihin.

Markkinoita ei taloussosiologisessa viitekehyksessä käsitetä ainoastaan kysynnän ja vaihdannan kautta. Sääntelyn rooli on keskeinen markkinoiden mahdollistamisessa, rajaamisessa ja oikeuttamisessa. Lahjasolumarkkinoilla sääntely levittäytyy yhtä aikaa monille alueille: terveydenhuoltoon, lisääntymisoikeuksiin, kaupankäyntiin kehollisesta materiasta, sukulaisuuden ja perheen määrittämiseen ja lopulta lahjasolutaustaisen oikeuksiin. Kansallinen lainsäädäntö kykenee hallitsemaan vain yhden maan markkinoita, mutta lahjasolumarkkinat toimivat ylirajaisesti. Suomessakin lapsettomuushoidoissa käytetään ulkomailta tuotuja lahjasoluja (THL 2025) ja vanhemmiksi aikovat matkustavat hoitojen perässä ulkomaille (Perler & Schurr 2022).

Sääntely ei typisty vain lakipykäliin tai viranomaisten suosituksiin. Lahjasolumarkkinoiden hallinta rakentuu vahvasti näiden ohella sosiaalisesti ja kulttuurisesti muotoutuneiden moraalisten arvojen varaan. Ne ohjaavat käytäntöjen hyväksyttävyyttä, joka on markkinoiden toimintaedellytys. Lahjasolumarkkinoilla toteutetaan intiimejä haluja ja toiveita sekä tuotetaan uusia yhteyksiä ihmisten välille. Näiden tapahtuessa markkinavaihdannan kontekstissa, seurauksena saattaa olla moraalinen hämmennys, joka vaatii ihmissuhteiden hallintaa (Zelizer 2007). Sukusoluluovuttajan, tulevan vanhemman ja lapsen väliset suhteet eivät mahdu perinteisen perhekäsityksen kehyksiin, ja saattaisivat horjuttaa markkinoiden toimintaa.

Siksi näitä suhteita sitovat erilaiset luokitukset ja sanattomat sopimukset, jotka ovat osa markkinoiden sääntelyn ja hallinnan kulttuuria.

Intiimin ja talouden välinen jännite lahjasoluilla lapsiperheellistymisen kontekstissa on tutkielman lähtökohta ja ydin. Tavoitteena ei ole ainoastaan kuvata miten ja mistä markkinat rakentuvat, vaan tehdä niiden eettiset ulottuvuudet ja seuraukset näkyväksi. Luvut 2 ja 3 esittelevät taloussosiologista markkinakäsitystä, kehon kaupallistumista käsittelevää bioeettistä keskustelua ja lahjan monimerkityksellistä luonnetta. Neljäs luku avaa tutkimusasetelmaa, jonka jälkeen viides luku muodostaa vastauksen tutkimuskysymyksiin luomalla ensin kokonaiskuvan markkinoista, hahmottelemalla niiden sääntelyn ja hallinnan muotoja ja siirtyen lopuksi markkinoiden seurauksiin, eli lahjasolutaustaisen kokemukseen. Luku 6 kokoaa analyysin keskeiset johtopäätökset ja esittelee lahjasolututkimuskentällä vielä vähäiselle huomiolle jääneitä näkökulmia.

Tutkielman tiedonintressi on lähtökohtaisesti hyvin henkilökohtainen: olen itse syntynyt luovutetuista sukusoluista aikana, jolloin Suomessa ei ollut lahjasoluhoidoja koskevaa lainsäädäntöä, ja olen osa kymmenien samoista sukusoluista alkunsa saaneiden kansainvälistä sisarusparvea (YLE 2025). Tutkielma ei ole ainoastaan uusi avaus vielä varsin kapealla lahjasolututkimuksen kentällä. Se on myös itselleni, ja kenties muille kaltaisilleni, mahdollisuus hahmottaa oman olemassaolon markkinaehtoisia edellytyksiä ja lahjasolutaustaisuuteen liittyviä minuuden ja perheen erityispiirteitä.

2 MARKKINAT

Jotta voin rakentaa kattavan kuvan lahjasolumarkkinoista, aloitan tarkastelemalla sitä, miten sosiaalitieteissä ja ennen kaikkea taloussosiologiassa on määritelty markkinoiden käsite. Taloussosiologinen käsitys markkinoiden rakentumisesta ja toiminnasta eroaa jonkin verran esimerkiksi taloustieteellisestä ajattelusta. Taloussosiologia asettaa sosiaalisen markkinoiden tutkimuksen perustaksi, jolloin se huomioi ihmisten väliset suhteet, suhteiden muuttuvan luonteen ja kulttuurisen ja poliittisen ympäristön vaikutukset. Markkinat ovat siis sosiaalisen vuorovaikutuksen areenoita, joilla sellaiset makrotason tekijät, kuten instituutiot ja kulttuuri, vaikuttavat toimijoiden käyttäytymiseen ja taloudellisiin lopputuloksiin (Beckert 2009).

2.1 Taloussosiologiset markkinat

Yksi tapa määritellä markkinoita on asettaa tietyt premissit eli ennakkoehdot, joiden täytyttyä voimme puhua markkinoiden järjestyksestä eli markkinoista itsessään. Näin tekee muun muassa Patrik Aspers (2011), joka luonnehtii premissejä seuraavasti: ensimmäisenä on oltava yhteinen ymmärrys vaihdannan kohteesta, eli mistä tietyllä markkinakentällä on kyse. Toisena ehtona on kulttuurisesti jaettu ymmärrys markkinakentälle sopivista normeista ja käytännöistä. Viimeisenä edellytyksenä on, että markkinoilla on määritelty hyödykkeen taloudellinen arvo. Aspers aloittaa markkinoiden käsitteen määrittelyn kuvaamalla niitä sosiaalisiksi rakenteiksi, joissa vaihdetaan oikeuksia ja määrittellään hintoja sekä käydään kilpailua. Edellytykseksi sosiaaliselle rakenteelle hän asettaa kahden roolin, myyjän ja ostajan, olemassaolon, joille Aspers asettaa lisäksi oletusarvona niiden vaihdettavuuden. Taloudellisen vaihdannan tulee konkretisoitua ja sen tulee perustua legitimoituihin omistusoikeuksiin, jotta voidaan puhua markkinoista. (Aspers 2011, 1–10.)

Aspersin ohella Jens Beckert (2009) esittää, että vasta tiettyjen premissien täytyttyä voimme todella puhua toimivista markkinoista. Beckertin laatima kolmiulotteinen lähestymistapa keskittyy markkinatoimijoiden koordinaatio-ongelmiin, joita ovat arvo, kilpailu ja yhteistyö. Perustana on ajatus markkinoista sosiaalis-strukturalistisesti, kulttuurisesti ja institutionaalisesti uppoutuneina. Koordinaatio viittaa tilanteeseen, jossa markkinatoimijat voivat muodostaa vakaita odotuksia toistensa toiminnasta ja tulevaisuudesta, ja odotukset ovat sovitettavissa heidän omiin tavoitteisiinsa, jolloin taloudellisen vaihdannan edellytykset täytyvät. Arvon ongelma koskettaa hyödykkeen arvon määrittämistä markkinoilla. Kilpailu on markkinoiden olemassaolon edellytys, mutta samalla se luo epävarmuutta. Samoin yhteistyön ongelma kuvaa

markkinatoimijoiden kokemaa epävarmuutta ja lisäksi potentiaalisia riskejä vaihdantatilanteissa. (Beckert 2009.)

Sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentunut arvo voidaan jakaa vielä statusperustaiseen, normatiiviseen tai kognitiiviseen arvon määrittämiseen. Arvon statusperustainen määrittely liittyy siihen, miten yksilön kuluttama hyödyke sijoittaa hänet sosiaalisessa rakenteessa. Kyse on hyödykkeen omistamisesta johdettavasta oletuksesta taloudellisen ja kulttuurisen pääoman määrästä. Esimerkiksi taiteen kentällä arvon määrittäminen nojaa vahvemmin sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneeseen "mittaan". (Beckert 2009.)

Normatiivisuus viittaa hyödykkeen tuottamaan symboliikkaan ja sen legitimeettiin, kuten tiettyjen ruokien saamaan uskonnolliseen arvioon, esimerkiksi porsaanlihan rooliin muslimien ruokavaliassa. Niin ikään kognitiivinen pohjautuu sosiaalisten uskomusten järjestelmään, jolloin jonkin asian merkityksen muuttuminen mahdollistaa sen hyödykearvon sekä normatiivisessa että kognitiivisessa kehyksessä. Muun muassa valaiden katselusta on tullut länsimaissa kulutushyödyke vasta kun valaisiin on kiinnitetty symbolinen vapauden merkitys, jonka johdosta niiden arvostus on noussut ja niiden suojelusta on tullut olennaista. Arvon määrittäminen on varsin yksilöllinen prosessi, jossa normit, sosiaalinen linkittyminen ja merkitykset risteävät. (Beckert 2009.)

Sosiaaliset riskit ovat yhteistyön ongelman ytimessä. Toimijat eivät voi olla täysin varmoja toisen osapuolen motiiveista ja hänen tarjoamansa hyödykkeen laadusta. Luottamuksen rakentuminen toistuvien vaihdantatilanteiden kautta ja osapuolten sijoittuminen markkinoiden sosiaalisessa verkostossa luovat varmuutta kaupankäyntiin. Verkosto, joka mahdollistaa informaationkulun helposti, tukee yhteistyötä ja edistää väärinkäytösten havaitsemista ja niistä rankaisemista. (Beckert 2009.)

Markkinoiden sosiaalinen rakenne määrittelee lisäksi kilpailun koordinaatio-ongelmaa. Toimijat pyrkivät pääsemään edulliseen asemaan kilpailijoihinsa nähden haalimalla valta-asemaa markkinoilla muun muassa pyrkien estämään toisten toimintaa. Kilpailun koordinaatio-ongelman ratkaisuna saattaa syntyä muun muassa korruptiota ja yritysten välisiä keskinäissopimuksia. Markkinoiden tulee silti johtaa sosiaalisesti hyväksytyyn lopputulokseen. Jos toiminta kasvattaa eriarvoisuutta, se saattaa johtaa vastustukseen yhteiskunnassa. (Beckert 2009.)

Niin arvon määrittäminen, kuin kilpailu ja yhteistyö ovat joiltain osin ratkaistavissa institutionaalisin keinoin. Standardisoinnin avulla hyödykkeen arvoa voi verrata toisiin saman kategorian tuotteisiin. Yksi kilpailun ongelman merkittävimmistä ratkaisuksista on

valtion sääntely, joka voi ilmentyä esimerkiksi omistusoikeuksia säätelevien lakien, tullien tai kuluttajansuojan muodossa. Sääntelyn tehtävä on lisäksi jakaa markkinoiden riskejä toimijoiden kesken. Institutionaalinen uppoutuneisuus tarkoittaa myös poliittisia taisteluja toimijoiden intressien ollessa ristiriitaisia ja pyrkiessä itselleen edulliseen asemaan muuttamalla sääntelyä. Yhteistyön ongelmien avaintekijänä on toimijoiden sitoutuminen näihin institutionaalisiin sääntöihin normatiivisesti ja kognitiivisesti. (Beckert 2009.)

Beckertin koordinaatio-ongelmallisen lähestymisen tavoite on tehdä näkyväksi, miten ratkaisut näihin ongelmiin heijastavat makrotason rakenteita, niitä institutionaalisia, sosiaalisia ja kognitiivisia ulottuvuuksia, jotka perustuvat tietyn markkinakentän toimijoiden pyrkimykseen toteuttaa materiaaliset ja ideaaliset intressinsä. Vaikka Beckert kuvaa markkinoiden vakauden sekä toimijoiden tavoitteena, että markkinoiden muodostumisen ja laajentumisen ehtona, koordinaatio-ongelmat selittävät lisäksi kääntöpuolen: markkinat ovat jatkuvassa muutoksessa preferenssien, normien ja sääntelyn muuttuessa toimijoiden omien intressien toteuttamisen seurauksena. (Beckert 2009.) Premissilähtöisen markkinoiden analyysin ohella niitä voi tarkastella erilaisten mallien avulla. Taloussosiologia, kuten muutkin tieteenalat, jakautuu toisistaan enemmän tai vähemmän eroaviin teoreettisiin koulukuntiin, jotka korostavat eri tekijöiden vaikutuksia markkinoihin ja niiden toimintaan.

Taloussosiologian esittämä kritiikki taloustieteen universalistiselle markkinakäsitykselle voidaan jakaa kolmeen yleistettävään malliin: rajattomien markkinoiden malli, alisteisten markkinoiden malli, joka jakautuu merkityksiä ja sosiaalisia struktuureja korostaviin leireihin, sekä kolmantena useiden markkinoiden malli. Rajattomien markkinoiden malli on ideologinen vastaesitys taloustieteelle. Se kritisoi markkinoiden “kaikkivoipaisuutta” ja niiden aiheuttamaa tuhovoimaa, joka kohdistuu kaikkeen sosiaaliseen, kulttuuriseen ja moraaliseen. Kyseisen mallin edustajat, kuten Richard Titmuss ja Georg Simmel, esittävät ratkaisuksi tiettyjen elämän osa-alueiden erottamista markkinoista joko normatiivisten tai lainsäädännöllisten rajoitusten avulla. Markkinat ja raha ovat jatkuva vaaratekijä sosiaalisille suhteille ja kaikelle “pyhälle”. Rajattomien markkinoiden mallin puute on kyvyttömyys tuottaa vaihtoehtoa. Malli vain hyväksyy markkinoiden kyvyn ylittää kaikki niille asetetut sosiaaliset ja kulttuuriset esteet. (Zelizer 2011, 366–370.)

Alisteisten markkinoiden ja useiden markkinoiden malleja yhdistää ajatus markkinoiden ja ei-taloudellisten tekijöiden keskinäisriippuvuudesta. Markkinoilla on omat arvonsa ja norminsa, mutta ne eivät muodostu tyhjiössä, vaan ovat riippuvaisia muista instituutioista ja niiden arvoperustasta. Täten markkinavoimia ei voi “suojella” talouden ulkopuolisilta tekijöiltä ja markkinoiden valta-asemaa horjutetaan jatkuvasti kulttuuristen ja sosiaalisten

tekijöiden toimesta. Markkinat ja vaihdanta ovat luonteeltaan ja historiallisesti vaihtelevia. (Zelizer 2011, 367–377.)

Alisteisten markkinoiden mallin kulttuurinen leiri katsoo markkinoita normatiivisena rakenteena ja nostaa keskiöön kysymyksen arvojen vaikutuksesta vaihdantaan ja markkinoiden toimintaan. Markkinat itsessään ja hyödykkeiden kulutus ovat täynnä kulttuurisia merkityksiä, jotka sekä tulevat markkinoiden ulkopuolelta että syntyvät osana kulutusta ja tuottavat uusia merkityksiä teollistuneessa yhteiskunnassa. Mallin keskeinen puute on materiaalisten ja sosiaalisten tekijöiden vaikutuksen sivuuttaminen. Sosiaalistrukturalistinen vaihtoehto alisteisten markkinoiden mallissa korostaa sosiaalisia rakenteita. Verkostot, informaation liikkuminen ja valta ovat markkinoiden analyysin keskiössä ja niiden avulla pyritään selittämään taloudellista toimintaa, toisinaan kulttuuristen tekijöiden kustannuksella. (Zelizer 2011, 367–377.)

Viviana Zelizerin mukaan hyödyllisin vastine taloustieteen markkinakäsitykselle on useiden markkinoiden malli. Se kykenee haastamaan uskomukset talouden kaikkivoipaisuudesta ja toisaalta kulttuurisia ja sosiaalisstrukturalistisia selityksiä vaivaavan yksinkertaistavan luonteen. Useiden markkinoiden malli on itsenäinen, sosiologinen, näkökulma markkinoiden käsitteelle, joka ei vain kritisoi taloustiedettä vaan tuottaa eheän kokonaiskuvan markkinoista. Se käsittää markkinat vaihtelevien sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden alaisena kulutuksen, tuotannon ja vaihdannan kategoriana. (Zelizer 2011, 366–379.) Zelizerin taloussosiologinen ajattelu on keskittynyt talouden ja intiimien suhteiden rajapintaan ja ristiriitoihin. Tähän analyysiin palaan seuraavassa teorialuvussa, joka käsittelee spesifimmin kehollisia ja intiimejä markkinoita, joista lahjasoluissa juuri on kyse.

Markkinoiden sosiologian voi aiemmin esiteltyjen lisäksi jakaa kolmeen teoreettiseen ryhmään: institutionaaliseen, verkostoteoreettiseen ja performatiiviseen. Institutionaalinen kehys tarkastelee esimerkiksi sääntöjen ja vallan vaikutusta toimijoihin, verkostoteoreettinen lähestyminen keskittyy toimijoiden välisiin suhteisiin ja performatiivinen koulukunta asettaa analyysin keskiöön toimijoiden käyttämät teknologiat ja artefaktit, jotka johtavat taloudelliseen toimintaan. (Fligstein & Dauter 2007.)

Eri koulukunnat kuitenkin muistuttavat toisiaan asettaessaan juuri sosiaalisen toiminnan markkinoiden ja taloudellisen toiminnan tarkastelun keskiöön. Sosiaalinen rakentuneisuus on markkinoiden sosiologian vastaus muun muassa kilpailuun ja vaihdantaan liittyviin haasteisiin. Sosiaalisia suhteita luomalla ja ylläpitämällä toimijat markkinoilla pyrkivät esimerkiksi vakauttamaan markkinat ja luomaan luottamusta, joka

edesauttaa pääsyä rajallisiin resursseihin. Lisäksi hyvien välien ylläpitäminen markkinoiden sääntelyä tuottaviin valtiollisiin elimiin voi tuottaa toimijoille hyötyä. (Fligstein & Dauter 2007.)

Markkinoita voikin tarkastella sosiaalisena kenttänä, jossa hyödykkeitä tuotetaan ja kauppaa käydään jaettujen kognitiivisten ymmärrysten ja konkreettisten sosiaalisten suhteiden myötävaikutuksella. Ensimmäisenä mainitut määrittelevät sen, miten markkinat organisoituvat ja miten tietty markkinakenttä toimii. Jälkimmäiset muodostuvat markkinoiden historiallisesta ulottuvuudesta ja tietyn markkinakentän linkittymisestä muihin kenttiin. Markkinat muuttuvat vakaaksi, "kentäksi", kun vaihdettava hyödyke saavuttaa legitimitetin. Erityisesti myyjille markkinoiden vakaus tuottaa varmuutta organisaation elinkyvystä, jolloin niillä on motiivi tuottaa sosiaalinen struktuuri, joka ylläpitää markkinoiden tasapainoa. (Fligstein 2001, 27–32.)

Vakaus ei implikoi paikalleen pysähtyneisyyttä, vaan markkinoiden luonteeseen kuuluu kentän ja niiden hierarkian uudelleentuottaminen sekä niiden muuttuminen esimerkiksi jakautumalla pienemmiksi tai erikoistuneemmiksi markkinoiksi. (Fligstein 2001, 27–32.) Lisääntymisteknologian kehityksen myötä lapsen saaminen lahjoitetuilla sukusoluilla on mahdollistunut ja kasvanut nykypäivän miljardien arvoiseksi markkinoiksi (Almeling 2011, 2), jonka erikoistuneita osa-alueita ovat muun muassa siittiöiden ja munasolujen markkinat. On siis syytä tarkastella miten uudet markkinat muotoutuvat.

Taloustieteelle tyypillinen tapa on nähdä markkinoiden muodostuvan luonnollisessa prosessissa, kuin itsestään, ja järjestyvän oletusarvoisesti tehokkaimpaan mahdolliseen muotoonsa. Taloussosiologisesti markkinat ovat aina ihmisen tekemiä, vaikeivat ne olisikaan sitä tarkoituksellisesti. (Aspers 2011, 149.) Moderni aika on tuonut mukanaan ihmisten vahvempaa itsetietoisuutta ja toisaalta pidempää dokumentoitua historiaa erilaisten toimintatapojen kannattavuudesta tai kannattamattomuudesta. Markkinatoimijoiden kyky arvioida aiempia onnistumisia ja epäonnistumisia on siis vahvistunut ja samalla uusien markkinoiden muodostuminen on sosiaalisen organisoitumisen itsetietoisempaa rakentamista, vaikka tavoitteena ei yleensä olekaan juuri markkinoiden synnyttäminen, vaan kunkin toimijan tavoitteiden toteuttaminen. (Fligstein 2001, 27–32.)

Taloussosiologisesti markkinoiden voi siis ajatella muodostuvan osin spontaanisti, mutta aina toimijoiden keskinäisen vuorovaikutuksen ja intressien kautta. Lopputuloksena syntyy uusi markkina-alue mukaan lukien siihen sisältyvät toimintatavat, roolit, arvot ja toimijoiden identiteetit. Ensimmäisessä vaiheessa toimijat orientoituvat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. He arvioivat omaa rooliaan myyjänä tai ostajana,

muiden toimijoiden tarjouksia, sekä sitä minkä hyödykkeen vaihdannasta ylipäättään on kyse. Kyse ei ole tarkoituksellisesta tai tietoisesta pyrkimyksestä markkinoiden muodostamiseen vaan havaintojen tekemisestä, sillä mitään virallista informaatiotakaan uuden markkinan toiminnasta ei vielä ole. (Aspers 2009.)

Orientoitumisvaihetta seuraa supistumisen vaihe, jossa uuden markkinan toimijat tulevat yhteen, yrityksiä perustetaan, ja toisaalta niitä katoaa, vaihdannan kohteena olevat hyödykkeet tai palvelut tarkentuvat ja markkinoiden oman kulttuurin ja toimintatapojen voi alkaa nähdä hahmottuvan. Jotkin markkinat saattavat jäädä tähän vaiheeseen, erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa teknologia kehittyy nopeasti tai toimijat tai hyödykkeet eivät löydä vakaata muotoaan. Viimeisenä syntyy markkinoiden koheesio, jossa sen tavat, roolit ja vaihdannan kohde on yleisesti ja yhteisesti tiedettyä ja hyväksyttyä. Ne, jotka saapuvat markkinoille tässä vaiheessa, ottavat sen annettuna, tapauksesta riippuen olemassa olevana instituutiona. (Aspers 2009.)

Markkinoiden tunnusomaiset piirteet, premissit ja markkinoiden syntyminen ja muuntumisen prosessit auttavat hahmottamaan lahjasolumarkkinoita. Yksi merkittävä tekijä on edelleen käsittelemättä. Kaupankäyntiin liittyy aina vaihdannanväline ja arvon mittarit. Aiemmin tässä luvussa olen esitellyt Beckertin arvonmuodostamisen ongelman kautta arvon määrittymistä markkinoilla. Nopeasti arvioituna voisi ajatella, että raha kuvastaa hyödykkeen arvoa, oli se sitten emotionaalisesti, normatiivisesti tai muutoin rakentunutta. Mutta miten arvotamme ja määrittelemme rahan? Suhde rahaan, sen arvottamiseen ja niiden vaikutus vaihdantaan on jäänyt vähäisemmälle huomiolle taloussosiologian ja laajemmin sosiaalitieteiden piirissä, vaikka itse markkinoiden ja talouden tutkimus levinyt laajalle (Zelizer 2017, 1–5).

Eri valuuttoina tunnetun rahan ohella yhteiskunnissa on käytössä moninaisia muitakin vaihdannanvälineitä, kuten ruokakuponkeja ja lahjakortteja tai tupakkaa ja pokerimerkkejä, jotka muistuttavat rahaa ja joita käytetään rahankaltaisesti. Silti rahaa on käsitelty rajoittuneesti markkinarahan mallin mukaisesti, jossa sen voi käsittää homogeenisena, kaikkialla samankaltaisena ja laadullisesti neutraalina. Vain sen määrä on varsinaisesti merkityksellistä. (Zelizer 2017, 18–28.)

Rahan voi luokitella maalliseen tai pyhään kategoriaan. Niukkuuden rajan ylittyessä, silloin kun sen määrällinen mitta ei enää ole sen käyttöä pääasiallisesti määrittävä tekijä, on mahdollista tarkastella, miten raha siirtyy pyhän luokkaan. Tällöin se muuttuu omistajalleen merkitykselliseksi, esimerkiksi kun lahjaan vastataan vastalahjalla, jonka tulee ylittää edellä mainitun arvo niin moraalisesti kuin taloudellisestikin. (Ilmonen 2007, 151–162.)

Jotkin käyttötavat saattavat johtaa rahan pyhittämiseen negatiivisesti. Jos rahan käyttö vaarantaa jonkin ryhmän olemassaolon perusteet käyttäjän itsekkyyden vuoksi tai se perustuu omaa hyötyä edistävään ihmisten ja heidän palveluksiensa ostamiseen, siirtyy raha negatiivisesti pyhitettyyn kategoriaan. Uhkapeli ja lahjonta esimerkiksi ovat omiaan lyömään rahaan negatiivisen leiman. Ongelma edellä mainituissa on, että niissä sotketaan ihminen ja esine samaan luokkaan ja kyseinen toiminta on vastaan länsimaista ajattelua ihmisyden erityisyydestä verrattuna tavaroihin. (Ilmonen 2007, 151–162.)

Perinteisesti rahan on toisinaan ajateltu korruptoivan ja muuntavan kaikki henkilökohtaiset suhteet, joiden osaksi se tulee, instrumentaalisesti rationaalisiksi. Viviana Zelizer haastaa tämän sosiaalitieteiden klassikoita vaivaavan yksinkertaistavan näkemyksen. Ei ole olemassa vain yhtä universaalia rahaa, vaan paikasta, kulttuurisista ja sosiaalisista suhteista ja merkityksistä muuntuvia rahoja, siis useita rahoja. Sama määrällinen summa rahaa on sosiaalisesti ja arvoltaan vaihteleva, esimerkiksi lahjana saatu tai epärehellisin keinoin hankittu tuhat dollaria on haltijalleen ja käyttötarkoituksiltaan hyvin erilainen. (Zelizer 2017, 18–28.)

Antropologit ovat havainneet, että joissain primitiivisissä kulttuureissa määrän sijasta merkityksellisempää on mitä rahaa käytetään. Niissä on löydetty siis erityyppisiä valuuttoja, joilla on erilaiset käyttötarkoitukset ja symboliset merkitykset. Rahalla ei ole rajatonta valtaa, se itsessään on taipuvainen vallalle eli ihmisten tavoille järjestää sitä erilaisiin sosiaaliin tilanteisiin sopivaksi. Esimerkiksi vallan ja muihin vaikuttamisen välineenä rahaa käytetään lahjontana tai kiritysrahana tai oman statuksen ylläpitämiseen antamalla tippirahaa palvelutyöntekijöille, mutta intiimien suhteiden välittäjänä raha voi olla esimerkiksi laina ystävälle tai maksu seksuaalisista palveluista. (Zelizer 2017, 18–28.)

Rahalla on siis määrällistä mittaa laajempia ulottuvuuksia. Rahan käsittely määräänsä laajempina konseptina rikastuttaa lahjasolumarkkinoilla vallitsevan vaihdannan kulttuurin tarkastelua. Lahjasolututkimuksistakin on havaittavissa, että vaikka esimerkiksi munasolujen luovuttajien rekrytoinnissa hyödynnetään altruistista logiikkaa ja lahjan retoriikkaa, luovuttaminen rinnastetaan samalla työnkaltaiseksi toiminnaksi, josta maksetaan rahallinen, palkankaltainen, korvaus (Hartman & Coslor 2019).

2.2 Sääntely ja hallinta

Talouden, taloudellisten toimijoiden ja instituutioiden lähtökohtana on se, että väkivalta on kyetty poistamaan talouden alueelta. Konfliktien ratkaiseminen on mahdollista yhteiskunnallisesti, kunhan on olemassa poliittinen toimija, jonka tehtäväksi se asetetaan. (Swedberg 2009, 158.) Ratkaisut tuotetaan yleensä lakien muodossa ja lait osallistuvat tyypillisesti lähes kaikkeen taloudelliseen toimintaan. Laki ja sen tuottama järjestäytyneisyys yhteiskunnassa ja taloudessa ovat taloudellisille toimijoille eduksi, ilman niitä konfliktit johtaisivat kaaokseen. (Swedberg 2009, 192–199.)

Sosiaalitieteellisesti kiinnostavaa ei varsinaisesti ole, mitä laki kirjaimellisesti sanoo, vaan se, miten toimijat reagoivat lakeihin. Lain noudattamisesta on mahdollista kieltäytyä, mutta tällöin toimija usein joutuu kohtaamaan lain, mikäli jää kiinni. On siis tarkasteltava toimijoiden intressejä. Taloudellisen intressin joutuminen vastakkain lain kanssa saattaa johtaa lain noudattamatta jättämiseen, mutta lain ja intressien ollessa yhteensopivia ne voivat kiihdyttää toisiaan. Talouden ja lain suhteesta kertoo jotain sekin, että joskus konfliktin syntyessä taloudellisen toimijan intressi voi olla välittömän ratkaisun sijasta viedä kiista oikeuteen, jolloin ratkaisusta tulee toimintaa tulevaisuudessa yleisesti ohjaava laki. (Swedberg 2009, 192–199.)

Vaikka vapaiden markkinoiden kannattajat saattavat erehtyä ajattelemaan kaiken valtiollisen sääntelyn rajoittavan taloudellista menestystä, on laeilla positiivisiakin vaikutuksia. Edellisessä luvussa kävi lisäksi selväksi, miten merkityksellistä vakaus on markkinoiden toiminnalle. Vakaus edistää toimijoiden välistä luottamusta, varmempaa pääsyä resurssien ääreen sekä mahdollistaa suunnitelmallisen toiminnan.

Kaupankäynnin ja vaihdannan jäsentyminen markkinakentäksi ja kentän vakautuminen edellyttävät sääntöjä, jotka voi jakaa neljään kategoriaan: *“omistusoikeudet, hallinnan rakenteet, vaihdannan säännöt sekä kontrollin konseptit”*. Säännöt ovat abstrakteja, ja ne voivat ilmentyä formaaleina lakeina tai yleisinä informaaleina käytäntöinä. Niiden historia nojaa niin markkinatoimijoiden kuin hallitusten tarpeeseen ehkäistä markkinoiden epävakauden tuottamia haasteita. Omistusoikeudet takaavat esimerkiksi yhteisen ymmärryksen kuka hallinnoi omistuksen kohdetta ja kenellä on oikeus sen tarjoamaan tuottoon. (Fligstein 2001, 32–35.) Omistusoikeus on taloudelliselle toiminnalle perustavanlaatuinen tekijä. Myymisen ja ostamisen ohella omistajuus voi myös periytyä (Swedberg 2009, 202–203).

Hallinnan rakenteet ohjaavat yritysten organisoitumisen muotoa ja kilpailun ja yhteistyön mahdollisuuksia asettamalla sekä lainsäädännöllisiä, että yleisiä yhteiskunnallisia rajoja.

Laeilla säädetään esimerkiksi yritysten välisestä kilpailusta sekä maan sisällä että maiden välillä. Kotimaista yritystoimintaa voidaan pyrkiä tukemaan rajoittamalla tuontia ulkomailta tulleilla ja muilla tuonnin rajoituksilla. Vaihdamme säännöt määrittelevät muun muassa keiden välillä vaihdanta on sallittua ja millaisilla sopimusehdoilla, sekä esimerkiksi hyödykkeiden standardit. Standardisointi koskettaa erityisesti hyödykkeiden ja palveluiden terveyteen liittyviä tekijöitä ja terveydellisiä hyödykkeitä, kuten lääkkeitä, ja sen tehtävä on taata toimijoille luottamus hyödykkeen laadusta ja toiminnasta. (Fligstein 2001, 32–35.)

Kontrollin konseptit ovat historiallisesti ja kulttuurisesti muotoutuneita käytäntöjä tietyllä markkinakentällä. Ne ohjaavat toiminnan taustalla hierarkioita, yhteistoiminnan ja kilpailun taktiikoita ja yritysten sisäistä rakennetta. Kyse on jaetusta ymmärryksestä markkinakentän toiminnasta ja kentällä esiintyvistä sosiaalisista suhteista. Ne auttavat luomaan odotuksia muiden toiminnasta ja hahmottamaan markkinakentän rakennetta. (Fligstein 2001, 35.)

On selvää, että lainsäädäntö ja valtioiden hallinto osallistuvat markkinoiden syntymiseen ja toimintaan. Markkinat eivät synny annettuina, vaan heijastelevat aina paikallisen yhteiskunnan historiallista ja kulttuurista ympäristöä. Vaihdamme ja kilpailun sääntelyn ohella säädellään yleensä lisäksi siitä, mistä kaikesta saa käydä kauppaa. Sääntelyn noudattaminen ja yhteistyö sääntelyä ohjaavien elinten kanssa auttaa turvaamaan yrityksen tulevaisuuden ja markkinakentän vakauden. (Fligstein & Dauter 2007.)

Sääntelyn merkitykset ja vaikutukset markkinoilla ovat moninaiset. Sääntelyn tarve ja tarpeen perustelu on keskeinen kysymys. Debra Satz (2010) on kirjoittanut markkinoiden moraalisten rajojen filosofiasta kirjassaan *Why some things should not be for sale*. Hän nimittää moraalisesti häilyviä markkinoita “haitallisiksi markkinoiksi” (*noxious markets*). Haitalliset markkinat saattavat olla taloudellisesti tehottomia, mutta niiden selkein kiistanalaisuus liittyy niiden poliittisiin ja moraalisiin ulottuvuuksiin. Satz on kehittänyt neljän ominaisuuden luokituksen, jonka avulla on mahdollista analysoida haitallisia markkinoita ja niiden sääntelyn ja kieltämisen perusteluja. (Satz 2010, 91–94.)

Ensimmäiset kaksi ominaisuutta kuvaavat tiettyjen markkinoiden tuottamia haittoja yksilöille ja yhteiskunnalle. Kyse voi olla markkinoiden aiheuttamasta luonnonvarojen ehtymisestä tai tilanteesta, jossa yksilöllä ei ole enää varaa markkinahintaiseen ravintoon. Olennainen arvioinnin kohde on yksilön kahden perustarpeen, hyvinvoinnin ja toimijuuden, toteutuminen markkinoilla. Yhteiskunnallisesti haitallisiksi markkinat voivat muodostua silloin, kun ne heikentävät yksilöiden mahdollisuuksia tasa-arvoiseen vuorovaikutukseen markkinoiden alaisuudessa. Haitalliset markkinat, kuten

lapsityövoima, tuottavat vahinkoa tälle tasa-arvoisen toimijuuden ideaalille. Joillain markkinoilla, kuten mediassa, kyse ei ole ainoastaan kuluttamisesta, vaan ne osallistuvat ihmisten ajattelun ja toiminnan muovaamiseen, ja voivat siten toimia haitallisesti. (Satz 2010, 94–96.)

Seuraavat kaksi ominaisuutta kuvaavat markkinakentän toimijoiden toiminnan ehtoja. Joitain markkinoita kuvaa heikko tai epäsymmetrinen tietous ja toimijuus markkinatoimijoiden välillä. Vaikka mitään todellista taloudellisen toiminnan tilannetta ei voi luonnehtia täydellisen tiedon tasapuolisuuden hetkeksi, on myönnettävä, että osa markkinoista tai vaihdantatilanteista korostaa selkeämmin osapuolten välistä epäsymmetriaa tai toisen osapuolen heikkoutta. Esimerkiksi pitkä aika sopimusaikomuksen ja kaupanteon hetken välillä tekee näkyväksi tiedollisen puutteen. Esimerkiksi sijaissyntyttäjä tuskin ymmärtää, miltä todellisuudessa tuntuu luovuttaa synnyttämänsä lapsi sillä hetkellä, kun hän allekirjoittaa sijaissyntytyssopimuksen toisen osapuolen kanssa. (Satz 2010, 96–98.)

Heikko toimijuus kuvaa sellaisia markkinoita, joissa yksi osapuoli ei osallistu kaupankäyntiin, mutta sen seuraukset koskettavat häntä. Esimerkiksi valtion kaupatessa luonnonvaroja yksittäinen kansalainen ei ole suoraan osallinen vaihdantaan, mutta sen seuraukset voivat vaikuttaa häneen ja useisiin tuleviin sukupolviin hänen jälkeensä. Viimeinen ominaisuus kuvaa jonkun vaihdannan osapuolen piileviä, merkittäviä haavoittuvuuksia. Yksilöillä on hyvin vaihtelevat resurssit, jolloin voidaan päätyä tilanteeseen, jossa joku solmii sopimuksen äärimmäisen huonoilla ehdoilla vaihtoehtojen puutteessa. Esimerkiksi hyödykkeen äärimmäinen niukkuus, tai yksilöiden äärimmäinen tarve hyödykkeelle, tuottavat tällaisia tilanteita. (Satz 2010, 96–98.) Satz in ominaisuudet ovat toisiinsa limittyviä ja osin päällekkäisiä, mutta tapauksesta riippuen niiden erottelu auttaa analysoimaan tarkemmin tiettyjen markkinoiden haitallisuutta ja siten sääntelyn tarvetta.

Esiteltyt ominaisuudet auttavat hahmottamaan millainen sääntely kulloinkin on markkinoille soveltuvin. Heikon toimijuuden ja tiedon tapauksessa informaation lisääminen vähentää markkinoiden haitallisuutta. Haavoittuvaa yksilöä voi auttaa tulonjaon korjaaminen tasapuolisemmaksi. Joissain tapauksissa mikään määrä markkinoiden sääntelyä ei kykene vähentämään niiden aiheuttamaa haittaa tarpeeksi, jolloin markkinoiden sulkeminen on ainoa moraalisesti sovelias valinta. Esimerkiksi lapsityövoima sinällään antaa lapselle vapauden osallistua markkinoille, mutta se tuottaa haittaa kehitykselle, estää turvallisen kasvun ja vähentää mahdollisuutta osallistua koulutukseen. Näiden kaikkien tekijöiden tuloksena yksilön tietoisuuden kasvu ja

toimijuus estyy niin, ettei hänen voida olettaa kykenevän osallistumaan tasavertaisena toimijana markkinoilla myöhemmin. (Satz 2010, 104–105.)

Satz huomauttaa, että ominaisuuksien mahdollisuudet tuottaa varmoja vastauksia tiettyjen markkinoiden sääntelyn tarpeisiin ja perusteluihin, ovat rajalliset. Joissain tapauksissa markkinat saattavat olla merkittävän haitalliset, mutta niiden totaalikielto tuottaisi yhtä lailla haitallisia seurauksia. Sääntelyssä täytyy siis ottaa huomioon, mitä sääntelyn tai markkinakiellon vaihtoehdot käytännössä ovat. Esimerkiksi huumekaupan kiello ei estä huumekauppaa. Yksilöiden poikkeavat arvonäkemykset tuottavat kitkaa sääntelyssä. Haitan vähentämisen vaihtoehdot voivat olla joko haavoittuvuuden vähentäminen tai toimijuuden lisääminen, joiden käytännön ratkaisut ovat ristiriidassa keskenään. Näiden ohella intuitiiviset reaktiot tiettyihin markkinoihin ovat ajallisesti kontekstisidonnaisia. (Satz 2010, 110–112.)

Luvun otsikossa mainittu hallinta konkretisoituu omistuksessa ja omistusoikeudessa, jotka toimivat pohjana, kun kaupankäynnistä sovitaan. Formaalisti pätevä eli laillinen sopimus perustuu yhteisesti jaettuun käsitykseen ja laillisesti säädelyyn omistusoikeuteen, joka määrää kuka omistaa mitä eli kenellä on mahdollisuus luovuttaa omistajuus eteenpäin. Poliittiset prosessit uudistavat ja muokkaavat omistusoikeutta, joten sitäkään ei voi kuvailla pysyväksi instituutioksi (Fligstein 2001, 33), joka tarkoittaa sopimuksen edellytysten olevan niin ikään muuttuvaisia.

Modernia sopimusta luonnehtii tarkoituksellisuus ja se on modernien markkinoiden toiminnan perusedellytys (Swedberg 2009, 207). Kuten luvun alkupuolella mainitut säännöt, sopimuksella on niin ikään tehtävänsä kaupankäynnin vakauden ja ennakoitavuuden varmistamisessa: oletusarvoisesti se tekee selväksi, ketkä käyvät kauppaa, mistä käydään kauppaa ja millä reunaehdoilla. Sopimuksen rikkomisesta voidaan sopia osapuolten kesken, ellei se ole itsestään selvää esimerkiksi lain nojalla.

Sopimus ilmentää sosiaalisia valtasuhteita siinä mielessä, etteivät sen osapuolet useinkaan ole symmetrisessä suhteessa resurssien näkökulmasta, vaan toisen on joustettava enemmän sopimuksen ehtojen suhteen. Tätä Satz kuvaisi heikon toimijuuden tai haavoittuvuuden termein (Satz 2010, 94–98). Tällainen epäsymmetria ilmenee hänen mukaansa sijaissynnytyksen tapauksessa, jota hän nimittää sopimukselliseksi raskaudeksi, ja joka edustaa yhteiskunnassa piilevää epätasa-arvoa esimerkiksi sukupuoleen ja rotuun liittyen (Satz 2010, 115–127).

Mahdollinen sopimuksellisen raskauden ongelmallisuus on todettavissa lisäksi siinä, ketkä nähdään sopimuksen osapuolina. Sopimus koskettaa synnyttäjän ja vanhemmaksi

aikovan lisäksi tulevaa lasta, jonka toimijuus on heikkoa, käytännössä olematonta, sopimuksentekohetkellä. Satz toteaa, ettei tämä vielä toimi todisteena sijaissyntyä vastaan, sillä lapsen etu ei muissakaan tilanteissa aina automaattisesti ole tulla synnyttäjensä kasvattamaksi. Sijaissynty ja lahjasoluilla lapsiperheellistyminen on monessa maassa jätetty osapuolten yksityisen päätöksenteon ja markkinaehtoisuuden alueelle, vaikka esimerkiksi adoptiolla perheellistymistä säännellään tarkasti ja vanhemmiksi aikovia arvioidaan hyvin yksityiskohtaisesti. (Satz 2010, 115–127.) Sopimuksen solmimisen ulottuvuudet, erityisesti osapuolten toimijuus ja heidän etujensa huomioonottaminen, vaihtelevat markkinakontekstista toiseen. Sopimus on siten sekä juridinen, että sosiaalinen järjestely, joka sekä mahdollistaa vaihdannan, että ilmentää valtasuhteita.

Yhteiskunnassa vallitsee joitain yleisiä moraalisia ohjenuoria, kuten toiselle harmin tuottamisen välttäminen ja reilu toiminta, joiden voi ajatella toimivan perustana sääntelylle. Valtiollisen sääntelyn lisäksi yritykset ja toimialat tuottavat näihin ohjenuoriin pohjaavia omia eettisiä koodistoja, joissa määritellään sopiva ja sopimaton toiminta, keihin ja mihin tilanteisiin se pätee ja millaisia potentiaalisia rangaistuksia niiden rikkomisesta seuraa. Eettisen koodiston tarve voi nousta kriisistä, jota seuraa organisaation sisäinen moraalinen debatti tai mahdollisuus skandaalin tuottamaan vahinkoon. (Zelizer 2011, 440–454.)

Ulkoinen paine, kuten valtio, saattaa pakottaa yrityksen luomaan sääntöjä, jotta se kykenee vastaamaan esimerkiksi alan standardeihin. Tietyn alan arvostetun yrityksen on mahdollista toimia muille sisäisen sääntelyn esimerkillisenä toimijana ja alan yleisemmän eettisen koodiston luoja. Eettiset koodit viestittävät organisaation ulkopuolelle organisaation moraalista. Vaikutus on silti pienempi kuin niiden sisäisen toiminnanohjauksen ja yksilöihin vaikuttamisen voi ajatella olevan: sosiaalistuminen yritykseen, rangaistukset väärästä toiminnasta ja palkinnot oikeasta motivoivat yksilöitä noudattamaan koodeja. (Zelizer 2011, 440–454.)

2.3 Lahja

Lahjan moniulotteisuus ja suhteellisuus tekee sen määrittelystä haastavaa. Sukusolujen, kuten muiden kehon osion, vaihdannasta käytetään useimmiten lahjan ja luovuttamisen käsitteitä. Vaikka tavoitteeni on määrittää lahjasoluilla lapsiperheellistyminen markkinoina, on välttämätöntä ottaa huomioon yleisesti käytetty retorinen keino ilmentää sukusolut ja niiden vaihdanta ei-kaupallisena. Olli Pyyhtinen (2004) kirjoittaa lahjan sosiologiasta Marcel Maussin ja Georg Simmelin ajatusten valossa, joista molemmille

lahja ilmentää itse sosiaalisia suhteita ja sitoo osapuolet kiinteästi toisiinsa. Samoin Jacques Godbout ja Alain Caillé (2000, 71) kuvaavat lahjan kantavan mukanaan aina jälkiä ihmissuhteista sekä olevan itsessään ihmissuhteita luova ja ylläpitävä voima ja väline. Lahja käsitetään sosiologisesti, ja antropologisesti, hyvin perustavanlaatuisena sosiaalisen ja inhimillisen elämän ja toiminnan ilmiönä.

Lahjaa vaihtaessa ja arkijärjellä ajateltuna, käsitämme lahjan usein pyyteettömänä eleenä, hyvyyden osoituksena. Lahjan antaja osoittaa anteliaisuutta ja epäitsekkyyttä. Arkaaisia yhteisöjä ja niiden lahjanvaihdantaa tutkinut klassikko Mauss, kumoaa ajatuksen “ilmaisesta” lahjasta. Lahja sisältää aina toiveen ja velvoitteen takaisinmaksusta ja täten se ylläpitää katkeamatonta ketjua, joka uudelleenyhdistää ihmisiä. Maussin kuvaamat totaaliset suoritteet ovat lahjojen vaihtojärjestelmiä, jotka saattavat näyttäytyä vapaaehtoisina, mutta niitä kehystävät sanoittamattomat velvoitteet ja toisaalta oman edun tavoittelu. Joissain arkaaisissa yhteisöissä vastavuoroisuus saattaa johtaa kilpailulliseen tilanteeseen, jossa heimot pyrkivät aina peittoamaan toistensa lahjat. (Pyyhtinen 2004.) Jo arkaaiset eli ihmiskunnan varhaisvaiheen yhteisöt näyttävät miten lahjan luonne kiinnittää ihmisiä toisiinsa ja sisältää vaihtelevia odotuksia ja oletuksia vastavuoroisuudesta.

Simmelille vastalahja ei ole vastavuoroisuuden toteutumisen edellytys, vaan lahjan antaminen on kahdensuuntainen, vuorovaikutuksellinen tilanne, jossa vastaanottaja hyväksyessään lahjan antaa jotain jo takaisin (Pyyhtinen 2004). Godbout ja Caillé (2000) muistuttavat, että on olemassa tilanteita, joissa lahjaan ei vastata tai se on yksipuolinen. Yksipuolisuus saattaa olla näennäistä, mikä yleensä selviää antajan motiiveja tai antamisen tuottamia tunteita tarkastelemalla (Godbout & Caillé 2000, 177), jota tukeekin Simmelin huomio lahjan hyväksymisestä vastalahjana. Lahjasolujen kontekstissa on tutkittu luovuttamisen motiiveja, joissa vastalahjan voi esimerkiksi ymmärtää toteutuneen jo antamisen hetkellä, luovuttamisen tuottaessa altruistiseen ajatteluun liittyviä kokemuksia “hyvän tekemisestä” (Raphael-Leff 2010).

Niin Maussille, kuin Simmelille, lahja luo ihmisten välille kiinteän sidoksen vastavuoroisuusolettaman vuoksi, jota Simmel kuvaa perustavanlaatuisena epäsuhtana. Toisin kuin lahja, jonka antaminen on vapaaehtoista, ei vastalahja enää pidä sisällään vapaaehtoisuutta, sillä lahjaa ja sen aiheuttamaan kiittollisuutta ei voi mitätöidä. (Pyyhtinen 2004.) Vastavuoroisuuden voi nähdä toisin tarkastelemalla vapaaehtoisen vastalahjan ilmentämää ihmissuhteen arvoa. Jotta vastalahjan antaminen olisi vapaata ja osoittaisi alkuperäisen lahjan saajan arvostusta suhdetta kohtaan, tulee lahjan antajan osoittaa tietynlaista kieltäytymistä vastalahjasta. Tällöin hän suo lahjan saajalle vapauden toteuttaa tai olla toteuttamatta vastalahjaa, ja samalla avaa mahdollisuuden itselleen

arvioida miten lahjan saaja arvottaa heidän välistään suhdetta. Vastalahjan yksi tehtävistä on osoittaa halua ylläpitää ja huolehtia suhteesta. Jos lahjan ja vastalahjan arvoa ja vaihdantaa sanoitetaan ääneen, sitä lähemmäksi se siirtyy sopimuksellista vaihdantaa ja sitä vähemmän sillä on suhdearvoa. (Godbout & Caillé 2000, 188.)

Nykyajassa lahjoihin liitetään helposti niiden taloudellinen arvo. Esimerkiksi hää- tai rippilahjan valintaan vaikuttavat arviot tilanteeseen ja antajan ja vastaanottajan suhteeseen sopivan hintaisesta lahjasta. Godbout ja Caillé (2000) lähestyvätkin lahjaa markkinoiden viitekehuksesta käsittelemällä sen arvoa. Markkinoilla yhteys ei synny ihmisten, vaan asioiden välille. Markkinajärjestelmä erottaa sen, minkä lahjassa näemme erottamattomaksi, antamisen ja vastaanottamisen. Lahjan epäsuhtainen suhde vaihtuu kysynnän ja tarjonnan tasapainon pyrkimykseen. Lahja vieroksuu tasapainoa, mutta ominaisuus ohitetaan usein lahjojen typologisoinnin teorioissa. Jos lahjojen vaihdanta saavuttaa tasapainon, se merkitsee lahjan kuolemaa, sillä se pysäyttää lahjalle luontaisen ketjumaisen, kiertävän, ulottuvuuden. Samalla tasapainon poissaolo poistaa taloudellisen ulottuvuuden, tasapainon saavuttamisen sijasta itse antamiseen liitetty aie, ele ja tyyli ovat merkityksellisiä, ei lopputulos. Lahjalla ei ole hintaa ja se vieroksuu sitä, sillä hinnan kautta olisi mahdollista laskea ja saavuttaa tasapaino, samalla hävittäen lahjan arvoa määrittävän suhteen merkitys, johon lahja sitoutuu. (Godbout & Caillé 2000, 179.)

Verenluovutuksen lahjanomaisesta luonteesta kirjoittaneen Richard Titmussin (1970) mukaan luovuttaminen lahjanvaihdantana noudattaa taloudellisen elämän ehtoja. Vaikka lääkärit määrittelevät kuka saa antaa lahjan, kasvava tarve verenluovutukselle vaatii järjestelmällisyyttä. Ja vaikka veren luovutus joiltain osin muistuttaa esimerkiksi Maussin kuvaamissa arkaaisissa yhteiskunnissa tapahtuvaa lahjanvaihtoa, kuten sen sisältämät anteliaisuuden ja spontaaniuden piirteet, sen erottavat sosiaaliset ja taloudelliset suhteet verenluovuttamisen järjestelmien ja luovuttajan välillä. (Titmuss 1970, 70–89.)

Vaikka Titmussin kuuluisa teos kantaa nimeä *The gift relationship: From human blood to social policy*, näyttäytyy lahja tässä kontekstissa vahvasti puhtaasti taloudelliselta vaihdannalta ja jopa järjestäytyneiltä markkinoilta. Erityyppisten luovuttajien typologisoinnissa on kahdeksan kategoriaa, joista vain yksi muistuttaa “vapaaan humanin lahjan” abstraktia olemusta. Tässä kategoriassa lahja on vapaa rahasta ja palkkioista, häpeästä ja vallasta eikä vastalahjan saamisesta ole takeita. (Titmuss 1970, 70–89.) Verenluovutus asettuu lahjan ja markkinahyödykkeen rajoille. Luovuttaja saattanee luovuttaa vapaaehtoisuudesta, eikä vastavuoroisuus yleensä ole läsnä. Mutta kun veri siirtyy jonkin organisaation järjestelyyn sen käyttämiseksi, lahja muuttuu tuotteeksi. (Godbout & Caillé 2000, 54.)

Pyyhtinen toteaa, että Mauss käsitti lahjojen vaihdannan juuri taloudenkaltaiseksi järjestelmäksi, lahjataloudeksi. Mutta toisinkuin markkinoilla, joissa arvoa voi mitata määrällisesti, lahjataloudessa kyse on mitattomista arvoista, jolloin sen voisi käsittää taloustieteellisesti toimimattomaksi. (Pyyhtinen 2004.) Mitatonta arvoa Godbout ja Caillé (2000) nimittävät jo mainituksi suhdearvoksi (bonding value), joka määrittyy sosiaalisessa kontekstissa, niiden ihmisten välillä, jotka antavat lahjoja toisilleen.

Taloudellisen arvon laskemiseksi asiasta on eliminotava kaikki, mikä liittyisi suhdearvoon ja suhdearvo taas ei ole laskettavissa tai mitattavissa. Mitä suurempi eronteko asioiden ja niiden suhdearvon välille tehdään, sitä kylmemmiksi ja objektiivisemmiksi ne tulevat. Lahjan suhdearvon osoittaminen todistaa meille, ettemme ole objekteja. Markkinoiden tarve objektiivisen arvon mittaamiseen ja vaihdannan tasapainoon syntyy sen tarpeesta välttää epävarmuutta. Lahjataloudessa epävarmuus on sen kantava voima. Antaessamme lahjan, emme koskaan tiedä miten, jos lainkaan, vastaanottaja vastaa siihen. Mitä suurempi on vastalahjan vapaus, sitä vahvemmin se saapuessaan osoittaa antajaltaan todellista halua ihmissuhteeseen, tuottaen näin suurempaa suhdearvoa. (Godbout & Caillé 2000, 171–189.)

Lahjan laadullinen määrittely on yksi sen arvoa ilmentävä näkökulma. Titmussin (1970) tutkimukset verenluovutuksen markkinoitumisesta osoittivat, että vahvasti yksityisten markkinoiden säännönmukaisuuksien perusteella toimiva luovuttaminen tekee lahjasta “huonon”. Veren laatu on huonompaa ja saattaa sairastuttaa vastaanottajansa, ja luovuttaminen vaikuttaa tuottavan terveystorjuntaa lahjanantajalle. Verenluovutuksen markkinaistuminen johti luovuttamisen, eli lahjan kierron vähenemiseen eli lahjojen kiertoa. Lahjaksi käsitetty luovutettu veri muuttui jopa vaaralliseksi, kun markkinalogiikka korvasi altruistiset ja yhteisölliset arvot. (Titmuss 1970, 157.)

Abstraktimpi lahjan teoretisointi hyödyntää myrkytetyn lahjan käsitettä. Myrkyttymisellä voidaan viitata niin lahjan tuottamaan ikuiseen siteeseen antajan ja vastaanottajan välillä, sen velvoittavaan vastavuoroisuuden luonteeseen tai täysin päinvastoin vastavuoroisuuteen velvoittamattoman lahjan tuottamaan vastaanottajan alentamiseen riippuvuussuhteeseen. (Pyyhtinen 2004.) Perhe edustaa lahjan ydintä kaikkine tunteiden, antamisen, jakamisen ja rituaalisten lahjasuoritteiden muodossa. Samalla se toimii niin ikään myrkytetyn lahjan näyttämönä. Psykoanalyttinen tarkastelu jopa väittää perheen sisäisen lahjan tuottavan suuren osan psykologisista ongelmista, sillä esimerkiksi lahjan nimissä vanhempi voi sitoa lapsen itseensä ja tuottaa esteen autonomian kehittymiselle. (Godbout & Caillé 2000, 49.)

Maussille lahja on monimutkainen hybridi velvollisuutta, hyötyä ja kunniaa, jota värittävät maagiset ja moraaliset uskomukset. Lahjojen vaihtaminen sisältää kaikki edellä mainitut piirteet ja samalla luo ja ylläpitää liittolaisuuksia ja järjestää sosiaalisia hierarkioita. Lahjajärjestelmät ovat Maussin mukaan jo ihmiskunnan alkuaikoina ilmentäneet sitä miksi nykyaikana käsitämme talouden ja oikeuden järjestelmiksi. Lahja on siis totaalinen sosiaalinen fakta; se laittaa liikkeelle yhteiskunnan kaikkine konflikteineen, instituutioineen ja suhteineen. (Mauss 2016, 227–251.)

Lahjan käsite kaikkine ulottuvuuksineen ja tasoineen niin koko yhteis- ja ihmiskunnan historiasta yksittäiseen lahjanvaihdon suoritukseen on liian monitulkintainen yksinkertaistettavaksi yksittäiseen johtopäätökseen. Abstraktiudesta huolimatta se mahdollistaa osittain luovutettujen sukusolujen tarkastelun markkinoina ja on välttämätön analyysin osa, koska sukusolujen luovutukseen viitataan johdonmukaisesti lahjana. Maussin ja Titmussin ajattelu osoittaa, että näennäisesti rajatut ilmiöt voivat avata näkymän koko yhteiskunnan moraaliseen ja taloudelliseen järjestykseen. Maussin analyysi arkaaistien yhteiskuntien lahjatalouksista kykenee ilmentämään nykyajallekin tyypillisiä oikeuden, talouden ja yhteiskunnan välisiä vuorovaikutussuhteita. Titmuss puolestaan teki verenluovutuksesta lähtökohdan laajemmalle analyysille altruismin ja markkinalogiikan keskinäisvaikutuksista. Tässä mielessä lahjasolututkimuskin laajenee lisääntymisen ja lääketieteen piiristä kohti yleistettävämpää käsitystä etiikan ja markkinoiden yhteenkietoutuneisuudesta ja seurauksista.

3 KEHO, SUHTEET JA KAUPANKÄYNTI

Markkinat rakentuvat sosiaalisten, institutionaalisten ja eettisten jäsentelyjen varaan. Lahjan retoriikka on keskeinen lahjasolumarkkinat muista markkinoista erottava tekijä, mutta erityisyys ei silti rajaudu retoriikan tasolle. Koska lahjasolut ovat kehollista materiaa, joka siirtyy luovuttajalta markkinoille, on olennaista ymmärtää, miten markkinaistumista ja sen prosessia on määritelty. Samalla markkinat kiinnittyvät intiimeihin suhteisiin, kuten perheeseen. Intiimien markkinoiden teoria auttaa hahmottamaan, millaisia neuvotteluja joudumme käymään, jotta rahan, kehollisuuden ja ihmissuhteiden välinen kanssakäyminen tuntuisi hyväksyttävältä ja perustellulta.

3.1 Kommodifikaation määritelmät ja prosessi

Kaiken kommodifioituminen 2000-luvun yhteiskunnassa on usein esitetty väite muun muassa kriittisessä sosiaalitieteellisessä keskustelussa. Esimerkkeinä toimivat muun muassa ennen valtiolle kuuluneiden toimintojen yksityistäminen, työvoima, ihmissuhteet ja ihmiskeho. (Hall 2023.) Kommodifikaatio, eli aiemmin ei-kaupallisten asioiden saapuminen markkinoiden ja taloudellisen vaihdannan piiriin, on olennainen käsite lahjasolujen kontekstissa, koska kyse on kehollisten asioiden vaihdannasta. Lahjasolututkimuksessa kommodifikaation käsite on liitetty usein sukusolujen taloudelliseen vaihdantaan. Esimerkiksi spermanluovuttajien rekrytointia analysoinut tutkimus toteaa maskuliinisten arkkityyppien hyödyntämisen rekrytoinnissa toimivan vaihtoehtoisena vaihdanta-arvon tuottamisen välineenä markkinoilla, joilla institutionaaliset ja eettiset tekijät rajoittavat kommodifikaatiota (Sobande ym. 2020).

Munasoluluovuttajien rekrytointia koskevassa tutkimuksessa on todettu, että kommodifikaatioprosessi on tässä kontekstissa vielä niin suuri tabu, että puhtaan markkinaretoriikan vastapainoksi välitystoimistot hyödyntävät altruistista logiikkaa ja lahjan antamisen retoriikkaa mainoksissaan (Hartman & Coslor 2019). Kommodifikaatioprosessien vaikutus ulottuu lahjasolumarkkinoilla sukusoluja pidemmälle. Vaikka kommodifikaatio on ajankohtainen ilmiö yhä laajenevissa elämän ympyröissä, kaiken kommodifioitumisen hyperbolan sijasta on tärkeää esittää perusteltuja argumentteja (Hall 2023), prosessin laajemman vaikutuskentän tueksi.

Lapsettomuus ja hedelmöityshoidot ovat osa lääketieteen kenttää, joten kommodifikaation tarkastelu kannattaa aloittaa bioeettisestä näkökulmasta. Kommodifikaatio ei yksiselitteisesti vaadi sekä käyttö- että vaihdanta-arvoa määritelmän täyttymiseksi. Olennaista objektivoitumisen ja kaupallistumisen prosessissa on se, että

kohteella on jonkinlainen käyttöarvo ja se voidaan nähdä potentiaalisesti myytävänä hyödykkeenä. Objektivointi mahdollistuu, kun osa ihmisestä voidaan irrottaa hänestä, kuten munuainen tai sukusolut. Kommodifikaation prosessi johtaa ihmisten luontaisen yhteydentarpeen muuttumiseksi sopimukselliseksi järjestelyksi. Sopimussuhteiden luonne ja ilmentymät noudattavat markkinoiden tarpeita. (Marway ym. 2014, 583.)

Kommodifikaation toteutuminen ei vaadi kaupan sopimista ja vaihdannan toteutumista. Määritelmä täyttyy jo sen perusteella, miten asioihin suhtaudutaan, jolloin kielellä ja retoriikalla on suuri merkitys. (Marway ym. 2014.) Konkretian ja kielen ohella asennoituminen on merkittävä kommodifikaation tuottaja. Jo ajatus jonkin asian potentiaalista toimia myytävänä hyödykkeenä voidaan määritellä riittäväksi, joten kysymys siitä, onko asia tuotettu myymistä ajatellen vai ei, on merkityksetön. (Hall 2023.) Mikäli ihmisiä ja ihmissuhteita ajatellaan ja niistä puhutaan potentiaalisesti vaihdettavina ja sopimuksellisina, ne täyttävät jo määritelmän. Markkinoiden toimintalogiikalla tapahtuva, järjestelmällisiin käytäntöihin perustuva ihmisen kehon ja sen osien vaihdanta edistävät osaltaan kommodifikaation toteutumista ja toisaalta toimivat sen todisteena. (Marway ym. 2014, 583.)

On myös kirjallisuutta, joka esittää, että vain laillisesti tapahtuva kaupankäynti kommodifioi asioita. Toinen kaiken kommodifikaation väitteen pohjaa horjuttava asia on se, ettei kaupallistumisen maantieteellistä ulottuvuutta ole tutkittu tarpeeksi. (Hall 2023.) Laillisuuden ja laittomuuden rajanveto tapahtuu usein alueellisesti, kuten tiettyjen markkinakenttien syntyminenkin, joten maantieteen huomioiminen markkinoiden ja niissä tapahtuvien kommodifikaatioprosessien tutkimuksessa on välttämätöntä. Esimerkiksi Suomessa sijaissynnyttäminen on laitonta, eikä kyseiseen järjestelyyn ryhtymistä suositella suomalaisille edes ulkomailla, jonka lisäksi juridisen vanhemmuuden todentaminen ulkomailla tapahtuneessa sijaissynnyttämisessä on Suomessa laillisesti haastavaa (Ulkoministeriö Ei pvm.).

Lahjasoluhoidojen kontekstissa alueelliset erot markkinoissa ja niiden sääntelyssä tuottavat kommodifikaation perustelulle haastavan maaston. Suomessa sukusoluista ei saa maksaa palkkiota, ainoastaan haittakorvauksen luovuttajalle, tosin tätä korvausta ollaan korottamassa munasolun luovuttajien osalta (Valtioneuvosto 2025). Hoidoissa kuitenkin hyödynnetään ulkomailta hankittuja sukusoluja (THL 2025), jolloin yksittäiset hoitoprosessit liittyvät osaksi globaaleja markkinoita, joilla hinta muodostuu kysynnän ja tarjonnan lakien mukaisesti (Pennings 2025).

Kommodifikaatiokeskustelussa olennainen kysymys on tarkastelun kohteena olevan asian sopivuus toimia taloudellisen vaihdannan kohteena sekä kaupallistumisen

mahdollisesti tuottama haitta. Haitallisina ja usein laittomiksi määriteltyinä esimerkkeinä toimivat muun muassa lapsityövoima, prostituutio ja orjuus. (Marway ym. 2014, 581.) Sekä Edward Deci että Richard Titmuss ovat kehittäneet teorioita palkkion vaikutuksesta motivaatioon. Decin tutkimukset viittaavat siihen, että palkkion vastaanottaminen vähentää sisäistä motivaatiota ja tehtävän suorittamisen itseisarvoa. Titmussin kuuluisa tutkimustyö verenluovutuksen parissa toteaa rahallisen palkkion vähentävän altruistisia motiiveja, ei ainoastaan yksilön, vaan koko yhteiskunnan arvoissa. Jonkin asian saattaminen markkinalogiikan alaisuuteen voi tuottaa jaettujen käsitysten ja arvojen murtumisen. Vaikka yksilö päättäisi suhtautua esimerkiksi verenluovutukseen lahjana, hän ei voi itsenäisesti päättää miten siihen suhtaudutaan muiden toimesta, kun sen kaupallistuminen on kerran mahdollistettu ja toteutettu. Asian kaupallistuminen yhdellä suunnalla siis kehystää sen uudestaan yleisellä tasolla, jolloin yhteiset arvot muuttuvat tai jopa murentuvat. (Gold 2019.)

Kommodifikaation perustavanlaatuista haitallisuutta haastavat näkemykset, joiden mukaan markkinoilla on potentiaalia tuottaa eettisesti kestäviä tapoja ihmisen kehon ja kehon osien taloudellisessa vaihdannassa. Puolustuspuheenvuoroissa esimerkiksi suostumuksellisuus ja reilun hinnan tarjoaminen valtiollisen sääntelyn avustuksella riittävät poistamaan kaupankäynnin negatiiviset seuraukset. Kategorinen kaupankäynnin kieltäminen voidaan nähdä yksilön autonomian ja kompetenssin loukkauksena. Ongelmana näissä väitteissä on kehon kommodifikaation vaihdantatilannetta laajemmat seuraukset esimerkiksi munuaisen luovuttajalle tai sijaissyntyäjälle. (Marway ym. 2014, 589–594.) Koska kehon ja sen osien taloudellinen vaihdanta on vielä yhteiskunnallinen tabu, mutta joiltain osin silti jo markkinoitunut käytäntö, saattavat markkinatoimijat pyrkiä eroon kaupallistumisen kehyksestä, kuitenkin itse kaupankäynnistä kieltäytymättä (Gold 2019).

Lapsettomuuden hoidossa on kehitettyjen teknologioiden avulla mahdollista luoda sopimuksellisia ihmissuhteita, joille voidaan määritellä niiden muoto ja kesto. Esimerkiksi sijaissyntyttämiseen suhtaudutaan työsopimuksen lailla, jossa lapsen synnyttyä, hänet luovutetaan vanhemmaksi aikovalle ja näin työsopimus tulee päätökseen. Samalla suhde synnyttäjän ja lapsen välillä yleensä katkeaa huolimatta siitä, millainen suhde sosiaalisella ja tunteiden tasolla on ehtinyt tai voisi potentiaalisesti syntyä luonnollisesti. Suhteet muuttuvat määräaikaikaisiksi sopimuksiksi, joissa vaihdetaan palveluita ennalta määrättyllä tavalla. Prosessi kohtelee tilannetta palvelun tarjoamisena, jolloin sen tuottamat fyysiset ja psyykkiset seuraukset pyyhkiytyvät pois. (Marway ym. 2014, 587.)

Markkinaretoriikan tuottama sopimuksellisuuden luonne johtaa oletukseen, että osapuolilla on oikeus johonkin sopimuksen puitteissa. Sijais synnytyksen tapauksessa vanhemmaksi haluava voi kokea olevansa oikeutettu syntyneeseen lapseen sopimuksen mukaisesti tai lahjasoluilla raskaaksi tullut oikeutettu tietyllä hiusten- tai silmienvärillä varustettuun lapseen. Tästä näkökulmasta moraalikysymyksiä syntyy siinä kohtaa, jos ostava osapuoli ei ole tyytyväinen hyödykkeeseen tai palveluun: voiko sopimuksen purkaa ja lapsen palauttaa? Entä voiko sijais synnyttäjä purkaa sopimuksen, mikäli alkaa katua lapsen luovuttamista pois? (Marway ym. 2014.) Kehollisten asioiden kontekstissa kaupallistuminen ja markkinoiden kentälle siirtyminen tuottaa siis laajan joukon kysymyksiä oikeuksista ja ihmissuhteiden merkityksestä.

3.2 Intiimit markkinat

Zelizerin tuotanto intiimiyden ostamisesta ("purchase of intimacy") käsittelee sitä, miten talous ja markkinat kietoutuvat yhteen intiimeissä suhteissa. Kyse ei ole vain intiimien suhteiden kaupallistumisesta, vaan ihmisten käymä jatkuva neuvottelu taloudellisten tekijöiden ja ihmissuhteiden yhteiselosta on merkityksellistä. Moraaliset uskomukset ovat vahvasti läsnä näissä neuvotteluissa, ja markkinoiden lisäksi laillinen ulottuvuus on olennainen osatekijä. (Zelizer 2007, 12.)

Luottamus liittyy olennaisesti intiimeihin suhteisiin. Sen perusteella yksilöt valitsevat jakaa itsestään asioita toiselle, mutta samalla se mahdollistaa toisen osapuolen vahingoittamisen. Oli kyseessä sitten lapsi ja vanhempi, tai lääkäri ja potilas, luottamus ilmenee usein epäsymmetristä eli toinen osapuoli luottaa toiseen enemmän kuin toinen. Intiimin käsite ei viittaa ainoastaan emootioihin ja huolenpitoon, vaan intiimiys voi olla läsnä suhteissa esimerkiksi henkilökohtaisen informaation ja läheisyyden olomuodoissa ilman varsinaista emotionaalista välittämistä. Näin voi olla muun muassa väkivaltaisissa lähisuhteissa tai lääkärin ja potilaan välisessä suhteessa. (Zelizer 2007, 15–17.)

Yksi yleisistä ja edelleen elinvoimaisista paradigmoista talouden ja sosiaalisen välisen yhteyden tutkimuksessa on vihamielisten maailmojen viitekehys. Näkemys katsoo taloudellisen toiminnan ja intiimien suhteiden vuorovaikutuksen tuottavan aina moraalisen kontaminaation. Rahallinen korvaus hoivasta korruptoi intiimin suhteen ja toisaalta intiimi suhde voi vääristää muutoin rationaalista taloudellista käytöstä. Kyse on siis kahdesta piiristä, jotka tulisi pitää selkeästi erillään. Zelizer suhtautuu kriittisesti vihamielisten maailmojen dikotomiseen luonteeseen. Hän toteaa, että ihmiset osallistuvat jatkuvasti arjessaan suhdetyöhön, jonka tarkoituksena on ehkäistä hämmennystä suhteen

laadusta ja millä tavoin taloudellinen ulottuvuus siinä ilmenee tai ei ilmene. (Zelizer 2007, 17–29.)

Intiimiyden muodon vaihdellessa sille asetettu moraalinen käsitys vaihtelee. Raha ja seksuaalinen kanssakäyminen ovat usein yhteen kietoutuneina, mutta ihmisillä on tarve luokitella suhteen laatu ja ilmaista luokitteluun perustuva moraalinen käsitys. Esimerkiksi avioliitto ja prostituutio sisältävät molemmat sekä rahan että seksin, mutta koemme tarpeelliseksi luokitella ne eri kategorioihin. Sama koskee muun muassa hoivaa, esimerkiksi äidin huolenpito eroaa lastenhoitajan huolenpidosta. Sekä osapuolet että ulkopuoliset käyvät jatkuvasti neuvotteluja, jopa kiistoja, suhteiden intiimiyden soveliaasta taloudellisesta kompensatiosta. (Zelizer 2007, 17–29.)

Tuotamme siis tarpeeseen suhteiden ja rahan käytön luokituksia, joiden tarkoitus on suojella meitä moraaliselta epämääräisyydeltä ja sen tuottamilta epämiellyttäviltä tunteilta. Lahja-sanana käyttö on yksi tapa erotella suhteita, sillä se ilmentää erilaista toimijoiden välistä suhdetta kuin jos sen sijasta puhuisimme palkasta (Zelizer 2011, 189). Lahjasolujen tapauksessa lahjan, altruismin ja luovuttamisen retoriikat piilottavat alleen sen tosiasian, että prosessissa liikkuu rahaa. Samalla prosessi luokittelee siihen liittyviä ihmissuhteita, kuten lääkärin ja potilaan, tai luovuttajan ja vanhemmaksi aikovan välisen suhteen.

Lahjasolujen markkinat nojaavat siis oksymoroniin; sukusolut ovat jotain, josta maksetaan, samalla kun käytetään luovuttamisen retoriikkaa. Ristiriitaisuus juontuu oletukseen lahjan ja taloudellisen vaihdannan kulttuurisesti vastakkaisista luonteista. Almeling argumentoi, että siirtymällä lahjan ja hyödykkeen erottelusta lahjan ja markkinoiden retoriikan tarkasteluun, avautuu mahdollisuus tarkastella sitä, miten ihmiset kokevat vaihtelevat käsitykset lahjasta ja hyödykkeestä. (Almeling 2011, 11–12.) Almelingin toteamus retoriikan vertailun painotuksesta vaikuttaa perustuvan ajatukseen sukusoluista markkinoiden vaihdettavana hyödykkeenä. Tutkielmani tarkoitus on teoreettisesti tarkastella sitä mahdollisuutta, että kauppaa käydään sukusolujen sijasta toivotusta ja kuvitellusta lahjasoluhoidojen seurauksena syntyvästä lapsesta. Tällöin retoriikan ohella on perusteltua keskittyä siihen, miten määrittelemme lahjan ja kaupattavan hyödykkeen.

Edellä mainittu lahjan retoriikka voi tuottaa sosiaalisuuden tunteen, jonka seurauksena luovuttaja ja vanhempi voivat kokea vahvempaa yhteyttä kuin pelkässä rahallisessa vaihdannassa. Yhteiskunnan biologiselle siteelle antaman painoarvon vuoksi luovuttaja saattaa tuntua enemmän läheiseltä. (Almeling 2011, 12.) Kenties juuri siksi, että lahja ja biologinen side saavat meissä heräämään läheisyyden ja sosiaalisuuden tunteita, ja

lahjasoluhoidoissa käsitellään hyvin henkilökohtaista informaatiota, ovat yksi syy siihen miksi lahjasoluhoidoissa on noussut tarve suhteiden kategorisointiin ja rajojen ja Zelizerin mainitseman informaation hallintaan.

Luottamus ja intiimiys vaativat siis hallinnan keinoja, kuten markkinoiden toiminnan vakauskkin. Sääntelyä ja hallintaa koskevassa luvussa kävin läpi markkinoiden sääntelyn tapahtuvan sekä lakien että sosiaalisten ja kulttuuristen informaalioiden toimintojen avulla. Lahjasoluilla tehtävissä lapsettomuushoidoissa on annettu kautta historian suuri rooli luovuttajan ja tulevan vanhemman yhdennäköisyydelle, kuten Almeling (2011) toteaa kirjassaan. Esimerkiksi spermanluovuttajan yhdennäköisyys lapsen tulevan sosiaalisen isän kanssa oli ensimmäisiä kriteerejä luovuttajan valinnassa, jonka tarkoitus oli mahdollistaa lahjasolujen käytön pitäminen salassa. (Almeling 2011, 27.)

Suomen hedelmöityshoitolaain (Laki hedelmöityshoidoista 1237/2006) 5§ määrää lääkärin valikoimaan luovuttajan yhdennäköisyyden perusteella. Pykälä on tulkittavissa biologisen vanhemmuuden ihannetta korostavaksi ja toisaalta lapsen alkuperän salailun mahdollistajaksi (Hirvonen 2007). Zelizerin suhteiden luokittelun tarve kietoutuu siis yhteen lahjasolumarkkinoiden sääntelyn kanssa. Samoin sosiaaliset ja kulttuuriset normit läheissuhteista osallistuvat formaalin sääntelyn muotoutumiseen.

Sääntelyn ja suhteiden luokittelun ohella lahjasolujen markkinoista erityisen ja intiimin tekee arvonmuodostumisen tekniikat. Arvoa voidaan säännellä formaalisti, kuten tekee hedelmöityshoitolaki (Laki hedelmöityshoidoista 1237/2006), jonka 21§ kielletään palkkion maksaminen luovuttamisesta. Koska lahjasoluissa kyseessä on globaalisti jopa miljardiluokan markkinat (Krawiec 2010 42), muodostuu arvo todennäköisesti enemmän sosiaalisten ja kulttuuristen sekä moraalisten ominaisuuksien kautta. Tuote, käsitti sen sitten lahjasoluiksi, hoitoprosessiksi tai kuvitelluksi lapseksi, on aina ainutlaatuinen. Täten intiimit markkinat muistuttavat osaltaan esimerkiksi taiteen markkinoita, joissa taideteos tuotteena on usein ainutlaatuinen. Taiteen markkinoilla estetiikka ja kulttuurinen ulottuvuus osallistuvat vahvasti arvonmäärittymiseen, jotka ovat johdettavissa institutionalisoituneisiin rakenteisiin, kuten taidekoulutukseen ja sosiaalisen statuksen merkitykseen, kuten kriitikoiden luomiin arvostuksiin (Rössel ym. 2021).

Sukusoluista maksettujen korvausten ja niiden arvonmuodostuksen vanhemmiksi haluavien puolelta vaikuttavat monet seikat, joita voidaan tarkastella sukupuolten välisen eronteon kautta. Munasolujen kerääminen on fysiologisesti kuormittavampaa ja niitä on määrällisesti vähemmän verrattuna siittiöihin per luovuttaja. Munasolujen luovuttamiseen liitetään huomattavasti vahvemmin altruistinen logiikka ja lahjan

retoriikka, kun taas spermanluovuttajiin vedotaan useammin työsuorituksen logiikalla. Munasolujen luovuttajan persoonallisuus, ulkonäkö ja motiivit korostuvat, kun taas sperman luovutuksessa eniten merkitystä on luovuttajan pituudella, vastuullisuudella ja siittiöiden määrällä. (Almeling 2011, 82–82.)

Lahjasolujen arvo näkyy siinäkin, miten niitä käsitellään ja niihin suhtaudutaan klinikoilla ja hoitoprosessissa. Sperma säilötään suurissa erissä, suurissa tankeissa ja se muistuttaa standardisoitua tuotetta toisin kuin munasolu, jonka luovuttaja antaa lahjana spesifille vastaanottajalle, jota kannustetaan klinikoilla osoittamaan kiitollisuutta luovuttajalle esimerkiksi kiitoskortin muodossa. Sukusolujen eriytynyttä arvoa eivät selitä siis vain biologiset seikat tai kysynnän ja tarjonnan laki. Almelingin mukaan kulttuurisen linssin läpi katsottuna naisten keho ja siihen liitetty äitiyden ja huolenpidon normi ovat vahva vaikutin arvonmuodostuksen eriytyemisessä. Kyse ei ole vain lisääntymismateriaalin kaupankäynnistä. Samalla maternaalisen feminiinisuuden ja paternaalisen maskuliinisuuden kuvat toimivat markkinoilla tuotteen tavoin. (Almeling 2011, 82-83.)

Kehon kaupallistumista, intiimejä markkinoita, on syytä tarkastella aihekohtaisesti. Toisin sanoen pitää kysyä onko kommodifikaatioprosessi aina samankaltainen vai onko siinä vaihtelua, riippuen itse vaihdannankohteesta. Almeling johtaa ajatuksesta kaksiosaisen kysymyksen: miten lahjasolujen intiimit markkinat organisoituvat ja millaiseksi kokemus kyseisistä markkinoista muodostuu. Käsittämällä erilaiset intiimit markkinat toisistaan poikkeaviksi, on mahdollista ylipäätään tutkia niitä edellä mainituista näkökulmista. (Almeling 2011, 8.) Esitellyistä kahdesta kysymyksestä olen itse lähtenyt tässä tutkielmassa liikkeelle. Sosiaalitieteellisesti ei ole riittävän perusteellista hahmottaa ainoastaan markkinoiden rakenne. Väitän, että ilman kokemuksellisuuden tarkastelua jäisi moni asia markkinoiden rakenteesta piiloon. Niin ikään intiimien suhteiden ja taloudellisen toiminnan vastakkainasettelun sijasta on mielekkäämpää tarkastella niiden yhteen kietoutuneisuuden ulottuvuuksia ja keskinäisvaikutuksia.

4 TUTKIMUSASETELMA

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkielman tarkoitus on osallistua lahjasolututkimuskentän käsitteenmäärittelyyn ja laajentaa lahjasolututkimuksen perspektiiviä ihmisten asettumisesta eri toimijarooleihin ja hyödykkeiksi markkinoilla. Samoin markkinoiden eettiset reunaehdot ja markkinoiden tuottamat inhimilliset seuraukset ovat analyysini kohteena. Kysymykset nousevat ensisijaisesti henkilökohtaisesta motiivista ymmärtää kokonaisuutta itse lahjasolutaustaisena. Taustani on herättänyt pohdintoja oman olemassaoloni edellytyksistä ja ehdoista, jotka ovat tuoneet minut näiden kysymysten äärelle.

Toissijainen peruste tutkimuskysymyksille löytyy lahjasolujen tutkimuskentältä. Esimerkiksi Sobande ym. (2020) mainitsevat tarpeelliseksi pohtia kehon kommodifikaatiota kuluttajatutkimuksen kentällä ja samoin Hudson ym. (2025) toteaa tarpeelliseksi tutkia hedelmöityshoitokentän kaupallistumista laajassa kuvassa sekä markkinoiden uusien toimijoiden vaikutusta toiminnan legitimoimisessa ja vaikutuksissa läheissuhteisiin. Gilman (2018) esittää, että lahjasolujen ja niistä maksetun rahallisen korvauksen suhdetta ja miten luovuttajat käyvät neuvottelua kyseisestä suhteesta mahdollistaakseen lahjan konseptin, tulisi tutkia lisää.

Lahjasolutaustainen tutkija Giselle Newton (2024) arvioi, että tulevan tutkimuksen on tarpeellista perehtyä lahjasolutaustan vaikutuksiin muun muassa kokemukseen oman perheen perustamisesta ja ylisukupolvisista vaikutuksista. Indekeun ja Hensin (2019) mukaan lahjasolujen kontekstissa tulisi tutkia miten luovuttajan valinta sen perusteella, että hän on mahdollisimman samannäköinen tulevan vanhemman kanssa, vaikuttaa lahjasolutaustaisen kokemukseen kuulumisesta ja yhteydestä.

Raphael-Leff (2010) on jo yli vuosikymmen sitten kirjoittanut lahjasolujen käytön vaativan välitöntä huomiota tutkimukselta, koska kyse on niin intiimin ja kehollisen aiheen siirtymisestä julkiselle, kaupalliselle kentälle, jolla on komplekseja, haitallisia seurauksia yksilöiden psyykkiselle hyvinvoinnille. Lahjasolututkimuksessa on yksi hyvin selkeä aukko: miltä markkinoiden toiminta näyttää lahjasolutaustaisen kokemuksessa.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten lahjasoluilla lapsiperheellistyminen järjestäytyy markkinakentäksi taloussosiologian teoreettisessa viitekehyksessä?
2. Millaisia seurauksia markkinaehtoisella lahjasoluhoidolla on lahjasolutaustaisen yksilön näkökulmasta?

4.2 Aineisto

Aineisto on kerääntynyt vuosien 2025 ja 2026 aikana muun muassa maisteriopintojen kurssitöiden kirjoittamisen ohella. Tärkeänä apuna aineiston keräämisessä ovat olleet erityisesti lahjasolujen parissa työskennelleet tutkijat Riikka Homanen ja Gunilla Sydsjö sekä Simpukka ry:n lahjasoluteemojen erityisasiantuntija Jenni Huhtala, joiden kanssa olen käynyt useita keskusteluja, joissa on noussut esiin keskeisiä tutkimuksia ja tutkijoita teeman ympärillä sekä tutkimuksen erilaisia näkökulmia. Noin puolentoista vuoden mittainen tutustumiskäytökseni lahjasolututkimukseen ja sen myötä laajentunut ymmärrykseni kokonaisuudesta toimii tutkielmassa käyttämieni tutkimusartikkeleiden valikoitumisperusteena. Aineistoon valikoituneet artikkelit näkyvät tutkielmassa eri tavoin: osaan olen viitannut toistuvasti tässä tekstissä, osan rooli on ollut pääasiassa luoda itselleni mahdollisimman kattava kuva markkinoiden ja tutkimuksen kokonaisuudesta, jotta analyysini ja tulkintani olisivat mahdollisimman perusteltuja.

Vielä tuore tutkimusala tarkoittaa myös sitä, ettei käytetty käsitteistö ole vakiintunut. Vakiintumaton termien käyttö on tarkoittanut sitä, että olen löytänyt uusia aiheita käsitteleviä artikkeleita vertailemalla jo löytämieni sisältöä, asiasanoja ja lähdeluetteloa sekä artikkeleiden kirjoittajia. Näiden avulla olen laajentanut hakutermejä. Olen hyödyntänyt muun muassa connectedpapers.com -sivustoa, joka etsii toisiinsa liittyviä artikkeleita lähteiden ja asiasanojen avulla. Aineistohallinnassa tärkein työvälineeni on ollut viitteidenhallintajärjestelmä Zotero, jonne olen kerännyt aineistoa talteen ja jossa olen indeksoinut tutkimusartikkeleita oman asiasanaluetteloni avulla.

Aineisto on esitetty alla olevassa taulukossa julkaisuvuoden mukaisesti laskevasti järjestettynä:

Nimi	Kirjoittajat	Vuosi	Tutkimuskysymys	Maa	Tutkimusasetelma	Keskeiset tulokset
The Gamete Donor Register, Kinship, and Belonging: State-Organized Openness in the Nordic Context of Transnational Egg Donation	Homanen, Riikka	2026	Miten luovuttajarekisteri valtiollisena sosioteknisenä laitteena vaikuttaa sukulaisuuden ja yhteyden kokemukseen indivuaalisella ja kansallisella tasolla	Suomi	Etnografinen havainnointi yksityisillä klinikoilla, luovuttajien ja vanhemmiksi aikovien hoitokäyntien videoiminen, ammattilaisten haastattelut, joiden pohjalta analysoitiin miten luovuttajarekisteri valtiollisena sosioteknisenä välineenä näkyy ja vaikuttaa hoitoprosessissa.	Luovuttajarekisteri, jonka tehtävä on tuottaa avoimuutta ja ajaa lapsen etua, muuntuu hoitoprosesseissa perheeseen ja kansallisuuteen kuulumisen kokemusta tuottavaksi välineeksi. Se antaa painoarvoa genetiikkaan perustuvalla sukulaisuudelle, joka on uhka aikomukseen pohjaavalle vanhemmuudelle, ja johtaa sopimussuhteisiin, joissa luovuttajalla on veloitteita lapsen suhteen.
Sperm and egg donors' views on identity release, donor offspring information and genetic testing	Pennings, Guido; Lassen, Emilie; Lemmen, Josephine; Skytte, Anne-Bine	2025	Eroavatko munasolujen ja siittiöiden luovuttajien suhtautuminen identiteetin paljastamiseen, lahjasolulapsille annettuun informaatioon ja geneettiseen testaamiseen	Yhdysvallat	Kyselylomake, lähetetty kaikille yhden klinikan luovuttajille. Munasoluluovuttajien vastausprosentti 14,5 (39), siittiöluovuttajien 54,9 (38). Aineistosta tehtiin tilastollinen analyysi.	Syyt luovuttamiseen samat: halu auttaa, ansaita rahaa tai näiden yhdistelmä. Ero suhtautumisessa identiteetin paljastamiseen lähes sama, mutta munasoluluovuttajat kiinnostuneempia tietämään (89.7 % vs. 68.4 %) onko luovutuksesta syntynyt lapsi. Ei eroa kiinnostuksessa lasta koskevaa informaatiota kohtaan tai avoimuudessa kertoa luovutuksesta muille tai omille lapsille.
The emergence of egg intermediaries in the European fertility landscape: the creation of value in reproductive bioeconomies	Hudson, Nicky; Weis, Christina; Pavone, Vincenzo; Herbrand, Cathy; Provoost, Veerle	2025	Miten globaalisti kehittyvälle munasoluluovutuksen kentälle on kehittynyt uusi toimija, välitystoimisto, miten se toimii ja millaisia arvonmuodostuksen tapoja sillä on osana perinteisesti ei-kaupallista terveydenhuoltoa?	Iso-Britannia, Belgia ja Espanja	Aineistona haastattelut luovuttajien, klinikoiden työntekijöiden, välitystoimistojen edustajien kanssa, markkinointimateriaali ja toimintakäytäntöihin keskittyneet työpajakeskustelut. Analysoitu temaattisesti, kehys- ja sisällönanalyysillä, sekä tilanneanalyysillä sosiaalisen kontekstin ymmärtämiseksi. Tuloksena visuaalinen ja konseptuaalinen kartta toimijoiden ja diskurssien hahmottamiseksi.	Kolme tunnistettua toimijaa: välitystoimistot, munasolupankit ja internetissä toimivat luovuttajia ja vastaanottajia yhdistävät alustat. Toimijat luovat arvoa logististen, affektiivisten, kaupallisten ja kiertävien käytäntöjen avulla. Käytännöllillä toimijat luovat uusia merkityksiä lisääntymistyölle, läheissuhteille ja vastaanottajien välisille suhteille.

Nimi	Kirjoittajat	Vuosi	Tutkimuskysymys	Maa	Tutkimusasetelma	Keskeiset tulokset
Good donors, bad donors and oddities in the family tree: genomics, donation and reproductive citizenship in Finnish egg donor accounts	Tammi, Ronja; Homanen, Riikka	2024	Miten suomalaiset munasoluluovuttajat rakentavat lisääntymiskansalaisen identiteettiään kolmannen osapuolen lisääntymisjärjestelyissä eli lahjasoluhoidoissa	Suomi	23 suomalaisen munasolunluovuttajan syvähaastattelut, joita analysoidaan lisääntymiskansalaisuuden käsitteen näkökulmasta ja munasoluluovuttajia kolmansina osapuolina hoitokäytännöissä	Lisääntymiskansalaisuuden kolmannen osapuolen näkökulmasta liittyy moraalisia ja terveydellisiä velvoitteita. Hänen täytyy antaa eteenpäin terveitä geenejä ja olla saatavilla tiedonlähteenä lahjasolutaustaiselle, kuitenkin häiritsemättä tai sotkematta tämän (sosiaalisia) perhesuhteita. Kirjoittajat arvioivat lahjasoluhoidon tuottavan uuden lisääntymiskansalaisuuden muodon ja samalla lisääntymishaavoittuvuuden muodon.
Survey on ART and IUI: legislation, regulation, funding, and registries in European countries—an update	EIM for ESHRE, C. Calhaz-Jorge, J. Smeenk, C. Wyns, D. De Neubourg, D.P. Baldani, C. Bergh, I. Cuevas-Saiz, Ch De Geyter, M.S. Kupka, K. Rezabek, A. Tandler-Schneider, and V. Goossens	2024	Miten hedelmöitys- ja lahjasoluhoidoja säännellään ja rahoitetaan ja millaisia rekistereitä on käytössä Euroopassa ja miten nämä ovat muuttuneet vuodesta 2018?	Eurooppa	EIM jäsenille lähetettiin 90 kysymyksen kyselylomake koskien sääntelyä, rahoitusta ja rekistereitä. Puuttuvat tiedot kerättiin uudella kyselykierroksella ja aineisto tarkistettiin ESHREN toimesta.	Euroopassa 45 maata toteuttaa hedelmöityshoitoja (vastaukset 43:sta) ja näistä maista 39:ssä on erillinen sitä koskeva lainsäädäntö. Luovutettujen siittiöiden käyttö on sallittua 2 lukuun ottamatta kaikissa, munasolujen 38 maassa, anonymiteettiä säädellään hyvin vaihtelevin tavoin. Yli 30 maata kompensoi luovutuksia jollain tapaa. 33 maassa on jonkinlainen hedelmöityshoitorekisteri ja 19 luovuttajarekisteri. 6 maata v. 2018 jälkeen on sallinut lahjasolutaustaisille tiedon luovuttajasta.
Embodied sociotechnical imaginaries: how donorconceived people imagine identity, family and reprodigital futures beyond regulation	Newton, Giselle; Drysdale, Kerry; Newman, Christy E.	2024	Millaisia sosioteknisiä mielikuvia, toiveita, arvioita ja ennusteita lahjasolutaustaiset luovat reflektoidessaan omaa taustaansa ja lahjasoluhoidoja?	Australia	Aineistona 91 lahjasolutaustaisen lomakekysely ja 28 lahjasolutaustaisen semistrukturoitu haastattelu. Aineisto analysoitiin refleksiivisesti ja temaattisesti ja poliittisen kapasiteetin sekä kehollistuneen mielikuvituksen konseptien avulla. Tarkoituksena tunnistaa avustetun lisääntymisen mahdollisia tulevaisuuksia lahjasolutaustaisen näkökulmasta.	Lahjasolutaustaisten kokemuksissa korostuu epäily lahjasoluilla lapsiperheellistymisen nykyisiä käytäntöjä kohtaan. Anonyymi luovuttaja tekee lahjasolutaustaisen identiteetin rakentamisesta haastavaa. Aikuisena selviävät geneettiset sukulaisuudet tuottavat haasteita ihmissuhteiden rakentamisessa. Lahjasolutaustan selviäminen myöhemmällä iällä tuottaa epäluottamusta vanhempia kohtaan. Halu käytäntöjen muuttamiseen on läsnä, mutta vastassa oleva globaali markkinakenttä tuottaa voimattomuutta.

Nimi	Kirjoittajat	Vuosi	Tutkimuskysymys	Maa	Tutkimusasetelma	Keskeiset tulokset
Donor conceived persons' motives and experiences of requesting their sperm donor's identity	Widbom, Andreas; Isaksson, Stina; Sydsjö, Gunilla; Skoog Svanberg, Agneta; Lampic, Claudia	2024	Mitä odotuksia ja motiiveja lahjasolutaustaisilla, jotka etsivät ja saavat tunnetun spermanluovuttajansa henkilöllisyyden, on?	Ruotsi	Aineistona 29 lahjasolutaustaisen laadulliset haastattelut, jotka ovat hakeneet tietoa luovuttajasta Ruotsin yliopistollisista sairaaloista. Aineisto koodattiin ja analysoitiin teemaattisesti tutkimuskysymyksiä ja kirjoittajien ammattitaustoista (sairaanhoitaja, kätilö, psykologi, psykoterapeutti) nousevaa osaamista vasten.	Aineistosta nousi kaksi pääteemaa: 1) luovuttajan henkilöllisyys täytti erilaisia tarpeita, kuten uteliaisuutta ja toimijuutta omasta syntytaustasta 2) luovuttajan henkilöllisyystiedon kanssa navigointi suhteellisessa kontekstissa, kuten lahjasolutaustaisen tarve huomioida muiden osallisten tarpeet ja tiedon vaikutus omiin perhesuhteisiin
Direct-to-consumer DNA testing: the perspectives and experiences of donor conceived young adults in the UK	Zadeh, Sophie	2024	Millaisia merkityksiä lahjasolutaustaiset antavat kaupallisille dna-testeille ja miten ne liittyvät heidän elettyihin kokemuksiinsa geneettisistä sukulaisuussuhteista ja niiden löytämisestä?	Iso-Britannia	Aineistona 33 18-31 -vuotiaan lahjasolutaustaisen syvähaastattelut. Aineisto analysoitiin refleksiivisellä teemaattisella menetelmällä. Tutkimus on osa isompaa kokonaisuutta lahjasolutaustaisten nuorten aikuisten kokemuksista.	Osallistujista 58 % oli käyttänyt testejä ja 36 % oli löytänyt luovuttajan tai muun geneettisen sukulaisen. Kokemukset testeistä voi jakaa 4 teemaan: 1) testi rikkoo eletyn elämän kokemuksen 2) testi paljastaa lahjasolutaustan 3) testi liittyy osaksi tiedonlähteiden ja ihmisten verkkoa ja 4) testi ajallisena kokemuksena. Kiinnostus alkuperätietoon vaihtelee lahjasolutaustaisten keskuudessa vaikuttaen siihen millaisia merkityksiä ja tunteita testin tekemiseen liittyy.
Marketing of donor eggs by offering possibilities for imaginary actualization of recipients' ideal self	Bokek-Cohen, Ya'arit	2023	Miten munasolujen kuluttaminen yhdistyy kulttuuriin, kuvitteluun ja omakuvaan ja miten munasoluvälitystoimistojen luovuttajaprofiilit osallistuvat munasolukuluttajan minän rakentamiseen?	Yhdysvallat	Sisällönanalyysi yhdysvaltalaisen munasoluvälitystoimistojen luovuttajien profiileista (60), joita tarkasteltiin Baudrillardin hyperrealismin ja simulacran käsitteiden sekä tämän kulutusteorian avulla. Teoriataustana myös laajempi kulutuskulttuurin ja kuvittelun teoria ja hegemonisen feminiinisyyden käsite.	Lisääntymisteknologian kaupallistuminen vaikuttaa manipuloivasti mielikuvitukseen ja emootioihin. Munasolumarkkinoilla tuotteen fyysiset ja abstraktit ulottuvuudet tulevat yhteen ja kuluttajaa johdatetaan uskomaan esimerkiksi kulttuurisen pääoman ja sosiaalisten piirteiden periytyvyyteen kulutuspäätöksien manipuloimiseksi.

Nimi	Kirjoittajat	Vuosi	Tutkimuskysymys	Maa	Tutkimusasetelma	Keskeiset tulokset
An analysis of the outcome of 11 712 men applying to be sperm donors in Denmark and the USA	Pacey, Allan A.; Pennings, Guido; Mocanu, Edgar; Rothmar, Janne; Pinborg, Anja; Adrian, Stine Willum; Burke, Corey ; Skytte, Anne-Bine	2023	Vaikuttaako maa tai luovuttajan valinta anonyymin ja ei-anonyymin luovuttamisen välillä luovuttajien rekrytointiin?	Yhdysvallat ja Tanska	Aineistona 11 712 spermanluovuttajan tiedot Cryos International spermankilta Yhdysvalloissa ja Tanskassa vuosien 2018 ja 2019 aikana. Aineistosta eriteltiin syitä ja ajankohtia, joissa luovutusprosessi keskeytyi.	Tanskassa luovuttajien hyväksymisprosentti on suurempi kuin Yhdysvalloissa. Ei-anonyymi luovutus johtaa myös suurempaan todennäköisyyteen luovuttajaksi hyväksymiseen.
Geographies of assisted reproduction: The Spanish egg donation economy as a global/intimate contact zone	Perler, Laura; Schurr, Carolin	2022	Millainen Espanjan hedelmöityshoitokentän historia ja sääntely on? Miten Espanja asemoituu kansainväliseksi hoitojen markkinapaikaksi? Millainen kontaktialue klinikat ovat ja miten alue muotoutuu ja rakentuu intiimistä globaaliksi skaalautuen?	Espanja	Aineistona etnografinen havainnointi hedelmöityshoitoklinikoilla, munasoluluovuttajien, vastaanottajien ja työntekijöiden haastattelut, jotka analysoitiin induktiivisesti hyödyntäen Straussin ja Corbinin grounded theory -metodia	Lahjasoluhoidojen eri tasoja, intiimistä kansainväliseen, tarkastelemalla paljastuu, miten intiimit toiveet lapsesta ja kehollinen työ kietoutuvat globaalin pääoman liikkeiden sekä kansallisen lainsäädännön kanssa. Klinikat toimivat kontaktialueena, joka sääntelyn ja globaalistumisen seurauksena erottaa luovuttajat vanhemmiksi aikovista.
Wrongful disturbance of reproductive planning: Is there a case for liability?	Raposo, Vera Lúcia	2021	Voivatko vanhemmat haastaa lapsettomuushoitoa antaneen palveluntarjoajan oikeuteen, jos syntyneen lapsen ominaisuudet eivät vastaa sitä, mitä he halusivat ja mistä he maksoivat?		Hedelmöityshoidoista kanteen nostaneiden oikeustapaukset eri puolilta maailmaa aineistona, sekä sen teoretisointi, miten kehittynyt lisääntymisteknologia voi tuottaa uusia kanteita ja miten ne näyttäytyvät olemassa olevan oikeuskäytännön ja lisääntymisoikeuden valossa.	Kehittyvä lisääntymisteknologia mahdollistaa yhä laajemmat valinnanmahdollisuudet lapsen ominaisuuksista ja kasvava lahjasoluhoidokenttä lisäävät tilanteita, joissa vanhemmilla on mahdollisuus haastaa hoitava taho oikeuteen "wrongfull disturbance of reproductive planning".

Nimi	Kirjoittajat	Vuosi	Tutkimuskysymys	Maa	Tutkimusasetelma	Keskeiset tulokset
Soldiers and superheroes needed! Masculine archetypes and constrained bodily commodification in the sperm donation market	Sobande, Francesca; Mimoun, Laetitia; Torres, Lez Trujillo	2020	Miten markkinoijat hallitsevat kehon kommodifikaatiota rajoitetuilla markkinoilla? Miten tämä hallinta vaikuttaa arvon muodostukseen?	Iso-Britannia ja Australia	Aineistona spermapankkien ja hedelmöityshoitoklinikoiden markkinointi- ja muu materiaali verkossa, jota analysoitiin kommodifikaation ja arvonluomisen sekä hegemonisen maskuliinisuuden käsitteiden avulla arkistoanalyysillä.	Spermanluovutuksessa nojataan vahvasti maskuliinisiin arkkityyppihin esim. sankareista, jotka houkuttelevat luovuttajia ja toimivat palkkiona rahan sijasta, kun ne toimivat luovuttajan identiteetin rakennusaineena. Kehon kommodifikaatiota rajoittaa esim. alan valtiollinen sääntely, mutta esimerkiksi sukupuolitetut arkkityyppit markkinoinnissa edistävät kommodifikaatiota ja mahdollistavat vaihtoehtoiset arvonmuodostuksen tavat.
Luovutetuista sukusoluista alkunsa saaneen henkilön oikeus tietää alkuperästään hedelmöityshoidoista annetun lain voimaantuloa aiemmissa tapauksissa	Teriö, Iida	2020	Voiko ennen hedelmöityshoitolain voimaantuloa syntyneille lahjasolustaistaisille taata oikeus saada tietää luovuttajan henkilöllisyys	Suomi	Aineistona Suomen laki, jota verrataan Australian, Sveitsin ja Alankomaiden lainsäädäntöön sekä esim. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ja korkeimman oikeuden ratkaisukäytännöt. Aineistoa analysoitu oikeusdogmatiikan ja oikeushistorian näkökulmasta lainsäädännön kehityksen avaamiseksi.	Nykyinen lainsäädäntö asettaa luovuttajan yksityiselämän suojalle etusijan lahjasolustaistaisiin nähden. Lahjasolustaistaisen tiedonsaantioikeus antaa perusteet taannehtivan lainsäädännön toteuttamisen mahdollisuudelle ja lainsäätäjälle velvollisuuden puuttua tilanteeseen.
Earning while giving: Rhetorical strategies for navigating multiple institutional logics in reproductive commodification	Hartman, Anna E.; Coslor, Erica	2019	Millaisia retorisia strategioita munasoluvälittäjät hyödyntävät ristiriitaisten ja kompleksisten institutionaalisten logiikoiden alaisuudessa toimiessaan ja tehdäkseen kommodifikaatiosta hyväksyttävää?	Yhdysvallat	Semioottinen ja retorinen analyysi munasolunluovuttajia rekrytoivien ilmoitusten sisällöistä useiden institutionaalisten logiikojen näkökulmasta. Aineistona 298 Craigslist.com sivustolla julkaistua ilmoitusta.	Munasoluja välittävät firmat hyödyntävät sekä altruistista että markkinalogiikkaa houkutellessaan luovuttajia. Markkinalogiikka ei ole korvannut altruismia, vaan elää symbioosissa, kuitenkin dominoiden jälkimmäistä. Osin altruismin on korvannut luovuttajan individuaaliset psykologiset hyödyt ja toisaalta luovuttaminen uudelleenkehystetään työnkaltaiseksi toiminnaksi ja näitä käytetään myös sääntelemättömän toiminnan legitimointiin.

Nimi	Kirjoittajat	Vuosi	Tutkimuskysymys	Maa	Tutkimusasetelma	Keskeiset tulokset
Attitudes of anonymous and identity-release oocyte donors towards future contact with donor offspring	Miettinen, A.; Rotkirch, A.; Suikkari, A-M.; Söderström-Anttila, V.	2019	Millaisia odotuksia ja asenteita munasoluluovuttajilla on liittyen kontaktiin lahjasolutaustaisten kanssa tai näiden ja omien lapsien väliseen kontaktiin?	Suomi	Retrospektiivinen vertaileva poikkileikkauksellinen luovuttajien kokemuksista ja ennen ja jälkeen hedelmöityshoitolaisten voimaantumisen. Aineisto koostui 428 entisestä munasoluluovuttajasta vuosina 1990-2012, ennen ja jälkeen hedelmöityshoitolaisten (anonyymit ja ei-anonyymit).	95 % ei-anonyymeistä luovuttajista (myös ennen lakia) suhtautuivat positiivisesti tai neutraalisti kontaktiin luovutusjälkeläistensä kanssa ja enimmäkseen positiivisesti kontaktiin näiden ja omien lasten välillä. Odotuksissa oli epävarmuutta ja asenteet vaihtelivat neutraalista kiinnostuksesta toivomukseen tapaamisesta.
Part of my story. The meaning and experiences of genes and genetics for sperm donor-conceived offspring	Indekeu, Astrid; Hens, Kristien	2019	Miten anonyymista spermanluovutuksesta syntyneet lahjasolutaustaiset kokevat geenien ja genetiikan merkityksen ja tekevät ne itselleen ymmärrettäväksi?	Belgia	Aineistona 12 lahjasolutaustaisen haastattelut ja fokusryhmäkeskustelut, joista induktiivisella analyysillä etsittiin keskeisiä teemoja.	Teemat olivat: 1) geenit osana arkea (sosiokulttuurinen) 2) Geenit osana minäkuvaa (individuaali) 3) Geenit relationaalisena. Lahjasolutaustaisille geenit ovat yhteydessä yksilö- ja perheidentiteettiin. Lahjasoluhoidon markkinaistuminen koettiin ongelmalliseksi ja se näyttäytyi eri näkökulmista häpeän ja dehumanisoinnin kokemuksina.
Toxic money or paid altruism: the meaning of payments for identity-release gamete donors	Gilman, Leah	2018	Miten Yhdistyneiden kuningaskuntien avoimet luovuttajat suhtautuvat ja kokevat luovuttamisen? Miten heidän suhtautumisensa ja kokemuksensa ovat muovautuneet siinä sosiaalisessa kontekstissa, jossa luovutus tapahtuu?	Iso-Britannia	24 (8 miestä, 16 naista) syvähaastattelua sukusoluluovuttajien kanssa, jotka analysoitu narratiivisen, temaattisen ja sisällönanalyysin avulla suhteessa laajempaan kulttuuriseen diskurssiin ja sosiomateriaalisiin käytäntöihin lahjasoluhoidoissa.	Bioeettisestä keskustelusta poiketen, käytännössä tapahtuva kehollisen materian luovuttaminen ei luo selkeää rajaa lahjan ja markkinavaihdannan välillä. Rahallinen korvaus on mahdollista sisällyttää lahjan viitekehukseen, mutta se on riippuvainen kulttuurisesta ja organisatorisesta kontekstista sekä itse lahjan tyypistä. Munasolujen ja spermanluovuttamisen ja niiden korvauksen toteuttamisen erot luovat eron myös siihen, miten luovuttajat kokevat ja kuvaavat antamansa lahjan luonnetta ja siihen liittyvää korvausta.

Nimi	Kirjoittajat	Vuosi	Tutkimuskysymys	Maa	Tutkimusasetelma	Keskeiset tulokset
Is Information Power? Comparing Anonymous and Open Egg Donation	Speier, Amy	2017	Miten lahjasoluluovutus ja globaalit lahjasoluhoidot risteävät vanhemmiksi haluavien hyvän vanhemmuuden ajatuksien kanssa ennen raskaaksi tuloa?	Tšekki, Yhdysvallat	Etnografinen havainnointi tšekkiläisillä ja yhdysvaltalaisilla klinikoilla ja munasolunvälitystoimistoissa sekä näiden työntekijöiden ja niissä hoitoa saaneiden ja niille munasoluja luovuttaneiden haastattelut. Aineiston analyysi vanhemmuustutkimuksen näkökulmasta.	Tšekkien anonyymien luovutuksen malli suojaa vanhempien ja luovuttajien tarvetta yksityisyyteen ja luo vanhemmille mahdollisuuden normaalin perheen kuvan säilyttämiseen. Pohjois-Amerikan sääntelemätön lahjasoluhoidonteksti tuottaa monia näkemyksiä raskautta edeltävän hyvän vanhemmuuden diskursseihin, mutta saattaa tuottaa moninaisuudessaan ahdistusta vanhemmiksi haluaville.
Limitations on the compensation of gamete donors: a public opinion survey	Lee, Malinda S.; Farland, Leslie V.; Missmer, Stacey A. & Ginsburg, Elizabeth	2017	Mikä on yleinen mielipide sukusolujen luovutukseen liittyvästä kompensatiosta?	Yhdysvallat	Aineistona verkkokysely, kansallinen 1427 henkilön otanta, jossa tilastanalyysissä huomioitu taustatekijät, kuten ikä, siviilisäätö, poliittinen kanta ja omien lasten määrä.	Vastaajista 4 % vastusti hedelmöityshoitoja, 16 % vastusti lahjasolujen käyttöä. 80 % kannatti ja 4 % vastusti spermanluovuttajille maksettua korvausta, 90 % kannatti ja 2 % vastusti munasoluluovuttajille maksettua korvausta. Munasolujen korvaukselle rajoitteen asettaisi 46 % ja sperman korvaukselle rajoitteen asettaisi 47 %.
Conceiving of Products and the Products of Conception: Reflections on Commodification, Consumption, ART, and Abortion	Madeira, Jody Lyneé	2015	Miten potilas- ja asiakasroolien ominaisuudet vaikuttavat terveydenhuoltoon hakeutuviin? Miten ymmärrämme lääketieteen ja markkinat osana hoidon kommodifioitumista ja hoitosuhdetta, ja mitä niiden ominaisuuksista tulisi edistää?	Yhdysvallat	Teoreettinen analyysi, joka hyödyntää potilaan ja kuluttajan sekä palvelun ja hoidon käsitteiden eroja ja yhtäläisyyksiä lapsettomuushoitajien ja aborttien kontekstissa	Kun lapsettomuuden hoitokäytäntöjä uudistetaan, on olennaista ymmärtää hoitoon hakeutuvat useita, jopa ristiriitaisia, sekä kuluttajan, että potilaan ominaisuuksia omaavina päätöksentekijöinä. Hoitomarkkinat eivät enää voi toimia vain kasvottomana järjestelmänä, sillä hoitoon hakeutuvat vaativat niiltä enemmän; tyytyväisyys palveluun liittyy myös hoitosuhteen suhteelliseen laatuun, kuten hoidossa käyvän kokemukseen suhteestaan hoitavaan tahoon.

Nimi	Kirjoittajat	Vuosi	Tutkimuskysymys	Maa	Tutkimusasetelma	Keskeiset tulokset
The Gift of Gametes – Unconscious Motivation, Commodification and Problematics of Genealogy	Raphael-Leff, Joan	2010	Mikä tekee lahjasoluista erityisen ja onko miesten ja naisten välisellä lahjataloudella eroavaisuuksia? Voiko lahjasolu ikinä olla lahjana vapaa tai todellinen?	Iso-Britannia	Kirjoittajan huomiot lahjasoluista 35 vuoden terapiatyössä noin 200 asiakkaan kanssa lisääntymiseen liittyvien teemojen kontekstissa, joita hän analysoi Derridan lahjan ja emootioiden näkökulmasta.	Lahjasolut eivät täytä lahjan määritelmää (Derridan kriteereillä), ihmisen kompleksin tunne-elämän vuoksi ja tämä johtaa kommodifikaation puolustamiseen. Lahjasoluilla lapsiperheellistyminen vaatii välitöntä huomiota sen psykososiaalisten seurausten, eettisten kysymysten ja markkinavoimin pyörivän järjestelmän vuoksi.
Biologinen sosiaalisen mallina	Hirvonen, Helena	2007	Miten Suomen hedelmöityshoitolaki ja sen valmistelut käsittelivät lapsen etua ja lapsen oikeutta tietoon alkuperästään (§23) suhteutettuna §5, joka ohjaa hoitokäytännöissä valikoimaan ulkoisesti sosiaalista vanhempaa muistuttavan luovuttajan ja miten §23 jää mahdollisesti toteutumatta.	Suomi	Aineistona hedelmöityshoitolaki (1237/2006) ja sen lakiesitys (HE 3/2006), joita analysoitu modaalisuusanalyttisesti ja semioottisesti huomioiden biologisen ja heteronormatiivisen vanhemmuuden arvostukset. Bourdieu'n symbolinen vallankäyttö syventää semioottista analyysiä	Lain §5 ja §23 ovat ristiriidassa keskenään ja lausumien sisältämät perustelut lapsen edusta ovat ristiriidassa lapsen konkreettisten oikeuksien toteutumisen kanssa.

4.3 Menetelmä ja tutkimusetiikka

Tutkielmani on teoreettinen eikä varsinaisesti noudata suoraan esimerkiksi kirjallisuuskatsauksen metodologista mallia, vaikka aineisto koostuu tutkimusartikkeleista. Whettenin (1989) mukaan teoreettinen työ rakentuu kysymysten mitä, miten ja miksi varaan: mitä tekijöitä ilmiön selittämiseksi tarvitaan, miten ne liittyvät toisiinsa ja miksi juuri nämä suhteet ovat teoreettisesti perusteltuja. Teoreettinen kontribuutio syntyy siis eri tekijöiden välisten suhteiden ja niitä selittävän logiikan osoittamisesta. Teoreettisessa työssä logiikka siis korvaa empiirisen testaamisen selityksen arvioinnin perustana. Työn arvon voi ajatella olevan siinä, että se osoittaa käsitteiden ja tekijöiden välisiä suhteita sekä tuottaa uudenlaisen tavan tai näkökulman tarkastella ilmiötä. (Whetten 1989.)

Pro gradu -tutkielman mitallisen ja ajallisen rajallisuuden vuoksi en tavoittele uuden teorian muodostusta, mutta tarkoitukseni on silti tuottaa teoreettinen ja käsitteellinen analyysi, joka onnistuisi sitomaan yhteen lahjasolututkimuksessa jo tehtyjä havaintoja ja valaisemaan mahdollisia pimentoon jääneitä yhteyksiä ja aiheita. Tutkielman aihe alkoi muotoutua mielessäni 2025 vuoden alussa, kun aloin kokea omaan lahjasolutaustaani liittyen vaikeita tunteita ja kokemusta vääryydestä. Mietin millä työkaluilla voisin tarkistaa ja mahdollisesti todentaa omien tunteideni validiteetin. Koska olin törmännyt omista ja lahjasolusisarusteni puheissa muutaman kerran ajatukseen meistä massatuotteina ja tiesin lahjasoluhoidoissa liikkuvan paljon rahaa, taloussosiologinen käsitys markkinoista tuntui ilmiselvältä viitekehyseltä. Samoin lahjansosiologia ja kehon kommodifikaation tutkimus tuntuivat nopeasti perustelluilta valinnoilta teoriapohjan muodostamiseksi. Onhan kyseessä konteksti, jossa biologista materiaa käytetään osana kaupankäyntiä ja tähän materiaan viitataan arkipuheessa lahjana.

Maisteriopintojen aikana kirjoittamani kurssityöt ovat osa tutkielman menetelmällistä kokonaisuutta, koska ne ovat pohjustaneet sitä ajatteluprosessia ja käsitteellistä ja teoreettista kehikkoa, jonka tässä tutkielmassa tuon kokonaisuudessaan esiin. Niiden parissa olen samalla laajentanut käsitystäni lahjasolututkimuksen kentästä. Tammikuusta 2025 alkaen olen lisäksi kirjoittanut ylös kaikkia mieleeni tulleita ajatuksia ja kysymyksiä, piirtänyt miellekarttoja ja käynyt keskusteluita ihmisten kanssa, jotka lähestyvät asiaa ammatillisesti, tieteellisesti tai oman elämäkokemuksen kautta esimerkiksi lahjasolutaustaisina tai sukusoluluvuttajina.

Feministinen teoreetikko Donna Haraway (1988) on esittänyt kritiikkiä tieteen objektiivisuuden vaatimukselle ja oletukselle. Hän painottaa tiedon paikallistuneisuutta tutkijan kehossa ja katseessa. Tutkijan oman aseman näkyväksi tekeminen on vastuullisessa tutkimuksessa tärkeä osatekijä. (Haraway 1988.) Aihe on henkilökohtainen, sillä olen itse lahjasolumarkkinoiden lopputuote, jonka kokemukset sijoittuvat omana aikanani vielä sääntelemättömille lahjasolumarkkinoille. Tieto aiheesta ei siis ole vain aineistosta nousevaa, vaan kirjaimellisesti minuun kehollistunutta, osa geeniperimääni ja sitä millainen olen.

Analyysini perustuu aineiston ja teorian väliseen vuoropuheluun, mutta asetun itse käsiteltävän ilmiön sisälle taustani takia. Esittämäni kysymykset ja tekemäni johtopäätökset kiinnittyvät edelleen omaan tunnekokemukseeni, katseeseeni ja siihen, miten kehoni on tuotettu lahjasolumarkkinoiden ehdoilla. Etäisyyden luominen tunteiden ja tiedon omaksumisen ja tuottamisen välillä on ollut tärkeä osa tutkielmaproessia. Työkaluna tässä on toiminut päiväkirjan ja videopäiväkirjan pitäminen, joiden avulla olen reflektoinut sitä, nouseeko jokin tulkinta tunne- vai tietopohjalta. Tarkoitukseni oman aseman avaamisessa on toimia vastuullisesti ja tehdä näkyväksi millainen refleksiivinen suhtautumiseni on näin henkilökohtaisen aiheen äärellä. Tällä tavalla pyrin tuottamaan tutkielman, jonka tulkinat ja johtopäätökset ilmiöstä ovat vakuuttavia ja tieteellisesti hyväksyttäviä. Olen motivoitunut sekä ilmiön kuvaamisesta ja akateemisesta analysoimisesta että sellaisen tiedon tuottamisesta, josta voisi tulevaisuudessa olla hyötyä lahjasoluhoidoista koskevassa päätöksenteossa tai toisen lahjasolustaustaisen apuna oman taustan käsittelyssä.

Olen hyödyntänyt tekoälyä tutkielman teossa. Käytössä on ollut ChatGPT Plus, jossa olen luonut tätä tutkielmaa varten oman botin, jonka pystyin kouluttamaan tutkielman aiheen osalta paremmaksi avustajaksi. Olen käynyt sen kanssa keskustelua aiheesta vuoden 2025 alusta alkaen. Olen esimerkiksi syöttänyt sille omia muistiinpanoja ajatuksistani ja havainnoistani ja pyytänyt sitä muodostamaan niistä kokonaisuuksia oman ajatteluni tueksi. Työskentelyn loppuvaiheessa pyysin tekoälyä arvioimaan, löytyykö tekstistä eri aiheiden käsittelyn suhteen päällekkäisyyksiä, eli olenko käsitellyt samaa aihetta samasta näkökulmasta eri luvuissa. Käytin sitä lisäksi apuna tekstin viimeistelyssä tekstin sidosteisuuden vahvistamisen osalta, eli pyysin sitä osoittamaan, missä siirtymät aiheesta toiseen tapahtuvat liian jyrkästi. Tekoäly on toiminut siis ajatteluprosessin tukena eräänlaisena assistenttina, joka auttaa jäsentelemään omia ajatuksiani. Kaikki kirjoitettu teksti ja analyysi on omaani.

5 LAHJASOLUMARKKINAT

Lahjasoluilla lapsiperheellistyminen sijoittuu samanaikaisesti terveydenhuollon, perheenmuodostuksen ja taloudellisen vaihdannan alueille. Sukusolujen luovuttamiseen liittyy vahva lahjan retoriikka, mutta käytännössä lahjasoluhoidot edellyttävät hoitotahojen, luovuttajien, välittäjien ja vanhemmaksi aikovien muodostamaa toimijakenttää. Kun kokonaisuuteen kytkeytyvät raha, sääntely ja sopimukset, ilmiötä on mahdollista, ja tarpeellista, tarkastella markkinakenttänä. Lahjasolumarkkinoiden erityisyys perustuu siihen, että vaihdannan kohteet eivät rajoitu vain biologiseen materiaan eli sukusoluihin tai niillä toteutettuihin hoitopalveluihin, vaan niiden ohella kauppaa käydään lapsihaaveista. Lopulta markkinoiden toiminnan seuraukset kohdistuvat syntyvään lapseen, jonka toimijuus oman olemassaolon edellytyksien suhteen on heikko.

5.1 Markkinoiden roolijako

Vaihdettava hyödyke on vain osa lahjasolumarkkinoiden kokonaisuutta, jossa sosiaalisten suhteiden jäsentyminen ja institutionaaliset järjestelyt mahdollistavat vaihdannan ja luovat markkinoiden kokonaisuuden. Markkinatoimijoiden roolit eivät ole yksiselitteisiä, sillä sama taho voidaan tilanteen mukaan ymmärtää ostajaksi, myyjäksi, palveluntarjoajaksi, sääntelyn kohteeksi tai sen toimeenpanijaksi. Monimutkainen rakenne tulee näkyväksi, kun tarkastellaan toimijoiden omaa käsitystä roolistaan ja suhteestaan markkinoihin. Intiimien markkinoiden luonteeseen kuuluu toimijoiden jatkuva neuvottelu inhimillisen ja taloudellisen välisestä suhteesta ja siihen liittyvistä moraaliristiriidoista.

Yhdysvalloissa joidenkin munasolujen välityksen parissa työskentelevien mukaan luovuttajan ja vastaanottajan “matchaamiseen” saatetaan liittää esimerkiksi nettideittailun tai kiinteistökaupan metaforia. Näihin ei suhtauduta täysin ongelmattomina, koska joillekin ne näyttävät ristiriitaisina ihmiselämän ja -arvon kanssa. (Speier 2017.) Markkinalogiikka ei näy ainoastaan yksittäisten toimijoiden käyttämissä metaforissa, vaan lisäksi tavassa, jolla lahjasoluhoidojen eri osa-alueita kuvataan kasvavina markkinasegmentteinä. Muun muassa Euroopan spermapankkien markkinoista löytyy internetistä kasvuennusteita, joiden mukaan vuoden 2023 arvioidusta 1,57 miljardin dollarin markkinoista ennustetaan kasvavan vuoteen 2033 mennessä 2,18 miljardiin dollariin asti (Spherical Insights 2024). Kasvun edellytyksenä on kysyntään ja tarjontaan vastaavien toimijoiden olemassaolo, jotka rakentavat sen infrastruktuurin, jossa sukusoluja tuotetaan, välitetään ja käytetään osana lapsettomuuden hoitoa.

Hoitoja tarjoavat maasta riippuen julkinen terveydenhuolto, yksityiset toiminnanharjoittajat tai molemmat. Esimerkiksi Suomessa molemmat tahot toteuttavat hedelmöityshoitoja lahjoitetuilla sukusoluilla (THL 2025). Vuonna 2025 International Federation of Fertility Societies (IFFS) julkaisi tutkimuksen tulokset, joiden mukaan maailman 198 maasta 141 tarjoaa hedelmöityshoitoja. Näissä maissa hoitoja tarjoavia tahoja, kuten yliopistollisia sairaaloita, yksityisiä klinikoita tai yksityisiä palveluntarjoajia, on yhteensä 7982. (”International Federation of Fertility Societies’ (IFFS) Triennial Report 2025” 2025.)

Lahjasoluhoidojen saatavuuden laajuus kertoo lisääntymisen siirtyneen osin yksityiseksi katsotun perheellistymisen piiristä kohti institutionalisoitunutta lääketieteen kenttää. Raphael-Leffin (2010) mukaan lisääntymisteknologian kehitys on muuttanut käsitystämme perheellistymisestä ja sen henkilökohtaisen ja persoonallisen ulottuvuuden muuttuessa julkiseksi ja mekanisoiduksi, on kaupallistumista entistä helpompi puolustaa. Teknologia ei siis suoraan johda kaupalliseen toimintaan, mutta antaa sille paremmat edellytykset, koska hoitoprosessin eri vaiheita voidaan hallinnoida ja hinnoitella toisistaan erillään.

Lahjasoluhoidojen historiallinen kehitys kertoo niiden kaupallistumisen historiasta. Inseminaatiolla, eli lahjoitetulla spermalla on onnistuttu hoitamaan lapsettomuutta jo 1800-luvulla, mutta vasta 1950-luvulla kehitettiin spermanpakastukseen sopiva teknologia, joka johti spermapankkien perustamiseen ja hoitojen kaupallistumiseen 1970-luvulla. Lahjamunasoluhoidot tulivat osaksi hoitovalikoimaa 1980-luvulla. (Simpukka ry Ei pvm.) Tuorein muutos on munasolujen pakastamisen mahdollisuus, joka kehitettiin vuonna 2007 ja joka toi kentälle spermapankkien rinnalle munasolupankit (Perler & Schurr 2022).

Lahjasoluhoidojen kenttä on jatkuvassa kasvussa erityisesti teknologisen kehityksen myötä ja tuo kentälle jatkuvasti uusia toimijoita. Munasolupankit, munasolutoimistot ja verkossa toimivat luovuttajia ja vastaanottajia yhdistävät alustapalvelut ovat tuoreimpia toimijoita, jotka kasvattavat markkinoita niin maiden sisällä kuin kansainvälisesti. (Hudson ym. 2025.) Klinikat, pankit ja luovuttajia välittävät toimijat eivät ainoastaan toteuta hoitoprosessia teknisesti, vaan organisoivat markkinakenttää. Ne kokoavat yhteen biologista materiaa ja lääketieteellistä osaamista sekä järjestävät kysynnän ja tarjonnan kohtaamisen. Kysyntä syntyy alun perin tietysti tarpeesta vastata tahattomasti lapsettomuudesta kärsivien lapsihaaveisiin.

Kuten hoitoja ja lahjasoluja tarjoavien tahojen asettaminen myyjän rooliin ei ole yksioikoista, ei myöskään hoitoihin hakeutuvien roolittaminen ostajaksi ole täysin suoraviivaista. Tapauksesta riippuen lapsettomuuden syy voi olla joko lääketieteellinen eli kyvyttömyys saada lasta kehollisen syyn vuoksi tai sosiaalinen eli esimerkiksi sopivan kumppanin puute tai kuuluminen seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Rajanveto välttämättömän terveydenhuollon ja yksilöllisen halun toteuttamisen välillä on haastava.

Madeira (2015) kirjoittaa artikkelissaan asiakas- ja potilasroolien erilaisista ominaisuuksista, jotka ilmenevät hedelmöityshoitojen kontekstissa. Potilas on haavoittuvainen ja toimijuudeltaan heikko. Hän hakee luottamusta, myötätuntoa sekä tietoa ja ohjausta. Terveydenhuollon asiakkaalla sen sijaan on kompetenssia ja ostovoimaa. Asiakkaat ovat itsenäisiä ja vapaita valitsemaan palveluita, joista he etsivät arvoa. Roolien ristiriita rakentuu niiden vastakkaisiin oletuksiin: asiakkaalla on autonomia ja valinnanvapaus, jotka potilaalta puuttuvat. Todellisuudessa sekä terveydenhuoltoa hakevan että sitä tarjoavan silmissä roolien ominaisuudet sekoittuvat. (Madeira 2015.)

Vanhemmiksi aikovat voidaan siis asemoida ostajiksi, potilaiksi ja kuluttajiksi, riippuen siitä tarkastellaanko lahjasoluhoidoja lääketieteellisenä hoitona, markkinoiden tarjoaman palveluna vai välineenä toteuttaa lapsihaave. Kyse ei ole vain käsitteellisestä ongelmasta, vaan eri roolit vaikuttavat siihen, mitä hoitoprosesseissa kulutetaan ja millaiseksi hoitokokemuksia kehitetään palveluntarjoajien toimesta.

Asiakkaan ja potilaan rooleista nousevat ominaisuudet ohjaavat hoitoprosessin kulutuksessa klinikalle ja hoidolle annettuja arvostuksia, joiden perusteella yksityiset palveluntarjoajat kehittävät toimintaansa vastaamaan paremmin asiakaskunnan tarpeita. Tyytyväisyys hoitoon selittyy vähintään osittain kuluttajuuden kautta, jossa itse hoidon laatu lääketieteellisesti ei ole ainoa selittävä tekijä. Asiakkuuteen ja kuluttajuuteen liittyvät ominaisuudet hoidossa voivat muuttua itsessään hyödykkeiksi. (Madeira 2015.)

Klinikoiden asennoitumisen erot luovuttajien ja vanhemmiksi aikovien välillä kertovat osaltaan asiakkaan ja kuluttajan rooleista. Espanjalaisella klinikalla hoitoasiakkaat kohtaavat viihtyisän tilan, jossa soi musiikki, ja heidän hoitokokemuksensa pyritään tekemään mukavaksi ja miellyttäväksi. (Perler & Schurr 2022.) Hoitokokemuksen muuttuminen kulutettavaksi palveluksi liittyy laajempaan kehitykseen, jossa vanhemmaksi aikova on entistä vahvemmin valintoja tekevä asiakas.

Vanhemmiksi aikovilla on entistä enemmän valinnanvaraa lapsettomuushoidoissa mitä enemmän lahjasolumarkkinat kasvavat ja monipuolistuvat. Kuratoitu ja personalisoitu

palvelu on kuitenkin kallista. (Hudson ym. 2025.) Hoidon korkea hinta nostaa lisäksi odotuksia sen laadusta sekä hoitoa tarjoavan palvelun tyylikkyydestä. Palveluntarjoajat eivät voi toimia kasvottomina, vaan tuottaakseen palveluun tyytyväisen asiakaskokemuksen, täytyy niiden ottaa huomioon itse lapsettomuudenhoitoon liittymättömiä tekijöitä ja luoda suhde potilaaseen. (Madeira 2015.) Vanhemmaksi aikovalle kuluttamisen ulottuvuus ei rajaudu vain siihen, millaiseksi kokemus hoitoprosessista rakentuu.

Kuluttajaroolissa vanhemmaksi aikova kuluttaa hoitojen ohella niissä käytettäviä sukusoluja. Luovuttajan valikoimiseen liittyy luovuttajaan liitettyjen mielikuvien kuluttaminen. Laajat luovuttajaprofiilit mahdollistavat vanhemmaksi aikovalle oman idealisoidun identiteetin täydentämisen luovuttajan ominaisuuksilla. Täydellisen luovuttajan sijasta tuotteen tekee houkuttelevaksi vanhemmaksi aikovan kokema ero oman persoonan ja luovuttajan persoonan, sekä saavutusten ja ominaisuuksien välinen ero. Vanhemmaksi aikovan omakuvaan keskittyvä markkinointistrategia keskittyy hänen tunteisiinsa ja tekee niistä voitontavoittelun välineen. (Bokek-Cohen 2023.) Kuluttajuusnäkökulmaan kiinnittyy lisäksi toimijoiden välinen tiedon epätasainen jakautuminen. Vanhemmaksi aikova saa luovuttajista enemmän tai vähemmän tietoa, mutta sama ei toteudu toisinpäin, vaan anonyymien luovuttamisen kontekstissa luovuttaja ei yleensä saa tietää vanhemmista mitään (Speier 2017).

Tiedon epätasaista jakautumista voi luonnehtia Satzin (2010) mukaan epäsymmetriseksi tiedoksi, joka tekee toisesta osapuolesta heikomman toimijan vaihdantatilanteessa. Tiedon suhteen epäsymmetrisyyden ongelma ei ole suoraviivaisesti havaittavissa. Lahjasolututkimus ei ymmärtääkseni ole vielä antanut selkeää vastausta siihen, millainen haitta luovuttajaan voi kohdistua tilanteessa, jossa hän ei tiedä geneettisen jälkeläisensä vanhemmista mitään. Tiedon vajavaisuus ja toimijoiden välinen epäsymmetria ei kosketa vain luovuttajan ja vanhemmaksi aikovan välistä suhdetta. Vanhemmaksi aikova on epätasapainoisessa asemassa suhteessa hoitavaan tahoon.

Kuluttajuusnäkökulmasta voidaan johtaa edelleen ajatus vanhemmaksi aikovasta epäonnistuneena kuluttajana ja tuottajana. Hän ei onnistu itse tuottamaan haluamaansa lasta ja kontrolloimaan kulutustarvettaan eli lapsen saamista. (Madeira 2015.) Epäonnistuminen lapsen saamisessa omatoimisesti saattaa tuottaa osalle epätoivon tunteita, jotka johtavat mihin tahansa toivoa herättävään ratkaisuun tarrautumiseen, ammattilaisten idealisointiin ja riittämättömän tiedon johtamaan kriittisen ajattelun puutteeseen (Raphael-Leff 2010). Vanhemmaksi aikovan haavoittuvuus markkinoilla ei liity ainoastaan tahattomasta lapsettomuudesta kumpuavaan kärsimyksen, vaan niin ikään saatavilla olevaan asiantuntijatietoon.

Näkemykset hyvistä hoitokäytännöistä eroavat ammattilaisten keskuudessa maasta toiseen. Tällöin vanhemmaksi aikova on vaikean päätöksen edessä: keiden ammattitaitoon luottamuksensa kohdistaa ja mitkä käytännöt edistävät hyvää lahjasoluvanhemmuutta. Vanhemmaksi aikovan täytyy esimerkiksi tehdä päätös anonyymien ja ei-anonyymien luovuttajan välillä ja arvioida valintansa vaikutuksia tulevalle lapselle. Lahjasoluilla lapsiperheellistyminen on oikeudellisesti, teknologisesti ja lääketieteellisesti vaikeaselkoinen kokonaisuus, joka vaatii monenlaisen tiedon omaksumista ja hallintaa. (Speier 2017.)

Hoitavien tarjoavien tahojen valta suhteessa vanhemmaksi aikovaan muistuttaa osin Zelizerin (2007) ajatuksia luottamuksen epätasapainosta intiimeissä suhteissa. Vanhemmaksi aikovan on luotettava hoitotahoon ja jaettava tälle itsestään informaatiota ja toisaalta luotettava, että saa itse hoitotalolta kaiken tarpeellisen informaation. Ilman halukkuutta toimia luottamuksen ja vallan epätasapainon tilassa, toive lapsesta jäisi toteutumatta. Tšekkeihin lahjasoluhoidoihin matkustavia yhdysvaltalaisia haastatellut Speier (2017) kuitenkin havaitsi, että luottamus ei ollut horjumaton ja vanhemmiksi aikovat saattoivat kokea jopa voimattomuutta tšekkiläisten läpinäkymättömien hoitokäytäntöjen edessä. Vanhempien lisäksi luovuttajat asemoituvat altavastajiksi hoitotahoihin ja sukusoluvälittäjiin nähden.

Bokek-Cohen (2023) toteaa, että esimerkiksi munasoluja välittävien toimistojen sijoittuminen vanhemmiksi aikovien ja luovuttajien välikädeksi, jota ilman he eivät löytäisi toisiaan, antaa tälle toimijalle valtaa, jolla kontrolloida muun muassa luovutusprosessia ja siihen liittyviä merkityksiä. Luovuttajien näkökulmasta vallan voi ajatella ilmenevän esimerkiksi siinä, millaista neuvontaa luovuttajille annetaan, miten luovutuksen merkitys vastaanottajalle kehystetään tai millaiseksi luovuttajan rooli potentiaalisen lahjasolulapsen elämässä muotoutuu osana neuvontaa.

Sukusolujen luovuttajat näyttäytyvät markkinalogiikan valossa olevan markkinoiden alkutuottajia ja myyjiä. Luovutuksen määrittely taloudelliseksi vaihdantatilanteeksi vaatii tarkkanäköistä ja syvempää analysointia. Lahjasolujen tapauksessa kyse on usein vaihtoehtoisista retorisisista keinoista, kuten psyykkisten hyötyjen korostamisesta (Hartman & Coslor 2019) tai rahallista arvoa korvaavista merkityksistä. Havainnot mukailevat Goldin (2019) toteamusta markkinatoimijoiden pyrkimyksistä irrottautua kaupallistumisen kehiksestä. Tarve suunnata diskurssi ja huomio toisaalle puhtaasta kaupankäynnistä johtuneeseen kehon ja sen osien taloudelliseen vaihdantaan liittyvästä tabuluonteesta yhteiskunnassa.

Koska sukusoluluovutusta ei voi suoraviivaisesti käsittää myyntityönä, luovuttajan roolia markkinoilla rakennetaan moninaisten symbolisten ja moraalisesti hyväksyttävien merkitysten kautta. Spermanluovuttajia voidaan kuvata rekrytointimainoksissa supersankareina ja sotilaina (Sobande ym. 2020) ja munasolujen luovuttajat ovat kauniita ja perhettä arvostavia (Bokek-Cohen 2023). Hyvä luovuttaja osoittaa olevansa terve ja sopeutuvainen käytäntöjen mukaiseen hyvän luovuttajan rooliin henkisesti (Tammi & Homanen 2024). Sukupuoleen liittyvät stereotypiat ovat yksi keskeisistä tavoista rakentaa hyvän luovuttajan roolia markkinoilla.

Sosiaalisista rakenteista sukupuoli ja siihen liittyvät stereotypiat vaikuttaisivat tuottavan paljon merkityksiä luovutusprosessissa. Sukupuoli ei tässä kohtaa rajaudu oletuksen miehistä spermanluovuttajina ja naisista munasoluluovuttajina, vaan laajenee sukupuoliin yleisesti liitettyihin ominaisuuksiin, jotka vaikuttavat rekrytoinnissa ja yleisessä suhtautumisessa heitä kohtaan. Lee ym. (2017) ovat tehneet laajan kyselytutkimuksen yhdysvaltalaisien suhtautumisesta sukusoluluovutukseen, jonka mukaan jopa 77 % vastaajista uskoo miesten päämotiivina olevan raha, kun taas naisten kohdalla vain 57 % uskoo taloudellisen hyödyn olevan tärkein tekijä luovuttamiseen ryhtyessä. Sukupuolittunut eronteko näkyy lisäksi altruistisen motiivin kohdalla: sen päämotiiviksi naisille uskoi 37 % vastaajista, kun taas mielihien uskoi pääasiassa motivoituvan auttamisen halusta vain 13 % vastaajista.

Sukupuolittuneet oletukset eivät rajaudu yleiseen mielipiteeseen, vaan ilmiö tulee näkyväksi luovuttajien omassa suhtautumisessa. Gilmanin (2018) brittiläisiä luovuttajia koskevassa tutkimuksessa luovuttajat itse torjuvat ajatuksen rahallisesti motivoituneesta luovutuksesta. Raha näyttäytyy haastatteluissa moraalisesti jännitteisenä ja ristiriitaisena. Spermanluovuttajille raha uhkaa koko sukusolulahjan puhtautta ja siksi korvauksesta koetaan tarvetta kieltäytyä. Munasoluluovuttajille raha ei automaattisesti tee sukusolusta lahjana merkityksetöntä. Brittiläisen yhteiskunta osaltaan tuottaa kuvaa spermanluovuttajista taloudellisesti motivoituneina, joka todennäköisesti johtaa miesten vahvempaan tarpeeseen torjua korvaus. (Gilman 2018.)

Sukupuolittuneet käsitykset rahasta, altruismista ja hyvän luovuttajan ominaisuuksista kääntyvät konkreettisiksi tavoiksi puhutella luovuttajia heidän rekrytoinnissaan. Britanniassa ja Australiassa spermapankit kohdistavat markkinointia potentiaalisille luovuttajille kahden aiemmin mainitun maskuliinisuuden arkkityypin kautta: sankarit ja sotilaat. Sankarit pelastavat ja antavat elämän, jolloin kokemus teosta sankarillisena korvaa rahallisen palkkion tarvetta. Sankari on individualistisesti motivoitunut ja luovutusta kuvaa luovuttajan ja vastaanottajan välinen hyvä teko. Sotilas täyttää velvollisuuttaan yhteis- ja kansakuntaa kohtaan, jolloin teko on yhteiskunnallisesti

merkityksellinen. Arvo määräytyy paradoksaalisesti itsekkäiden ja epäitsekkäiden motiivien kautta, jotka perustuvat oletukseen miehisestä tarpeesta vahvistaa identiteettiään maskuliinisten arkkityyppien symboliikan avulla. (Sobande ym. 2020.) Sukupuoleen liitetyt ulkoiset ja persoonalliset ominaisuudet ovat vahvasti läsnä munasoluluovutuksessakin.

Amerikan suurimman munasoluluovuttajia välittävän toimijan tarjoamat luovuttajaprofiilit maalaavat munasoluluovuttajista kuvan valkoisina, keskiluokkaisina ja konventionaalisen kauneuskäsityksen täyttävinä. Luovuttajat ovat keskimääräistä amerikkalaisnaista hoikempia ja pidempiä. Luovuttajien profiilit sisältävät valokuvia heistä eri ikävaiheilta, jotta luovuttajan sopivuutta voi arvioida ulkoisten ominaisuuksien avulla. Luonteen ja persoonan osalta perinteisesti feminiiniset piirteet korostuvat: on yleistä, että profiilissa mainitaan myötätunto, auttavaisuus ja huolenpito. Sen lisäksi profiileista on mahdollista tunnistaa naistyyppillisiä arvostuksia kotia ja perhettä kohtaan. (Bokek-Cohen 2023.)

Luovuttaminen, luovuttajien rekrytointi ja heidän markkinointinsa vanhemmiksi aikoville sisältävät useita yhtäaikaista neuvottelua. Sukupuolittuneet käytännöt korostavat markkinoiden kulttuurista ulottuvuutta. Vaikka miehiin liitetään yhteiskunnallisesti taloudellinen motiivi luovuttamisen takana, markkinatoimijoiden on silti vältettävä sanoittamasta prosessia suoraan sukusolujen myymiseksi ja ostamiseksi. Tässä maskuliiniset ihanteet ovat avuksi. Naisiin liitetty altruistinen olettama taas näkyy siinä, miten heitä markkinoidaan vanhemmiksi aikoville perheorientoituneita ja huolenpitoa arvostavina. Onnistuneet markkinointistrategiat kätkevät kehon kommodifikaation moraalisesti arveluttavat piirteet sukupuolen taakse. Koska kulttuurisilla arvoituksilla on tapana muuttua, ja markkinoilla niiden mukana, on markkinatoimijoiden tarpeellista hyödyntää muunkinlaisia keinoja välttää sukusolutuotteen tabua.

Hartman ja Coslor (2019) ovat tarkastelleet munasoluluovuttajien rekrytointia Yhdysvalloissa Craigslist.com-alustalla, joka on tarkoitettu monenlaisen työn ja kaupankäynnin markkinapaikaksi. Osa ilmoituksista puhui hyvin suoraan rahakorvauksesta ja teki sen houkuttelevaksi ehdottamalla mihin luovuttaja rahaa voisi käyttää, osassa korostettiin muita taloudellisia hyötyjä, kuten matkustusmahdollisuuksia ja lääketieteellisiä tutkimuksia, jotka kuuluivat luovutusprosessiin. (Hartman & Coslor 2019.) Rahan ja lahjasolujen välinen ristiriita ei siis ole aina yhtä ilmeinen, mutta ilmoitukset paljastavat tavan kehystää taloudellinen korvaus moraalisesti hyväksyttävämällä tavalla.

Rekrytointi-ilmoituksista jopa 83 % oli sijoitettu “työ”-kategoriaan. Munasoluluovutus rinnastuu siis työksi, joka tässä kontekstissa näyttäytyy helppona ja monenlaisiin elämäntilanteisiin joustavasti soviteltavana. Tällöin raha ja muut taloudelliset hyödyt kehystetään palkkioksi ajasta ja vaivasta, kuten missä tahansa muussa työsuorituksessa. Yhdysvalloissa sukusolujen myymisestä saatu korvaus on verotettavaa tuloa. Tällaisella luovuttamisen uudelleenkehystämällä työsuorituksiksi maksettu korvaus alkaa näyttää luonnolliselta osalta luovutusprosessia ja raha legitiimiltä tavalta korvata sitä. (Hartman & Coslor 2019.)

Luovuttamisen rinnastaminen työhön näkyy Suomenkin hedelmöityshoitolaissa ja sen asetuksissa. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asetus (2007) toteaa, että luovuttajalle voidaan korvata mahdollinen ansionmenetys todellisina kuluina tai henkilölle, jolle ei aiheudu suoraa ansionmenetystä luovuttamisen seurauksena, työttömyysturvalain mukainen peruspäiväraha. Korvaus siis vertautuu meillä työstä maksettavaan palkkaan tai työttömän tapauksessa työttömyysturvaan. Näin luovuttaminen vertautuu työsuoritukseen lainsäädännön tasolla, vaikka sitä ei sellaiseksi suoraan nimetä.

Luovuttamisen rinnastuminen työsuorituksiksi ei ole ainoastaan markkinointistrategiaa tai lainsäädännöllinen seikka. Luovuttajien omista kokemuksista korvauksen merkitys henkilökohtaiselle taloudelle on olemassa. Espanjan hedelmöityshoitokenttää tutkineet Perler ja Schurr (2022) toteavat, että munasolunluovuttajat voidaan jakaa kahteen ryhmään, joissa molemmissa taloudellinen hyöty on keskeinen. Ensimmäisenä ovat nuoret opiskelijanaiset, jotka paikkaavat väliaikaista puutetta henkilökohtaisessa taloudessaan kerran tai pari luovuttamalla. Toisena taas nuoret, matalapalkatuilla aloilla työskentelevät naiset, jolle luovuttaminen on rutiininomaista toimintaa ja korvaus munasoluista säännöllinen tulonlähde. (Perler & Schurr 2022.) Korvaukseen liitetyt merkitykset luovuttamisprosessissa ja luovuttajien omat kokemukset rakentavat luovuttajien roolia markkinakentällä. Klinikoiden vakiintuneet käytännöt osallistuvat tähän määrittelytyöhön.

Espanjalaisilla klinikoilla munasoluluovuttajien roolia lahjasoluhoidoissa tehdään näkymättömäksi monin keinoin. Heidät ohjataan vastaanottajista erillisiin, omiin, pelkistettyihin tiloihin, joissa he odottavat vuoroaan käytävällä ilman erityistä huomiota. Luovuttaja etäännytetään lapsentekemisestä siis tilallisesti. Altruistinen motiivi häivytetään puheissa niin, että luovutus tapahtuu munasolupankille, jolloin luovuttajalta viedään auttajan rooli ja se siirretään klinikan tehtäväksi. Näin hänet irrotetaan lapsentekemisestä emotionaalisellakin tasolla. (Perler & Schurr 2022.) Klinikat ja muut sukusoluja käsittelevät toimijat eivät ainoastaan järjestele sukusolujen tuotantoa,

liikkumista ja käyttöä, vaan ne vaikuttavat merkittävästi lahjasolumarkkinoiden toimijoiden jäsentelyyn kentän rakenteessa.

Luovuttaja voi ottaa lahjasolumarkkinoilla muun muassa biologisen materian myyjän tai tuottajan, altruistisen auttajan ja työntekijän roolin. Luovuttajan moninaiset roolit osoittavat, ettei lahjasolumarkkinoiden toimijoita voi selittää yksinkertaisesti myyjän ja ostajan käsitteiden kautta. Munasoluja luovuttaneet esimerkiksi perustavat omia munasolujenvälitystoimistoja (Hudson ym. 2025; Speier 2017). Britanniassa on mahdollista saada alennusta hedelmöityshoidoista, jos hoidettava henkilö suostuu jakamaan hoidoissa kerättyjä, itselleen ylimääräisiä, munasoluja sellaisia tarvitsevan kanssa (Raphael-Leff 2010). Tässä tapauksessa ensin mainittu ei varsinaisesti itse kuluta lahjoitettuja sulusoluja, mutta osallistuu hedelmöityshoitojen markkinoille laajemmassa kontekstissa ostaessaan hoitoja ja samalla asettuu myyjän rooliin lahjasolumarkkinoilla. Sulusoluja luovuttanut voi löytää itsensä myöhemmässä elämänvaiheessa kumppaninsa kanssa lahjasoluhoidoista, mikäli pariskunnalta puuttuu toiset tarvittavat sulusolut.

Luovuttajan ja luovuttamisen irrottaminen raskaaksi tulemisesta ja lapsen syntymästä tekevät luovuttajan osuudesta yhden kokonaismarkkinoiden osaprosessin ja siirtävät sulusolujen käytön hallinnoinnin pankeille, klinikoille ja välittäjille. Näin luovuttaja irtaantuu uuden elämän luomisesta ja intiimiys luovuttajan, vastaanottajan ja lapsen välillä häviää markkinoiden koneistoon. Markkinoita ei kokonaiskuvan perusteella voi muutoinkaan typistää sulusolun luovuttamisesta seuraavaan lapsen syntymään. Lahjasolumarkkinat ovat järjestäytyneet monimutkaiseksi, lukuisten toimijoiden kentäksi, jota ei ohjaa vain kysynnän ja tarjonnan kohtaaminen. Eri toimijoiden roolien tunnistettavuus, hyväksyttävyyden ja käytännön panos lopputulokseen muuntuvat ihmisten, instituutioiden ja moraalisten arvotuksien välittämänä.

Aspersin (2009) markkinoiden kehitysvaiheisiin suhteutettuna kyse ei ole enää ensimmäisestä orientoitumisvaiheesta, sillä kentällä on jo vakiintuneita toimijoita, käytäntöjä ja rakenteita. Lisääntymisteknologian kehitys vaatii markkinoilta jatkuvaa muutos- ja sopeutumisvalmiutta. Kehitys mahdollistaa uusien toimijoiden saapumisen markkinoille, jotka eivät kuitenkaan sosiaalisten ja kulttuuristen arvotuksien takia ole täysin vapaita toimimaan puhtaasti kaupallisen kehityksen kautta. Aspers (2011) ja Fligstein (2001) molemmat näkevät markkinat ihmisen tuottamina ja osin itsetietoisena toimintana, vaikka markkinoiden luominen itsessään ei yleensä olekaan lopullinen tavoite. Kunkin toimijan intressit toimivat markkinoiden muotoutumista.

Mielenkiintoista on juuri se, että alun perin lisääntymislääketieteen tavoite luoda lapsettomuudesta kärsiville sopivia hoitomuotoja, on paisunut globaaliksi

markkinakentäksi lukemattomine prosesseineen ja toimijoineen. Markkinoiden elinkyky ja vakaus ovat aina riippuvaisia yleisestä hyväksyttävyydestä, joka tulee ilmi niiden sääntelystä niin lainsäädännön kuin yhteiskunnallisen suhtautumisen tasolla. Siksi seuraavassa luvussa siirrytään siihen, miten näitä markkinoita hallitaan ja arvotetaan.

5.2 Sääntely ja hallinta

Lahjasolumarkkinakenttä ei rajaudu vain sukusolujen ja hoidon tuottajiin ja toteuttajiin ja niiden kuluttajiin. Sääntelyä tuottavat ja ylläpitävät tahot ottavat osaa markkinoiden toimintaan yhtenä toimijana muiden joukossa. Esimerkiksi valtio säätelee lahjasoluhoidoja ohjaavia lakeja, ja yhteiskunnassa jaetut käsitykset moraalisesti sopivasta toiminnasta mahdollistavat tai rajoittavat markkinoiden toimintoja.

Maiden väliset erot poliittisessa ja kulttuurisessa kehityksessä saattavat johtaa erilaisten markkinamallien kehittymiseen, vaikka niiden sosiotekninen osaaminen ja hoitoon pääsy olisivat samankaltaiset (Hudson ym. 2025). Valtion sääntelyä ohjaavat monenlaiset eettiset harkinnat, kuten lahjasolulapsen hyvinvointi ja sukusolujen korvaamiseen liittyvät moraaliset arviot, jotka vaikuttavat muun muassa vaihtoehtojen arvonmuodostuksen keinojen keksimiseen (Sobande ym. 2020). Toisaalta markkinalogiikka itsessään vaikuttaa lapsettomuushoitoihin kohdistuvaan poliittiseen ja institutionaaliseen uudistamiseen (Madeira 2015).

Markkinat eivät näin ollen ole täysin kaikkivoipaisia moraalikäsitteisiin ja normeihin nähden, eivätkä markkinat tai moraalikäsitteet toisilleen täydellisen alisteisia, kuten Zelizer (2011) on huomauttanut. Sääntely ja markkinavoimat sekä kilpailevat että tukevat toisiaan vaihtelevasti. Niiden voimatasapainoon vaikuttavat teknologinen kehitys sekä sosiokulttuuriset ja normatiiviset tekijät. Institutionalisoituneet ja valtiollisen sääntelyn kehityksessä toimivat lahjasoluhoidot ovat itsessään vallan keskittymä, joka vaikuttaa siihen kenellä on oikeus lisääntyä ja millä tavoin, jolloin niiden vaikutus ulottuu lisäksi muun muassa rodun, luokan ja seksuaalisuuden kategorioihin (Raphael-Leff 2010). Vallankäyttöä konkretisoi se, miten eri valtiot määrittelevät lahjasoluhoidojen saatavuutta, luovuttajan asemaa ja hoidoista syntyvien lasten oikeuksia.

Euroopan hedelmöityshoitojen lainsäädäntöä tarkastelleessa tutkimuksessa selvisi, että 39 maassa niistä 45, joissa toteutetaan hoitoja, on erillinen lainsäädäntö hedelmöityshoidoille. Kahta maata lukuun ottamatta luovutetun sperman käyttö on sallittua ja 38 maassa luovutettujen munasolujen käyttö on sallittua. Saman luovuttajan sukusoluista syntyneiden määrää säädellään joko selkeällä rajalla tai suosituksella

spermanluovutuksen osalta 34 maassa ja munasolujen osalta 26 maassa. (The European IVF-Monitoring Consortium (EIM) for the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE) ym. 2024.)

Anonymiteettiin suhtaudutaan eri maissa hyvin vaihtelevasti. Jopa 16 maata Euroopasta pitää yllä tiukkaa anonymiteettilinjaa, tosin vakavan sairauden tapauksessa linjasta voidaan joustaa osassa maista. Lahjasolutaustaisella on 12 maassa oikeus saada selville luovuttajan henkilöllisyys tietyn ikäisenä. Anonyymien ja ei-anonyymien luovuttamisen yhdistelmä on käytössä 12 maassa. Esimerkiksi Belgiassa luovuttajan ja vastaanottajan yhteisellä sopimuksella anonyymistä voidaan luopua ja joissain maissa spermanluovutus on määritelty tiukasti anonyymiksi, mutta munasolujen luovutus taas ei-anonyymiksi. Eronteko kotimaisten ja ulkomailta ostettujen osalta on käytössä Romaniassa, jossa ensimmäisten tulee olla ei-anonyymejä. (The European IVF-Monitoring Consortium (EIM) for the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE) ym. 2024.)

Anonymiteettiä koskevassa sääntelyssä on selkeästi suurta vaihtelua Euroopan sisällä. Yksittäinen lahjasoluhoidtoprosessi on mahdollista levittäytyä jopa maanosasta toiseen, joten maantieteellisesti kaukaiset sosiokulttuuriset ympäristöt saattavat kohdata toisensa ja niiden erot muuttua osaksi vanhemmuuden valintoja. Tšekin ja Yhdysvaltojen lahjasolumarkkinoita tutkiessaan Speier (2017) totesi Euroopassa olevan selkeä kehitys kohti luopumista anonyymistä luovuttamisesta. Silti monet haastatellut tšekkiläiset lääkärit pitivät amerikkalaisia kollegoitaan avoimuuden kannattajina ja eurooppalaisia heidän vastakohtanaan. Yhdysvalloissa sääntely on vähäistä, jonka takia anonyymiä luovuttamista tapahtuu merkittävästi. Speier toteaa avoimuutta kannattavien ammattilaisten ja luovuttajien joukon olevan kasvussa. Sääntelyn vähäisyyden vuoksi vanhemmiksi aikovilla on silti aina mahdollisuus valita jääkö luovuttaja anonyymiksi vai ei. (Speier 2017.)

Valtion asettamien rajoitusten ja kehysten puutteessa markkinatoimijat voivat kuitenkin tukeutua erilaisten ammattilaisten muodostamien alan yhdistysten luomiin suosituksiin (Lee ym. 2017). Valtiollisen sääntelyn puute ei tarkoita täydellistä sääntelyn puutetta. Olennaista on tarkastella lainsäädännön, ammatillisten käytäntöjen ja markkinatoimijoiden omien toimintatapojen vuorovaikutusta ja sääntelyyn sitoutumista. Tutkielman aineistosta on mahdollista luoda laajempi kuva Suomen ja Espanjan lahjasolukentän sääntelyn eroista. Näiden maiden vertailu havainnollistaa erilaista suhtautumista lainsäädännön rooliin markkinoita ohjaavana ja rajoittavana tekijänä.

Suomi edustaa mallia, jossa valtion tuottama sääntely asettaa selkeät reunaehdot hoitokäytännöille ja täten markkinoiden toiminnalle. Suomen lahjoitetuilla sukusoluilla tehtyjä lapsettomuushoitoja säätelevää lainsäädäntöä edelsi pitkä prosessi. Lakia alettiin valmistella jo 1980-luvulla, mutta valmista tuli vasta vuonna 2007, kun Laki hedelmöityshoidoista tuli voimaan (Teriö 2020.) Pitkittyneen prosessin takia Suomi oli viimeisiä maita Euroopassa, joissa ei ollut lainkaan erillistä lainsäädäntöä koskien hedelmöityshoitoja (Hirvonen 2007).

Lapsen oikeus saada tietää luovuttajan henkilöllisyys oli yksi keskeisistä kysymyksistä, jotka hidastivat prosessia (Teriö 2020.) Sen lisäksi oikeus hoitoonpääsyyn synnytti runsaasti keskustelua, sillä itsellisten naisten ja seksuaalivähemmistöön kuuluvien hoito-oikeuteen liittyi heteroydinperheen ideaalin särkyminen (Hirvonen 2007). Lakia edeltävä keskustelu sisälsi huolia perinteisten perhearvojen menetyksestä, uskonnollisista näkemyksistä ja lääketieteellisen ja sosiaalisen lapsettomuuden syiden vastakkainasettelun (Homanen 2026). Lopulta päädyttiin lakiin, joka sallii hoidot muillekin kuin heteropareille ja lapselle oikeuden tietoon geneettisestä alkuperästään.

Alkuperätiedon oikeuden toteuttamiseksi suunniteltiin luovuttajarekisteri Luoteri, jonne sukusolujen luovuttajat rekisteröidään ja josta lain voimaantulon jälkeen syntyneillä on oikeus pyytää tieto luovuttajan henkilöllisyydestä 18 vuotta täytettyään (Lupa- ja valvontavirasto Ei pvm.). Homanen (2026) on tutkinut rekisteriä valtiollisena työkaluna, joka jäsentelee lahjasoluhoidoissa toimijoita ja tekijöitä ja asettaa näitä kategorioihin, joihin ne sopivat perheen, rodun ja kansallisuuden näkökulmasta. Samoin rekisteri osallistuu suhteiden ja kuulumisen toteutumiseen lahjasoluperheissä, sillä sen avulla luovuttaja ja lahjasolustaustainen saattavat myöhemmin luoda ihmissuhteen, joka muuttaa käsityksiä perhesuhteista. (Homanen 2026.)

Lainsäädännön muutokset siis tuottivat tiedollisen oikeuden, jonka toteutuminen vaati datapohjaisen teknologian kehittämistä. Vaikka laki luo lahjasolustaustaiselle oikeuden tietoon alkuperästään, ja oikeuden toteuttamiseksi on luotu rekisteri, sen toteutuminen ei silti ole yksiselitteistä. Sama laki ylläpitää käytäntöjä, jotka saattavat johtaa oikeuden toteutumattomuuteen.

Hedelmöityshoitolain §5 ohjaa lääkäriä valitsemaan sellainen luovuttaja, joka muistuttaa ulkonäöllisesti tuleva vanhempaa. Tätä pykälää on lakiesityksessä perusteltu lapsen oikeudella muistuttaa sosiaalista vanhempansa, jonka tarkoitus on ehkäistä yhdennäköisyyden puutteesta syntyviä hankaluuksia tulevaisuudessa. Mekanismin mahdollistamana lapselle ei kenties koskaan tarvitse kertoa taustasta, jos hän itsekään ei sitä osaa epäillä ulkonäön puolesta. (Hirvonen 2007.) Näin laki sekä edistää että jarruttaa

itse luomaansa lahjasolutaustaisen oikeutta tietoon alkuperästään. Yhtäältä se uudelleen tuottaa heteronormatiivista ydinperhekäsitystä yhdennäköisyyden merkitystä korostamalla, toisaalta luo uudenlaisia perhesuhteita ja -käsityksiä tiedonsaantioikeuden ja luovuttajarekisterin kautta.

Suomen tapauksessa laki vaikuttaa hoitokenttää selkeästi sääntelevältä kehykseltä, ja sen toteutumista pyritään noudattamaan rekisterin kaltaisilla lakia toimeenpanevilla käytännöillä. Lähempi tarkastelu paljastaa siinä sisäisiä ristiriitoja, kuten Hirvonen on osoittanut. Espanja taas antaa Suomea varhaisemmasta hedelmöityshoitolainsäädännöstä huolimatta hyvin erilaisen kuvan sääntelyn ja markkinoiden välisestä jännitteestä. Toisaalta maiden välillä on selkeitä eroja sääntelyn rajoittavuudessa.

Espanjassa säädettiin yhtenä ensimmäisistä maista maailmassa hedelmöityshoitolaki vuonna 1988. Silloinen poliittinen siirtyminen fasismista kohti liberaalia demokratiaa, johti myös hyvin liberaaliin hedelmöityshoitojen sääntelyyn. Tältä pohjalta Espanjan sääntely on toiminut perustana lahjasolumarkkinoiden kasvulle ja kehitykselle. Lakia uusittiin vuonna 2006, jolloin siihen lisättiin esimerkiksi mahdollisuus hyödyntää hoidoista ylijääneitä munasoluja tutkimustarkoituksiin. Edellisessä laissa oli listattu sallitut hoitoteknologiat, mutta uudemmassa niihin suhtaudutaan vapaammin, minkä voi nähdä seurauksena lisääntymislääketieteen ja -teknologioiden nopeasta kehityksestä. (Perler & Schurr 2022.) Teknologiaan suhtaudutaan joustavasti, mutta laki pyrkii määrittelemään moraalisesti sopivaa toimintaa.

Munasolujen luovuttamisen tulisi lain mukaan olla altruistisesti motivoitunut teko, eikä sen tulisi olla taloudellisesti kannattavaa tai luonteeltaan kaupallista. Kaupallinen mainonta on kiellettyä. Jo vuoden 1988 laki velvoitti toimijoita rekisteröimään luovuttajat ja vuonna 2020 velvoitetta laajennettiin kansainväliseen rekisteriin ilmoittamisella. Saman luovuttajan sukusoluista syntyneiden määrä on laissa rajattu. Laista huolimatta munasolujen luovuttamista ja lahjasoluhoidoja mainostetaan kaupallisesti ja korvaus munasolujen luovuttamisesta ylittää määrältään Espanjan keskimääräisen kuukausipalkan. (Perler & Schurr 2022.)

Myöskään luovuttajien rekisteröinti ei ollut vielä vuonna 2022 vakituisesti käytössä. Sen vuoksi syntyneiden määrän seuraaminen on haastavaa. Niin ikään munasolujen myyminen ulkomaille tekee seurannasta vaikeaa. (Perler & Schurr 2022.) Lain ja käytäntöjen välinen jännite ei ole läsnä vain yksittäisen klinikan toiminnassa, vaan laajenee koskemaan koko kentän toimintaa ja hyväksytyjä pelisääntöjä.

Espanjan hedelmöityshoitoammattilaisia edustava yhdistys on vuosikymmenten saatossa asettanut puolustamaan yksityisten markkinatoimijoiden mahdollisuuksia, esimerkiksi luovuttajan anonymiteetin katsotaan olevan klinikoiden menestymisen edellytys ja lahjasolutaustaisen oikeus alkuperätietoon on saanut osakseen varsin kielteistä ja vähättelevää asennetta (Perler & Schurr 2022). Erityisesti munasolupankit menestyvät Espanjassa pakastustekniikoiden kehittymisen myötä ja siksi, ettei luovuttajista ole pulaa (Hudson ym. 2025).

Espanjalaisia munasoluluovuttajia haastatelleet Perler ja Schurr (2022) ovat saaneet tutkimuksessaan todeta, että luovuttajat suhtautuvat toisinaan prosessiin kuin hyväpalkkaiseen keikkatyöhön, jonka mahdollistaa lain velvoitteista, kuten luovuttajien rekisteröinnistä, laistaminen. Myös Hudson ym. (2025) kohtasivat munasoluja välittäviä toimijoita tutkiessaan markkinaehtoiseen asennoitumiseen ja markkinaretoriikkaan haastatteluissa.

Espanjassa laki asettaa toiminnalle reunaehdoja siinä missä Suomessakin. Markkinakentän toiminta ei kuitenkaan täysin vastaa lain henkeä; erityisesti lain pyrkimys rajoittaa markkinavoimia vaikuttaa heikosti onnistuneelta. Suomessa laki vaikuttaisi sen sisäisestä jännitteestä huolimatta ohjaavan toimintaa selkeästi vahvemmin. Fligsteinin (2001) sääntöjen kategorioista kontrollin konseptit, eli jaetut käsitykset kentän toimintatavoista ja rakenteesta, vaikuttavat Espanjassa ylittävän lainsäädännön roolin toiminnan ohjaajana. Mainitut esimerkit osoittavat, ettei pelkkää lainsäädäntöä lukemalla voi saada täydellistä kuvaa sitä koskevasta markkinakentästä. Suhtautuminen lain noudattamiseen vaihtelee alueellisesti ja kulttuurisesti.

Sääntely kohdistuu vahvasti itse hoitojen ja niihin pääsemisen ja oikeutuksien hallintaan. Markkinat eivät kuitenkaan rakennu vain hoitojen varaan. Yhtä olennaista on se, miten sukusoluja hallitaan, käyttöä rajataan ja millaisia määritelmiä ja merkityksiä niille annetaan. Sukusolut ovat biologista materiaa, jota standardisoidaan hyödykkeenomaisesti. Lähemmällä tarkastelulla pääsemme sen äärelle, miten lääketieteellisten kriteerien rinnalle nousevat erilaiset arvotukset ja sosiaaliset merkitykset. Standardisoinnin seurauksena on muun muassa resurssin niukkuus.

Lahjoitetut sukusolut ovat niukka resurssi, jota ei joissain maissa ole tarjolla lainkaan. Esimerkiksi Kroatiassa ja Montenegrossa ei ole tarjolla lainkaan luovuttajia, eikä siten lainkaan paikallista sukusolutarjontaa ja Romaniassakin 99 % hoidoissa käytetyistä sukuoluista ostetaan ulkomailta (The European IVF-Monitoring Consortium (EIM) for the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE) ym. 2024). Suomessa käytetään ulkomailta tuotuja sukusoluja, joita yksityiset klinikat ostavat

erityisesti Tanskasta ja Virosta (THL 2025), paikallisen tuotannon jäädessä liian vähäiseksi eli sukusolujen jäädessä niukaksi resurssiksi. Luovuttamista harkitsevien tai prosessiin lähtevien määrä ei itsessään vielä kerro sukusolujen saatavuudesta lahjasolumarkkinoilla.

Pacey ym. (2023) tilastoanalyysi Cryos International spermapankin tanskalaisista ja yhdysvaltalaisista luovuttajista osoittaa, että laatuvaatimukset täyttävän hyödykkeen haltuun saaminen on työläs prosessi. Tutkimus seuloi kahden vuoden ajalta lähes 12 000 luovuttajan aineistosta syitä luovuttajien putoamisesta pois kesken prosessin. Lopulta vain 3,79 % eli 444 prosessin aloittaneista hyväksyttiin soveltuviksi luovuttamaan ja heidän siittiönsä todettiin käyttövapaiksi. Terveysongelmat tai epäonnistuminen geneettisessä testauksessa pudottivat hakijoista 17,41 %, siemennesteen huonolaatuisuus taas 11,2 %. Korkean riskin käyttäytyminen, kuten maksullinen seksi tai suonensisäisten huumeidenkäyttö pudotti myös 11,7 % hakijoista pois potentiaalisten luovuttajien joukosta. (Pacey ym. 2023.)

Hyödykkeenä siittiöillä on yhtäältä korvaamaton arvo lapsettomuudesta kärsivien auttamisessa, toisaalta ne saattavat palata arvottomaksi prosessin eri vaiheissa, kuten silloin, kun ne osoittautuvat huonolaatuiseksi tai niillä toteutetut lahjasoluhoidot epäonnistuvat. Vaikka spermaa biologisena materiaana on runsaasti, institutionaaliset rajoitukset aiheuttavat sen puutetta markkinoilla eli tuottavat niukkuutta. (Sobande ym. 2020.) Pacey ym. (2023) vertasivat tanskalaisia ja yhdysvaltalaisia spermanluovuttajia ja havaitsivat, että tanskalaisista ehdokkaista hylättiin jopa 2,5 kertaa useampi sperman heikon laadun vuoksi, vaikka kyseessä oli yhden ja saman yrityksen samankaltaiset laboratoriokäytännöt molemmissa maissa. Hyödykkeen laadussa on siis maakohtaisia eroja, jotka vaikuttavat resurssin saatavuuteen maakohtaisten standardien ohella.

Tuotteelle asetetut laatustandardit ovat siis yksi keskeisistä resurssin niukkuutta luovista tekijöistä. Beckertin (2009) mukaan standardit auttavat vertailemaan hyödykkeitä ja ovat institutionaalinen tapa ratkoa arvon ja kilpailun koordinaatio-ongelmaa. Fligstein (2001) kuvaa standardisointia osana markkinoita vakauttavia vaihdannan sääntöjä ja toimijoiden kykyä luottaa tuotteeseen. Vaikka sukusoluja koskevat hieman sijainnista riippuen erilaiset laatustandardit, jotka perustuvat lääketieteellisesti todettuihin seikkoihin, eivät nämäkään ole täysin vapaita yhteiskunnassa vallitsevista normatiivisista arvotuksista.

Suomessa hedelmöityshoitolaki ei tarkenna luovuttajien terveystestauksen sisältöä. Munasolunluovuttajien haastatteluissa luovuttamisprosessiin liittyvä geneettinen testaus ja seulonta tuottivat ahdistusta, sillä pelkona oli tulos epäsovivuudesta luovuttaa. Toisaalta terveiden geenien tarjoaminen eteenpäin näyttäytyi luovuttajan velvollisuutena.

Testauksen kansanterveydellinen näkökulma ymmärrettiin luovuttajien keskuudessa, mutta kaikki eivät suhtautuneet siihen kriittikittömästi. Pari haastateltua esitti kritiikkiä testauksen eettisistä perusteista, kuten testauksen sisällön vaikutuksista yksilön sosiaaliseen hyväksyntään. (Tammi & Homanen 2024.)

Vakavien sairauksien periytymisen ehkäisy vaikuttaa ensisilmäyksellä perustellulta tavoitteelta, mutta näiden terveydellisten esteiden joukossa on esimerkiksi ADHD-diagnoosi. Se on oireyhtymä, jonka esiintyvyys on lapsilla ja nuorilla 4–7 %, ja joka on osittain periytyvä, mutta jonka oireiden ilmenemiseen ja haastavuuteen vaikuttaa lisäksi sosiaalinen kasvuympäristö (Huttunen & Socada 2019). ADHD:n lisäksi muun muassa astma saattaa muodostua geneettistä vikaa ilmentäväksi esteeksi luovuttamiselle. (Tammi & Homanen 2024.) Näiden ominaisuuksien asettaminen luovuttamisen esteeksi ei kerro ainoastaan lääketieteellisestä riskienhallinnasta, vaan myös yhteiskunnassa tuotetuista arvotuksista yksilön terveydestä ja toimintakyvystä.

Kysymys on bioeettisesti haastava, sillä seulontakriteerit asettavat ihmisiä tiettyjen ominaisuuksien, kuten ADHD:n tai astman, perusteella vähemmän halutun kansalaisen asemaan. Samalla laatustandardien voi ajatella luovan tulevan lapsen terveyteen ja toimintakykyyn liittyviä odotuksia. Tammen ja Homasen (2024) haastatteluissa erilaiset rajanvedot terveyden ja sairauden välillä nähtiin joidenkin toimesta tapana kontrolloida tulevaisuuden väestöä ja tuottaa sellaisia kansalaisia, jotka eivät ole riippuvaisia yhteiskunnan huolenpidosta.

Lahjasoluilla lapsiperheellistymiseen liittyvä rutiininomainen geneettisten vikojen seulonta näyttäytyisi aivan erilaisena, jopa koomisena, mikäli sitä toteutettaisiin samalla tavalla heteronormatiivisessa parinvalinnassa ja perheenperustamisessa selvittäen potentiaalisen kumppanin sairaus- ja geneettistä historiaa treffeillä (Tammi & Homanen 2024). Lääketieteellä perustellut laatustandardit muuttuvat näin yhteiskunnallisesti jaetuksi käsitykseksi sairauden ja terveyden välisestä rajanvedosta ja erilaisten terveydellisten seikkojen vaikutuksesta ihmiselämän arvoon.

Lisääntymisteknologisella kehityksellä, kuten alkion valinnalla ja jopa rutiininomaisilla raskaudenseurannan toimilla, voi olla kauaskantoisia seurauksia eettisesti ja evolutiivisesti. Ne muuttavat terveelle sikiölle ja lapselle asetettuja standardeja. Samoin vaikutukset johtavat käsitykseen ennenaikaisesti syntyneen lapsen elinkelpoisuudesta yhä aiemmille raskausviikoille, samalla kun riski esimerkiksi pikkuaivojen kehityshäiriölle kasvaa. (Raphael-Leff 2010.) Lapsettomuuden hoitoon ja lahjasolujen käyttöön liittyy medikalisaation prosessi. Medikalisaatio tarkoittaa yhä uusien elämän osa-alueiden liittyminen osaksi lääketieteen piiriä (Lahelma 2003). Lahjasolumarkkinoilla on kykyä

luoda ja uudelleen tuottaa omilla toimintatavoillaan erilaisia kansalaisiin ja väestöön liittyviä kontrollikäytäntöjä.

Terveyden ohella sukusolujen arvoa määrittävät monet muut tekijät, joita eivät suoraan ohjaa institutionaaliset käytännöt ja sääntely. Sen sijaan kulttuurinen ja sosiaalinen ulottuvuus korostuu. Homasen (2026) tutkimuksessa etnisuus ja rotu olivat yksi suomalaisten lahjamunasolujen arvoa määrittävä ja merkityksiä luova tekijä. Sekä vanhemmiksi aikovien että ammattilaisten puheissa se, että luovuttaja muistuttaa rodullisesti ja etnisesti tulevaa, oli lapsen edun mukaista. Lapsen muistuttaminen ulkonäöllisesti kasvuympäristöään, eli sitä perhettä, johon hän syntyy, nähtiin ehkäisevän haasteita tulevaisuudessa. Suomeen lahjasoluhoitoihin saapuvat tulevat pääosin muista Pohjoismaista, jonka syyksi Homanen mainitsee juuri etnisen ja rodullisen ulkonäön merkityksen vanhemmiksi aikoville. (Homanen 2026.)

Rotu ja etnisuus muodostavat näin yhden sukusolujen arvonmäärityksen kategorian, jossa sosiaalisesti rakentuva symbolinen arvo sekoittuu hyödykkeen käyttöarvoon. Hedelmöityshoitolaain §5 asettaa vahvan samannäköisyyden normin lahjasoluhoidoissa, joka voi näyttäytyä käyttöarvona, koska sille on annettu jopa lainsäädännöllinen merkitys. Sen perusta on tästä huolimatta sosiaalisesti rakentuneessa oletuksessa ulkonäöllisen samankaltaisuuden toivottavuudessa sekä Homasen (2026) tutkimuksen perusteella myös tietyn etnisyyden korostumisesta arvoa luovana tekijänä. Muun muassa luovuttajan terveyteen ja etnisyyteen liittyvät ominaisuudet kertovat sukusolujen arvon rakentumisesta lääketieteellisesti ja sosiaalisesti. Sukusoluista maksettava rahallinen korvaus on kuitenkin keskeinen osa markkinakenttää.

Lainsäädäntö ei kaikkialla rajoita sukusolujen rahallista arvottamista tai mittaamista, mutta kyse on edelleen sosiaalisesta ja kulttuurisesta käsityksestä korvauksen sopivasta määrästä. Hyvänä esimerkkinä toimii matalan sääntelyn maana tunnettu Yhdysvallat. Lee ym. (2017) toteuttamassa kyselytutkimuksessa yleisestä mielipiteestä sukusolujen korvauksista selvisi, että yhdysvaltalaiset kannattavat yleisesti rahallista kompensatiota. Palkkiota spermanluovutuksesta vastusti vain 4 % ja munasolunluovutuksesta vain 2 % kyselyyn osallistuneista 1427 vastaajasta. Rahallista korvausta pidettiin reiluna munasolunluovuttajille luovutukseen liittyvien terveystarpeiden (65 %) sekä ajan ja vaivan (62 %) vuoksi. Vain 30 % katsoi munasoluilla olevan itsessään sellaista arvoa, josta kuuluu maksaa korvaus. (Lee ym. 2017.)

Spermanluovutuksen osalta korvauksen tärkein perustelu oli luovuttamiseen motivointi rahalla (60 %), mutta aika ja vaiva olivat lähes tasoissa (57 %) munasoluluovutuksen kanssa. Spermalle itsenäistä rahallista arvoa antoi 27 % vastaajista. Historiallisesti

Yhdysvalloissa munasoluluovutuksen korvauksen määrä on kehittynyt suhteessa spermanluovutusprosessiin. Se mitä spermasta on maksettu ja minkä verran aikaa prosessi vaatii, on skaalattu munasolujen luovuttamisen vaatimaan aikaan. Suoraan verrattuna munasoluista tulisi näin ollen maksaa noin 3000–4000 dollarin verran, mutta tutkimuksen hetkellä suositus on asetunut 10 000 dollariin. (Lee ym. 2017.) Korvauksen yleinen hyväksyttävyyys ei johda suoraan sen moraaliseen ongelmattomuuteen.

Vaikka rahallinen korvaus vaikuttaa yleisesti hyväksytyltä Yhdysvalloissa, Lee ym. (2017) tutkimuksessa nousi esille ajatus korvauksen määrän rajoittamisesta, jota valtaosa vastaajista kannatti. Ne, joiden läheinen oli saanut lapsen lahjasoluilla, kannattivat useammin korvauksen rajoittamista. Mahdollinen yhteys saattaa olla se, että korvauksen suuruuden pelätään siirtyvän suoraan hoitojen kustannuksiin. Kun vastaajille esitettiin väite *“Maksamalla munasoluista, kohtelemme niitä hyödykkeenä, jota voi myydä ja ostaa”*, 51 % vastaajista oli väitteen kanssa samaa mieltä ja 26 % vastusti sitä. (Lee ym. 2017.) Puolet vastaajista siis ajattelee palkkion siirtävän lahjamunasolut tuotteen kategoriaan.

Rahan voi nähdä moraalisesti oikeutettuna, kun se on korvaus luovuttajan ajasta, vaivasta ja mahdollisista luovutusprosessin riskeistä. Rahallinen arvottaminen ei ole ainoa sukusoluja tuotteen kategoriaan siirtävä mekanismi. Tuotteistumisen logiikka tulee näkyväksi, kun lahjasoluhoito käsitetään palveluna, jonka onnistumista arvioidaan suhteessa vanhemmiksi aikovien odotuksiin. Sopimuksen rooli markkinoilla edistää niiden vakautta ja tehdä vaihdantatilanteen lopputuloksesta molemmille osapuolille ennustettavan. Vanhemmaksi aikovat tekevät hoitotahon kanssa sopimuksen tietynlaisen palvelun ostamisesta, jonka toteutumattomuutta voi tarkastella sopimusrikkomuksena ja perusteena viedä tapaus oikeuteen asti.

Raposo (2021) on tutkinut oikeudenkäyntejä lisääntymissuunnittelun perusteettoman häirinnän termillä, joka pätee nimenomaan hedelmöityshoitoteknologiaa hyödyntävissä konteksteissa, joissa on läsnä selkeä suunnittelu niin lapsen saamisen kuin hänen ominaisuuksiensa osalta. Käsite eroaa lisääntymisoikeuden termistä, joka viittaa yleisempään ihmisoikeuteen suunnitella ja päättää omasta lisääntymisestä, kuten lapsen saamisesta ja niiden määrästä, muun muassa ilman pakkoa tai syrjintää (European Institute for Gender Equality). Lisääntymissuunnittelun perusteeton häirintä ei myöskään viittaa lapsen terveyteen liittyviin ominaisuuksiin, joita käsiteltäisiin perusteettoman syntymisen termillä, vaan ei-terveydellisiin ominaisuuksiin (Raposo 2021).

Raposo luettelee useita mahdollisuuksia sopimusrikkomukselle. Hoitotaho saattaa huolimattomuuttaan käyttää väärää sukusoluja tai alkioita. Joissain tapauksissa

seurauksena on tilanne, jossa lapsella ei ole geneettistä linkkiä toiseen tai molempiin vanhempiinsa, joka olisi ollut ilman hoitotahon virhettä. Väärät sukusolut sattaavat aiheuttaa lapsen syntymisen eri näköisenä kuin oli aiottu, joissain tapauksissa jopa vanhemmiksi aikovista poikkeavalla etnisellä taustalla. Hoitotaho voi antaa väärää tai puutteellista informaatiota joko käytetyistä lahjasoluista tai hoitoteknologian ja -tieteen mahdollisuuksista vaikuttaa lapsen ominaisuuksiin. Tällöin vanhempien odotukset voivat olla enemmän kuin mitä on edes mahdollista toteuttaa, mutta perusteettoman uskon on luonut hoitotaho. (Raposo 2021.)

Oikeuskiistojen valossa lahjasolujen siirtyminen tuotteen kategoriaan tulee erityisen näkyväksi. Lahjasoluhoitojen onnistumista ei arvioida vain siitä näkökulmasta, ovatko ne onnistuneet ratkaisemaan lapsettomuuden ongelman. Ongelmaksi muodostuu se, että lahjasolut poikkesivat tyypiltään ja ominaisuuksiltaan sovitusta ja oletetusta. Toisaalta edellä käydyt esimerkit osoittavat vahvaa pyrkimystä tehdä hallittavaksi prosessia, jonka lopputuloksesta ei koskaan ole takuita, ja joka on sosiaalisesti ja moraalisesti poikkeuksellisen latautunut.

Lainsäädäntö ja kulttuuri asettavat rajoja sukusolujen kaupallistuneelle käytölle ja mahdollisuudelle kohdella niitä puhtaasti hyödykkeenä. Näin ollen markkinoiden on luotava rahallisen arvon lisäksi, tai sen sijasta, vaihtoehtoisia arvonmuodostuksen tapoja. Tätä voidaan nimittää rajoitetuksi kommodifikaatioksi. (Sobande ym. 2020.) Sukusolut eivät jäsenny markkinoilla ongelmattomasti vain tuotteeksi, vaikka niille asetettaisiin lääketieteelliset kriteerit ja niiden arvoa voitaisiin mitata sekä sosiaalisesti että rahallisesti. Jännitteen tekevät näkyväksi vakiintuneet käsitteet: sukusolujen *lahjoittaminen* ja gamete *donation*. Ne viittaavat ei-kaupalliseen, altruistiseen toimintaan.

Vaikka Yhdysvalloissa valtaosa vaikuttaa kannattavan rahallista korvausta spermanluovutuksesta, löytyy sille vastustajiakin. Raha avaa mahdollisuuden sille, että luovuttaja jättää kertomatta tärkeitä terveystietoja tai luovuttaa vääristä syistä (Lee ym. 2017). Näkemykset vääristä motiiveista eivät vastaa täysin akateemista ajatusta lahjan myrkyttymisestä, jossa kyse on sen velvoittavasta, osapuolia sitovasta ja riippuvuussuhteita luovasta ulottuvuudesta (Pyyhtinen 2004). Lahjasolujen kohdalla lahjan ”myrkyttyminen” kuvautuu huolena luovuttajien vääristä motiiveista ja lahjan laadun heikentymisestä rahan kiinnittyessä siihen. Edellä mainitut esimerkit mukailevat Titmussin näkemyksiä verenluovutuksen markkinaistumisesta, jossa raha muuntaa lahjan huonoksi, niin laadultaan, kuin sen vaikutuksilta yhteisön yleiseen hyvään (Titmuss 1970).

Gilmanin (2018) haastattelemien brittiläisten spermanluovuttajien asenne rahallista korvausta kohtaan oli yleisesti negatiivinen: lahja ja taloudellinen vaihdanta vaikuttivat yhteensopimattomalta yhtälöltä. Rahan pelättiin myrkyttävän lahjan totaalisesti, poistavan sen puhtauden ja vapauden. Munasolunluovuttajien suhtautuminen sukusoluihin lahjana kuvautui erilaisena. He kokevat olevansa vapaita olemaan kiinnostuneita vastaanottajasta ja tulevasta lapsesta, jolloin lahjalla on relationaalinen ulottuvuus, jota rahallinen korvaus ei tee tyhjäksi. Näin ollen rahallinen korvaus ja suhtautuminen luovuttamiseen lahjana mahtuivat samaan kehykseen. (Gilman 2018.)

Spermanluovuttajien kohdalla vastaava henkilökohtainen suhde näyttäytyi ongelmallisena. Kiinnostus syntyvää lasta kohtaan voitiin tulkita uhaksi lapsen sosiaalisen isän asemalle ja maskuliinisuudelle tilanteessa, jossa syy hoitoihin oli miehen lisääntymiskyvyttömyys. Symbolinen uhka rajaa spermanluovuttajien mahdollisuutta kokea lahja henkilökohtaisena ja relationaalisena. Haastateltavat korostivatkin altruistista motiivia voimakkaasti ja taloudellinen motiivi torjuttiin sekä itsen että muiden kohdalla. Sukusolujen tapauksessa lahjan ja markkinavaihdannan välinen raja ei ole selkeä. Rahallisen korvauksen voi sisällyttää lahjan viitekehykseen, mutta se riippuu lahjan tyypistä: munasolujen ja sperman luovuttamista ja käyttöä koskevat erilaiset tekniset käytännöt ja sosiaaliset oletukset, jotka tuottavat erontekoja näiden kahden lahjan välille. (Gilman 2018.)

Sukupuoleen liittyvät eronteot eivät ohjaa vain luovuttajien rekrytointia, kuten luvussa 5.1 on käynyt ilmi, vaan ulottuvat edelleen rahan ja lahjan väliseen suhteeseen. Erityisesti ennen munasolujen pakastamisen mahdollistumista, ne tuli siirtää suoraan luovuttajalta vastaanottajalle, jolloin lahjan suhteellinen ulottuvuus oli vahvoilla. Sen sijaan spermaa on kyetty pakastamaan jo pitkään ja samalla luovutuskerralla tuotetut siittiöt, voivat hedelmöittää useita vastaanottajia. Näin biologia ja teknologia puuttuvat altruistisen lahjan kehyksen muutoksiin.

Luovutettuihin sukusoluihin viittaaminen lahjan käsitteellä edellyttää niiden käsittelyä lahjan käsitteen kautta, eikä vain hyödykkeenä ja kauppatavarana. Mauss kuvasi lahjaa totaalisena sosiaalisena faktana, joka laittaa kaiken yhteiskunnassa liikkeelle. Sukusolut lahjana asettuvat hyvin tähän tulkintaan, sillä niissä lahja ei ole vain yksittäinen vaihdannan kohde, vaan kirjaimellisesti uuden elämän ja sosiaalisen yksilön mahdollistaja. Raphael-Leff (2010) kirjoittaa sukusolujen olevan juuri uuden elämän luomisen kannalta uniikki lahja, jolla on ajallisesti ikuinen luonne, sen jatkaessa eloaan antajansa kuoleman jälkeen.

Lahjan taloudellisen arvon ääneen sanoittaminen voi heikentää sen lahjamaista luonnetta (Godbout & Caillé 2000). Lahjasolumarkkinat vaikuttavatkin tästä näkökulmasta horjuttavan sukusolulahjan lahjamaisen luonteen pyrkimällä luomaan sille markkinahinnan. Kyseessä on silti edelleen moraalisesti kiistanalainen kommodifikaation kohde, jolloin markkinatoimijoiden on ollut välttämätöntä näennäisesti kieltää tuotteen taloudellinen arvo ja luoda sille symbolista arvoa (Sobande ym. 2020). Symbolisten arvotuksien voi ajatella muuttavan sukusolut sinänsä runsaasta ja alun perin rahallisesti arvottomasta materiaasta kohti korvaamattoman lahjan kategoriaa.

Suomessa verenluovutuksesta ei saa maksaa korvausta tai palkkiota. Perusteluna on se, että tällöin motiivina ei välttämättä olisi enää auttamisen halu ja korvaus saattaisi houkutella terveydentilaltaan sopimattomia luovuttajia, jotka salaisivat luovuttamisen esteenä olevia seikkoja. (Punainen Risti 2024.) Näkemys näyttäisi perustuvan Titmussin näkemykseen markkinalogiikan sosiaalista hyvää tuhoavasta vaikutuksesta verenluovutuksen kontekstissa. Elinluovutuksesta on Suomessa mahdollista hakea luovutuspäivärahaa, jonka tarkoitus on korvata luovuttamisprosessista johtuva ansionmenetys (Kela).

Sukusolujen luovuttamisesta maksettavaan korvaukseen ei Suomessa vaikuta pätevän sama pelko luovuttajan vääristä motiiveista tai eettinen ristiriita lahjan ja rahallisesti mitattavan hyödykkeen välillä, kuten verenluovutukseen. Vaikka Suomessa kukaan ei pääse rikastumaan sukusoluja luovuttamalla, markkinat, sisältäen julkiset toimijat, pyrkivät lahjanretoriikkaa hyödyntämällä häivyttämään kaikkea mikä viittäisi taloudelliseen vaihdantaan. Esimerkiksi Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin ja Turun yliopistollisen sairaalan sukusoluluovutuksesta kertovilla sivuilla puhutaan *“uuden elämän lahjasta”* ja *“elämän lahjoittamisesta”*, jolla luovuttaja voi *“olla se, joka auttaa toteuttamaan unelman”* (HUS; TYKS).

Raphael-Leff (2010) toteaa artikkelissaan, että sukusoluihin liitetty luovuttamisen ja lahjoittamisen retoriikka on harhaanjohtava nimitys sääntelemättömillä markkinoilla, kuten Yhdysvalloissa, joissa niin munasoluista kuin spermasta puhutaan usein selkeästi markkinaehtoisen hyödykkeen lailla ja niistä maksetaan suuria korvauksia. Mutta kuten edellä osoitin, edes rajoittavan sääntelyn Suomessa ei voida puhua sukusoluista puhtaasti pyyteettömänä lahjana, vailla yhteyttä markkinaehtoisuuteen. Lahjan luonnetta heikentää lisäksi sukusoluluovutuksen yhteys valtion talouden ylläpitämiseen. Munasoluista maksettavan korvauksen nostoa perustellaan *“lapsitoiveiden tukemisella ja syntyvyyden kohentamisella”* (Valtioneuvosto 2025). Näin henkilökohtainen lahja luovuttajalta vastaanottajalle kytkeytyy väestöpoliittisiin ja valtiontaloudellisiin tavoitteisiin.

Perler ja Schurr (2022) tarkastelivat tutkimuksessaan, miten espanjalaiset klinikat erottivat luovuttajia ja vastaanottajia toisistaan sekä tilallisesti että retorisesti antamalla luovuttajien ymmärtää, että he luovuttavat klinikalle, joka sitten auttaa vastaanottajia. Sama mekanismi toteutuu myös Suomen kontekstissa, sillä henkilökohtaisen, relationaalisen lahjan antamisen tapahtuman sijasta välikätenä toimivat klinikka, hoitokäytännöt ja osin väestöpoliittinen tavoite. Rinnastuksella voi tosin olla niin luovuttajan kuin vastaanottajan henkistä taakkaa keventävä vaikutus. Kun henkilökohtainen taso häivytetään, sekä tarve että mahdollisuus lahjan ja vastalahjan arvosta ja vaihtamisesta häviävät. Toisaalta luovuttajaa ja vastaanottajaa toisistaan erottavat hoitokäytännöt takaavat sen, että lahjan antaja käytännössä kieltäytyy aina vastalahjasta vastaanottajan taholta. Godboutin ja Cailléen (2000) mukaan nämä tekijät takaavat lahjan pysymisen lahjana ja estävät sen siirtymisen markkinoiden kontekstiin.

Sukusolulahja ei ole yksipuolinen, kuten eivät lahjat yleensäkään. Vaikka luovuttaja ei voisi saada vastalahjaa suoraan vastaanottajalta, ei hän jää tyhjin käsin. Simmel uskoo jo lahjan hyväksymisen toimivan vastalahjana. Jos käsitämme klinikat ja sukusolupankit lahjan vastaanottajaksi, saa luovuttaja vastalahjansa hyväksyntänä niiltä. Luovuttamisen motiivina mainitaan usein halu auttaa, jolloin Raphael-Leffin (2010) mukaan vastalahjan voi ajatella olevan kokemus itsestä hyvän tekijänä. Toisaalta sukusolulahja tekee antajastaan kuolemattoman, sillä hän jatkaa itseään ensin vastaanottajassa ja sitten tulevassa lapsessa. Muita tiedostamattomia vastalahjoja voivat olla luovuttajan samaa korjaava kokemus oman menneisyyden kipukohdista, kuten avioerosta, perheongelmista tai abortista. (Raphael-Leff 2010.)

Sukusolulahja näyttäytyy markkinakentällä hyvin ristiriitaisena. Sitä ei voi rinnastaa suoraan pyyteettömään lahjaan, koska se kytkeytyy rahaan, hoitokäytäntöihin, sääntelyyn ja väestöpoliittisiin tavoitteisiin. Toisaalta se ei ole ongelmattomasti todettavissa vain hyödykkeeksi. Lahjan ja luovuttamisen käsitteet kytkevät sen lisäksi auttamiseen ja suhteisiin ja moraalisiin neuvotteluihin. Raphael-Leff (2010) toteaa sukusolulahjan olevan *“lahja, joka ei ole”*. Sen lahjamaisuus on edellytys markkinakentän moraalille hyväksyttävyydelle, mutta sitä käsitellään tavoilla, jotka horjuttavat sen puhtautta. Lahjasolumarkkinoiden jatkuvuus perustuu kykyyn ylläpitää tuotteen ja lahjan välistä haurasta tasapainoa. Mutta tasapaino näyttää olevan horjumassa lähitulevaisuudessa, kun markkinoiden lopputuloksena syntyneet ihmiset alkavat käsittelemään elämänsä edellytyksiä ja ehtoja, jotka on neuvoteltu heidän puolestaan markkinoiden toimesta.

5.3 Lahjasta tuotteeksi, tuotteesta ihmiseksi

Lahjasolu näyttäytyy lahjasolumarkkinoiden kontekstissa tuotteena, hoitopalvelun osaprosessina ja lahjana, eli hyvin jännitteisenä materiaana. Jännitteen tuottamat moninaiset arvotukset ja käytännöt markkinoilla eivät tuota seurauksia vain luovuttajille, vanhemmiksi aikoville ja hoitotahoille, vaan seurauskulku jatkuu hoitojen päätyttyä syntyvässä lapsessa. Zadeh ym. (2024) tutkimuksen mukaan lahjasolulutaustaisuutta ja tietoa omasta alkuperästä jäsenellään muun muassa lahjasolulutaustaisen kokemuksessa omasta identiteetistä ja geneettisestä historiasta ja suhteesta omaan perheeseen ja geneettisiin sukulaisiin.

Lisääntymisteknologian kehitys on heittänyt meidät uuteen moraaliseen labyrinttiin täynnä psykososiaalisia, eettisiä ja poliittisia haasteita, joiden pitkäaikaisista vaikutuksista emme tiedä (Raphael-Leff 2010). Vasta viime vuosina lahjasolututkimuksessa on suunnattu katse lahjasolulutaustaisiin, joten kyseinen näkökulma on vielä varsin kapea. Tutkimuskohteiden rekrytointiin vaikuttaa pitkä salailun kulttuuri, jonka seurauksena moni aikuinenkaan ei ole tietoinen lahjasolulutaustastaan. Oikeus alkuperätietoon ei lahjasoluhoidojen kentällä ole itsestään selvä lähtökohta ja tavoite. Luovuttajan, vanhemmiksi aikovien ja lapsen oikeudet on kentällä jäsenelty usein toisistaan erillisiksi, joista hoitoprosessissa ovat painottuneet luovuttajan ja vastaanottajan yhteensopivuus ja vanhemmiksi aikovien päätösvalta, ja lapsen oikeuksia edistävät toimijat voidaan joissain tilanteissa lukea jopa kapinallisiksi (Speier 2017).

Lapsen oikeuteen tietää taustastaan ja tiedon saamisen ajankohtaan vaikuttavat suoraan vanhemmat, joiden on navigoitava monimutkaisessa markkinakäytäntöjen, sääntelyn ja sosiaalisten ja kulttuuristen arvotuksien ristipaineessa yrittäessään toteuttaa hyvää lahjasoluvanhemmuutta (Speier 2017). Tieto omasta lahjasolulutaustasta ei vielä täytä kokonaisuudessaan lahjasolulutaustaisen tiedollista oikeutta ja tarpeita, joihin vaikuttavat mahdollisuus löytää ja luoda yhteys tietolähteenä toimivaan luovuttajaan. Valta alkuperätiedon oikeuden toteutumisen suhteen jakautuu epäsymmetrisesti ja tekee lahjasolulutaustaisesta monessa kohdassa Satzin (2010) kuvaaman heikon toimijan markkinoilla.

Tiedon ja toimijuuden epäsymmetrisyys ja heikkous, jotka ovat haitallisten markkinoiden keskeisiä ominaisuuksia, eivät kuitenkaan ratkea pelkästään sääntelyn muuttamisella. Ruotsissa anonyymi luovuttaminen kiellettiin lailla jo vuonna 1985, mutta suhtautuminen tiedon jakamisen lapselle säilyi negatiivisena sekä vanhempien että klinikoiden työntekijöiden keskuudessa vielä pari vuosikymmentä, ja vasta vuonna 2004 julkaistiin

suositukset kertoa lapselle taustastaan avoimesti ja varhaisessa iässä (Widbom ym. 2024). Myös Belgiassa olisi mahdollista paljastaa luovuttajan henkilöllisyys lain puolesta, mikäli luovuttaja ja vastaanottaja näin tahtovat, mutta kyse on harvoin toteutuvasta käytännöstä (Indekeu & Hens 2019).

Tutkimus Suomessa ennen lakia munasolujaan luovuttaneista paljasti, että 53,5 % heistä oli antanut vapaaehtoisen suostumuksen henkilöllisyytensä luovuttamiseen lahjasolutaustaiselle. Tutkimuskohteista 41 % uskoi, että lahjasolutaustaisella on oikeus ylipäättään tietää syntyneensä lahjasoluista. (Miettinen ym. 2019.) Indekeu ja Hens (2019) epäilevät, että anonyymiteetin paremmuutta Belgiassa ylläpitää muun muassa pyrkimys vähentää geenien ja biologian merkitystä lapsen piirteitä ja perhesuhteita määrittävänä tekijänä. Sääntelyn muuttuminen kohti avoimuutta ja tiedon saatavuuden takaamista ei automaattisesti johda kulttuurin ja käytäntöjen muutokseen.

Lahjasolutaustaisten oikeuksista neuvotellaan siis vahvasti kaikkien muiden paitsi heidän itsensä toimesta. Taustasta kertomattomuus johtaa siihen, ettei lahjasolutaustainen edes tule tietoiseksi sellaisesta eettisestä keskustelusta, jonka keskiössä hän itse on. Tilanne kuvaa Satzin (2010) sanoin tietoisuuden ja kasvun estymistä, joka rajoittaa yksilön toimijuutta esimerkiksi osallistua mainittuun keskusteluun markkinakäytännöistä ja toisaalta ymmärtää mahdollisia kuulumattomuuden kokemuksiaan oman perheen sisällä, jotka nousevat esiin kaikissa lahjasolutaustaisia koskevassa tutkimuksessa (ks. mm. Zadeh ym. 2024; Newton ym. 2024).

Pääsy tietoon omasta taustasta voi olla rajattua monella tapaa. Espanjan hedelmöityshoitolaki sallii lahjasolutaustaiselle yleistä tietoa luovuttajasta, mutta ei sellaista, jonka avulla hän olisi tunnistettavissa, jonka lisäksi yleisen tiedon luovuttamiseen suhtaudutaan klinikoilla rajoitetusti (Perler & Schurr 2022). Mikäli hoidoissa on käytetty anonyymin luovuttajan sukusoluja, eikä lain tai käytäntöjen puitteissa ole olemassa esimerkiksi rekisteriä, josta lahjasolutaustainen voisi luovuttajan henkilöllisyyttä tiedustella, virallista reittiä ei ole. Kaupalliset dna-testit ovat mahdollistaneet monille lahjasolutaustaisille mahdollisuuden löytää luovuttaja. (Newton ym. 2024). Takeita löytymisestä ei ole, sillä joko luovuttajan tai lähisukulaisen on täytynyt tehdä testi tullakseen löydettyksi, ja olla tietysti halukas olemaan yhteydessä.

Vaikka oikeus alkuperätietoon on periaatteessa olemassa, sen toteutumista voidaan hidastaa. Ruotsalaisten lahjasolutaustaisten haastatteluissa tällainen käytäntö nousi esiin. Klinikka saattaa vastata tietopyyntöön, että he ovat ensin yhteydessä luovuttajaan, ennen tiedon luovuttamista lahjasolutaustaiselle. Osalle kokemus näyttäytyi luovuttajan oikeuksien ja tarpeiden asettamista heidän omiensa edelle ja toisaalta loi painetta olla

yhteydessä luovuttajan henkilöllisyyden selvityksessä. (Widbom ym. 2024.) Tiedon saannin esteet eivät ole vain juridisia tai käytäntöihin kiinnittyviä, vaan liittyvät siihen, miten lahjasolulautustaisen tiedonhaluun suhtaudutaan.

Indekeun ja Hensin (2019) haastattelemista lahjasolulautustaisista jotkut kuvasivat nöyryyttävänä kokemuksena sen, miten heidän kiinnostukseensa omiin geneeihinsä suhtaudutaan. Kiinnostusta vähätellään, klinikat ja vanhemmat trivialisoivat lahjasolut vain soluiksi, luovuttajien rekrytointikampanjat ja spermanluovutukseen liittyvä vitsailu tuottivat epämielisuutta. Moni koki, että vanhempien näkökulma otetaan huomioon, mutta heidän ei. (Indekeu & Hens 2019.) Sosiaalisten ja kulttuuristen arvotuksien ohella toimijuutta voivat siis edelleen heikentää lahjasoluhoidojen muut käytännöt ja tavat puhua aiheesta.

Ruotsalaisten lahjasolulautustaisien keskuudessa jotkut kokivat, että alkuperätiedon oikeuden toteutuminen vaatisi käytäntöjen uudistamista. Monet kertoivat tuen tarpeesta luovuttajan henkilöllisyyden selvittämisen yhteydessä, joka voisi esimerkiksi olla klinikan tarjoama rutiinikäytäntö. Klinikakäytäntöjen ohella vertaistuen tarve nousi esiin, sillä osa ei tuntenut ketään toista kaltaistaan. (Widbom ym. 2024.) Mahdollinen tuen tarve lahjasoluhoidoissa on tunnustettu, mutta se ei ulotu kaikkiin osapuoliin.

Suomessa luovuttajat ja vanhemmat saavat nykyään klinikoilla lain edellyttämänä neuvontaa osana luovutusprosessia ja hoitoa (Laki hedelmöityshoidoista 1237/2006 §9). Lahjasolulautustaisien kohdalla vastaavaa ei ole. Ennen lain voimaantuloa syntyneille tilanne voi olla jopa päinvastainen. Eräs lahjasolulautustainen kertoo uutisartikkelissa, kuinka hänen tuli maksaa itselleen ja luovuttajalle yksityisen klinikan tarjoamia tapaamiseen valmistavia psykologikäyntejä, ennen kuin hänellä oli mahdollisuus saada tietää luovuttajan henkilöllisyys, johon luovuttaja oli antanut suostumuksensa luovuttaessaan (Kaksplus 2024). Oman taustan selvittäminen ja tiedon etsintä on monelle lahjasolulautustaiselle oman toimijuuden vahvistamista ja oman historian haltuun ottamista (Widbom ym. 2024). Kun viralliset käytännöt tuen tarjoamiseen puuttuvat, lahjasolulautustaiset pyrkivät löytämään omia reittejä tuen äärelle.

Vuonna 2000 perustettu Donor Sibling Registry auttaa lahjasolulautustaisia, luovuttajia ja vanhempia etsimään geneettisiä sukulaisia. Rekisteröitymällä eri osapuolet voivat etsiä toisiaan esimerkiksi luovuttajan tunnuksen tai muiden tietojen avulla. Kansainvälisellä sivustolla on yli 100 000 rekisteröitynyttä käyttäjää ja omien tietojensa mukaan se on auttanut lähes 30 000 henkilöä löytämään sukulaisia. (Donor Sibling Registry.) Facebookista löytyy useita ryhmiä, paikallisempia ja kansainvälisiä, joissa luovuttajat, vanhemmat ja lahjasolulautustaiset etsivät yhteyttä toisiinsa. Lahjasolulautustaiset

paikkaavat tuen tarvetta luomalla ryhmiä vertaistuelliselle keskustelulle (Newton ym. 2024). Tällaiset vertaisverkostot voivat vahvistaa lahjasolutaustaisen toimijuutta, kun viralliset rakenteet eivät vastaa hänen tarpeisiinsa.

Lahjasolutaustaiset ei toisaalta tule nähdä yhtenäisenä joukkona tiedonhaluisia yksilöitä. Zadeh ym. (2024) tutkimuksessa brittiläisistä lahjasolutaustaisista selvisi, etteivät kaikki ole yhtä kiinnostuneita tai aktiivisia etsimään geneettisiä yhteyksiä. Huolimatta yksilön toiveen vahvuudesta löytää yhteyksiä, siihen liittyi komplekseja tunteita, kuten epävarmuutta ja pelkoa lopputuloksesta, yhteyden odottamiseen liittyvää ahdistuneisuutta ja ristiriitaa sen suhteen, millaisia odotuksia etsimiselle voisi asettaa. (Zadeh ym. 2024.) Tiedon etsiminen ei kuitenkaan jää vain luovuttajan tekniseksi jäljittämiseksi, vaan sen tavoitteena on vastata hyvin inhimillisiin ja henkilökohtaisiin tarpeisiin.

Vaikka tutkimustieto lahjasolutaustaisten kokemuksesta on varsin niukkaa, niistä piirtyy kuva taustan vaikutuksesta monitahoisesti lahjasolutaustaisen elämään. Raphael-Leffin (2010) näkemys on, että lahjasolutaustaisuus itsessään muuttaa väistämättä lahjasolutaustaisen identiteettiä ja liittää hänet ikuisesti luovuttajaan sekä luovuttajan ja vanhemman väliseen tunnetasolla jännitteeseen suhteeseen. Kyse ei kuitenkaan ole vain lahjasolutaustaisuudesta itsessään identiteettinä, vaan sen vaikutuksista esimerkiksi kuulumisen kokemukseen suhteessa omaan perheeseen ja sukuun sekä oman persoonallisuuden piirteiden perustaan.

Tiedon salaaminen lahjasolutaustaiselta tarkoittaa, että häneltä evätään pääsy osaan perimästä, terveystiedoista ja sellaisesta tiedosta, jonka avulla hän voisi jäsentää omaa persoonallisuuttaan. Toisaalta ne, jotka tietävät saaneensa alkunsa lahjoitetuista sukusoluista, eivät välttämättä koskaan saa selvitettyä lahjoittajaa. Heille tiedon puute voi näyttäytyä kriittisenä esteenä juuri identiteetin rakentamisessa. (Newton ym. 2024.) Lahjasolutaustan selviäminen, mutta vaille tietoa jääminen, voi johtaa identiteetikriisiin. Näin jotkut ruotsalaiset lahjasolutaustaiset kuvasivat kokemustaan tutkimuksessa. He tunsivat osan minuudestaan katoavan, kun he oppivat sen rakentuneen väärän tiedon varaan, jonka tilalle ei ole tarjolla korvaajaa. (Widbom ym. 2024.)

Tiedon käsite liittyy tässä kontekstissa vahvasti geenien kautta kulkevaan tietoon. Näin geenit toimivat oman itsen ja alkuperän jäsentämisen välineinä ja viittauspisteenä. Indekeu ja Hens (2019) ovat selvittäneet belgialaisten lahjasolutaustaisten aikuisten näkemyksiä geenien ja genetiikan merkityksestä itselleen. Geenit ovat oman itsen aloituspakkaus, biologista materiaa, josta yksilö kehittyy. Samoin ne tekevät jokaisesta oman uniikin yksilönsä: vain tietyn munasolun ja siittiön yhdistelmästä syntyy minä.

(Indekeu & Hens 2019.) Monelle luovuttajan etsiminen on tärkeä osa minäkuvan rakentamista (Widbom ym. 2024).

Luovuttaja on ainoa, jolla on mahdollisuus täydentää puuttuva tieto. Informaatio on yhteydessä itsetuntemukseen, ja näin genetiikka on osalle oman olemisen ja narratiivin lähtökohta. Geneettisen taustan tunteminen on siis osa omaa identiteettitarinaa. (Indekeu & Hens 2019.) Tiedon jakaminen ja lapsen tukeminen tiedon käsittelyssä eri ikävaiheissa mahdollistaa lapselle omistajuuden omaan kokonaiseen narratiiviin (Raphael-Leff 2010).

Raphael-Leff (2010) on kuvannut tietoa vaille jääviä “geneettisiksi orvoiksi”. Tiedon puute tuotti joillekin lahjasolutaustaisille tyhjyyden tunnetta ja kokemuksen, jossa puolet omasta persoonasta olisi itselle tuntematon (Indekeu & Hens 2019). Orpouden metaforan voi siis ajatella kohdistuvan tiedon, ei vanhemman, puutteeseen. Tutkimusartikkeleissa ei noussut erityisen vahvasti esiin hylkäämisen kokemus luovuttajan toimesta. Tyhjyyden tunne ja oman itsen tuntemattomuus vaikuttaa lähes siltä kuin lahjasolutaustainen kokisi tulleen itsensä hylkäämäksi. Vaikka lahjasolutaustainen ei käytännössä ole orpo, geneettisen yhteyden puuttuessa oma perhe saattaa tuntua vieraalta.

Lahjasolujen kontekstissa perheen määritelmään vaikuttaa myös hoitokäytännöissä ja yleisessä keskustelussa pyrkimys irrottaa biologinen ja sosiaalinen omina konstruktionaan. Erottelu ei vastaa lahjasolutaustaisten kokemuksia, mutta voi johtaa tarpeeseen uhmata vanhempiaan tai synnyttää liioiteltua tarvetta täyttää vanhempien odotuksia. (Raphael-Leff 2010.) Identiteetti ei olekaan ainoastaan lahjasolutaustaisen käsitys itsestään yksilönä vaan itsestään suhteessa muihin, kuten omiin vanhempiin ja luovuttajaan. Vaikka luovuttaja olisi lahjasolutaustaiselle tuntematon, hän on silti aina läsnä, kasvottomana ja nimettömänä perheenjäsenenä (Newton ym. 2024). Kokemus on ristiriitainen sen yleistyneen ajatuksen, että lahjasolutaustaisen perhe rajautuu tai sen voisi rajata käsittämään ainoastaan sosiaalisen kasvuympäristön.

Kyvyttömyys tunnistaa itsensä sen vanhemman ulkonäössä tai persoonallisuudessa, johon ei ole geneettistä linkkiä, tuotti osalle lahjasolutaustaisista vaikeita tunteita, kuten kuulumattomuutta ja ulkopuolisuutta omasta perheestä. Tietämättömyys omasta taustasta teki asian erityisen haastavaksi, koska tällöin tunnistamattomuuden aiheuttamille vaikeille tunteille ei löytynyt edes selitystä. Geenit toimivat lahjasolutaustaiselle paikantavana tekijänä perhesuhteissa. (Indekeu & Hens 2019.) Sama paikantava merkitys laajenee perheen sisäisistä suhteista laajempaan käsitykseen omista juurista. Widbomin ym. (2024) mukaan omien geneettisten yhteyksien uudelleenjärjestyminen lahjasolutaustan selvityksessä voi johtaa myös maantieteellisen minäkuvan

uudelleenneuvotteluun, mikäli aiempi tieto siitä mistä yksilö on kotoisin, on ristiriidassa uuden tiedon kanssa.

Luovuttajan etsiminen voi olla lahjasolutaustaisille motivoitunut halusta ja toiveesta uusille ihmissuhteille. Kyse voi olla luovuttajasta tai geneettisistä puolisisaruksista. Ne, jotka toivovat erityistä suhdetta, asettuvat samalla erityisen haavoittuvaan asemaan. Samalla luovuttajan selvittäminen voi tuottaa läheissuhteisiin perustuvan suhteellisen identiteetin uudelleenarviointia. Geneettinen yhteys toiseen puoleen perheestä ja suvusta paljastuu olemattomaksi. (Widbom ym. 2024.) Samalla lahjasolutaustaiselle syntyy uusia geneettisiä yhteyksiä, jolloin hänen identiteettinsä relationaalinen jäsentyminen joutuu uudelleenneuvottelun kohteeksi ja keskelle kokonaisen ihmisjoukon ristiriitaisia intressejä.

Kiinnostus omaan alkuperään saattaa kuvautua lahjasolutaustaisen kokemuksessa uhkana omille vanhemmille, jolloin he joutuvat tasapainottelemaan omien tarpeiden ja vanhempiensa tarpeiden ristiriitaisuuksia (Indekeu & Hens 2019). Pelko vanhempien satuttamisesta saattaa johtaa siihen, ettei asiasta puhuta syntymäperheen ulkopuolella edes pitkäaikaiselle kumppanille (Widbom ym. 2024). Luovuttajan etsiminen ei yleensä tarkoita korvaajan etsimistä omalle vanhemmalle, vaan kiinnostus omaan genetiikkaan on siinä mielessä irrallinen suhteesta vanhempiin, että oman taustan tutkiminen on mahdollista säilyttäen samalla jo olemassa olevan vanhemmuussuhteen (Indekeu & Hens 2019). Lahjasolumarkkinoiden luoma vanhempien tarpeiden ja toiveiden etusijalle asettaminen näyttäisi jatkuvan edelleen lahjasolutaustaisen henkilökohtaisissa tarpeissa ja kokemuksissa. Asetelma on omiaan myös heikentämään lahjasolutaustaisen toimijuutta ikään kuin itsekontrollin mekanismilla.

Omien vanhempien suhtautumista on mahdoton kontrolloida ja esimerkiksi spermanluovutuksesta syntyneille isä-lapsisuhde voi näyttäytyä hauraana. Jo valmiiksi etäisemmässä suhteessa tai isän osoittaessa välinpitämättömyyttä aihetta kohtaan luovuttajan selvittäminen saattaa etäännyttää entisestään. Toisaalta isän osoittama kiinnostus ja tuki selvitysprosessissa voi vahvistaa ja lähentää suhdetta. (Widbom ym. 2024.) Omasta vanhemmanstatuksestaan huolissaan oleva ja sen horjumista pelkäävä voi vahingossa muuntaa pelkonsa itseään toteuttavaksi ennusteeksi. Vanhempien suhtautuminen saattaa liittyä siihen, millaisia odotuksia lahjasolutaustainen luovuttaja kohtaan rakentaa mielessään.

Luovuttajasuhteen jäsentyminen ei rajaudu biologisten merkitysten varaan, vaan luovuttaja näyttäytyy sen ohella moraalisesti merkityksellisenä toisena. Indekeun ja Hensin (2019) haastattelemien belgialaisten lahjasolutaustaisten puheessa luovuttajan

motiivi ja toiminta kuvautui heille merkityksellisenä nimenomaan moraalien kautta. Jos luovuttaminen vaikuttaa lähinnä kaupankäynniltä, se saattaa tuntua pahimmillaan lahjasolutaustaisesta dehumanisoivalta ja loukkaavalta ja vähintään satuttavalta kokemukselta. (Indekeu & Hens 2019.) Samoin Widbomin ym. (2024) kohtaamat lahjasolutaustaiset korostivat luovuttajan motiivien merkityksellisyyttä. Heidän oletuksensa motiiveista vaihtelivat altruismista rahallisen hyödyn saamiseen ja haluun levittää omaa perimää. Jotkut pelkäsivät luovuttajalla olevan heidän näkökulmastaan negatiivisia piirteitä, kuten rasistisia tai seksistisiä mielipiteitä. (Widbom ym. 2024.)

Sukusolujen luovuttamisen vertaaminen verenluovutukseen on joillekin lahjasolutaustaisille käsittämätön ajatus, samoin kuin sukusolujen käsittäminen markkinaehtoisuuden kautta. Geneettinen yhteys kuvautuu vastuita ja velvoitteita luovana asiana. Yhden belgialaisen haastatellun kokemus toi esiin järjestelmän potentiaalisen dehumanisoivan mekanismin: *“Minulle tulee hyvin epämiellyttävä tunne siitä, että joku voi vain jättää spermaansa. Minä olen olemassa, olen tavalla tai toisella lapsesi, etkä sinä välitä minusta”*. (Indekeu & Hens 2019.) Sosiaalinen ei näin ollen vaikuta lahjasolutaustaisen kokemuksessa vaihtoehtona biologiselle, vaan ne kietoutuvat yhteen ja ovat olemassa yhtä aikaa, oli luovuttaja yksilön elämässä tai ei.

Gilmanin (2018) havainnot brittiläisistä sukusoluluovuttajista näyttävät, että motiivien moraalinen hyväksyttävyyden koskettaa niin ikään osaa luovuttajista. Heille oli tärkeää luovuttaa puhtaasti altruistisin perustein juuri tulevan lapsen vuoksi. He eivät kykenisi kohtaamaan geneettistä jälkeläistään ja kertomaan tälle luovuttaneensa rahan takia, vaan he kokivat olevansa moraalisesti velvoitettuja toimimaan oikein juuri lasta kohtaan ja siksi esimerkiksi saattoivat kieltäytyä kokonaan luovutuskorvauksesta. (Gilman 2018.) Näkökulman perusteella sukusolulahja tuottaa antajalleen velvoitteita. Sukusolut eivät ole vain biologista materiaa, vaan kantavat odotuksia ja merkityksiä sosiaalisesta niin lahjasolutaustaiselle kuin luovuttajillekin. Suomalaiset munasoluluovuttajat vaikuttavat suhtautuvan enimmäkseen positiivisesti geneettisen jälkeläisen tapaamiseen (Miettinen ym. 2019), mikä tukee sitä tulkintaa, etteivät biologinen ja sosiaalinen ole toisistaan irrotettavissa luovuttajienkaan mielissä.

Koska luovuttajan, vanhempien ja lahjasolutaustaisen välisiä suhteita ei voi rajata yksiselitteisesti biologisiksi tai sosiaalisiksi, on markkinoiden kehitettävä suhteille omat hallinnan keinonsa, sillä ne saattavat horjuttaa esimerkiksi markkinoiden moraalista hyväksyttävyyttä tai sujuvuutta. Suhteet muuttuvat markkinakäytännöissä ennalta sovituiksi ja helposti kategorisoitaviksi. Sopimuksellisuus muistuttaa Zelizerin (2007) suhdetyötä ja toisaalta lahjasolutaustaisen näkökulmasta ne muistuttavat Satzin (2010)

haitallisten markkinoiden epäsymmetrisiä sopimuksia, joissa lahjasolutaustainen jäädessä sopimuksen solmimisen ulkopuolelle, hän asettuu taas heikon toimijan rooliin.

Suomen luovuttajarekisterin voi Homasen (2026) mukaan ymmärtää sosioteknisenä välineenä, jonka tehtävä on hoitojen ja käytäntöjen datafioimisen ohella myös osallistua hoitojen avulla syntyvien läheissuhteiden jäsentymiseen. Rekisteri tuottaa sopimuksellisen järjestelyn, joka sisältää eri osallisten roolit, oikeudet ja velvollisuudet. Järjestely muun muassa luovuttajien neuvonnassa, jossa muistutetaan ensin lapsen oikeudesta alkuperätietoon, mutta jota seuraa muistutus, ettei luovuttajalla ole oikeuksia lapseen, eikä hänestä tule lapsen äitiä. Osa klinikkatyöntekijöistä piti tärkeänä, että vanhemmuus ymmärretään aikomukseen, eikä genetiikkaan perustuvana. Luovuttajan tehtävä on tarjota alkuperätietoa, mutta pysytellä niin etäällä, ettei lapsen kokemus perheestä vaarannu. (Homanen 2026.) Rekisteri, käytännöt ja ammattilaisten asenteet ohjaavat luovuttajaa hyväksymään sopimuksen, jossa hän ei ole ainoastaan perheen, vaan lahjasolutaustaisen koko ihmishuoneiston ulkopuolella.

Munasolunluovuttajien haastatteluissa sopeutumiskyky tähän ulkopuoliseen asemaan näkyy emotionaalisenä etäännyttämisenä geneettisestä yhteydestä. Liiallinen kiinnostus tulevaa lasta kohtaan saattaa johtaa luovuttajan hylkäämiseen epäsovivana. (Tammi & Homanen 2024.) Lahjasolutaustaisille geenit voivat näyttäytyä relationaalisina, vaikka he eivät uskoisi genetiikan tuottavan automaattisesti läheissuhteita. Yhteys vaikuttaa vaikeasti hahmotettavalta, se on olemassa, vaikka luovuttaja ei olisi koskaan ollut läsnä lahjasolutaustaisen elämässä. Ajatus noudattaa yhteiskunnassa yleisesti esillä olevaa assosiaatiota genetiikan ja sukulaisuuden välisestä yhteydestä. (Indekeu & Hens 2019.)

Lahjasolutaustaiselle luovuttajan etsimiseen saattaa liittyä odotuksia erityisestä ihmishuoneesta hänen kanssaan. Samaan aikaan monet ymmärtävät, ettei luovuttajalla ole heitä kohtaan mitään velvoitteita, jolloin etsimiseen yhdistyy pelko torjutuksi tulemisesta. (Widbom ym. 2024.) Sopimuksella on potentiaalia tuottaa vahinkoa lahjasolutaustaisen psyykelle. Se on ristiriidassa sekä luovuttajien että lahjasolutaustaisten kokemusten kanssa, jotka eivät näytä mahtuvan sen asettamiin reunaehtoihin.

Sopimuksellinen järjestely ei kykene tavoittamaan genetiikan tuottamia yhteyksiä kaikessa laajuudessaan. Lahjasolukontekstiin liittyy vanhempien, luovuttajan ja lahjasolutaustaisen lisäksi esimerkiksi luovuttajan omat lapset (Miettinen ym. 2019), joiden kautta luovuttajan on mahdollista kanavoida omaa kiinnostustaan ja kiintymystään lapseen, projisoimalla se näiden mahdolliseksi tarpeeksi (Tammi & Homanen 2024). Lahjasolutaustainen voi siis olla merkityksellinen luovuttajan kautta monelle muulle ihmiselle, niin luovuttajan omille lapsille, kuin muillekin. Genetiikka tuottaa

monimutkaisen ja sotkuisen potentiaalisten ihmissuhteiden verkoston, jota sääntely ja hoitokäytännöt eivät vaikuta edes tunnistavan. (Tammi & Homanen 2024.)

Markkinoille saapuvat uudet toimijat, kuten luovuttajia ja vastaanottajia yhdistävät internetalustat, muuttavat tilannetta, sillä ne mahdollistavat ihmissuhteen syntymisen tuntemattomien kesken alusta alkaen (Hudson ym. 2025). Toisaalta sellaiset välityspalvelut, jotka tarjoavat vanhemmiksi aikoville laajat profiilit luovuttajista, ikään kuin simuloivat heidän välistään henkilökohtaista suhdetta (Bokek-Cohen 2023). Newtonin ym. (2024) haastattelemien lahjasolutaustaisten kokemuksissa nousi esiin mahdollisuus käyttää spermanluovuttajana vanhempien ystävää, jolloin luovuttaja ja perheensä ovat mukana lahjasolutaustaisen elämässä alusta asti. Sellaisille lahjasolutaustaisille, jotka joutuvat odottamaan luovuttajan löytymistä esimerkiksi täysi-ikäisyyteen asti tai etsimään tätä dna-testeillä, saattoi herätä kateuden tunne (Newton ym. 2024), mikä alleviivaa taas sopimuksen rajoihin sopimattomia tarpeita ja tunteita.

Lahjasoluilla lapsiperheellistymisen kontekstissa lahjasolutaustaiset asettuvat myös toisiinsa nähden epäsymmetriseen asemaan toimijuuden näkökulmasta. Kun luovuttaja on vanhempien ystävä, lahjasolutaustaisella on mahdollisuus luoda tähän sosiaalinen suhde geneettisen yhteyden pohjalta, tai kieltäytyä halutessaan, toisin kuin niillä, joiden suhteet on ennalta määritelty. Tuttu luovuttaja voi helpottaa oman identiteetin jäsentämistä jo pienestä pitäen toisin kuin tilanteessa, jossa lahjasolutaustainen pääsee käsiksi oman minuuden jäsentämiselle merkitykselliseen tietoon vasta aikuisena.

Edellä lueteltuja esimerkkejä yhdistää erilaisten, usein ristiriitaisten, intressien väliset neuvottelut. Ihmissuhteita koskevan neuvottelun rinnalla käsitellään taloudellista ulottuvuutta. Lahjasolukontekstissa sopimukselliset suhteet ovat keino hallita käsityksiä perheestä sekä hoitoihin liittyvän rahan ja intiimien suhteiden välisestä moraalisesta jännitteestä. Tätä näkökulmaa tukee Zelizerin (2007) ajatus jatkuvasta suhdetyöstä, joka ehkäisee hämmennystä eri ihmissuhteiden ja niihin liittyvän taloudellisen kompensaation välisestä suhteesta.

Ihmissuhteiden hallinta ei palvele vain kunkin lahjasoluhoidoilla syntyvän perheen suhteiden selkiyttämistä. Hallinta ylläpitää lahjasolumarkkinoiden vakautta. Kun luovuttaja asemoidaan perheen ulkopuolelle, korkeintaan tiedonlähteen rooliin, on lahjasoluperhe helpompi sovittaa vallitsevaan heteronormatiivisen ydinperheen malliin. Vaikka seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ja itsellisten äitien muodostamat perheet haastavat mallia, heteroydinperhe toimii edelleen kulttuurisena ihanteena (Hirvonen 2007), jota lahjasolumarkkinatkin uusintavat säilyttääkseen tästä näkökulmasta sosiaalisen hyväksyttävyytensä. Suhteiden jäsentäminen sopimuksen kaltaisesti suojelee

siis sekä vanhempien yksityisoikeutta lapseensa että markkinoiden moraalista hyväksyttävyyttä perheen muodostuksen näkökulmasta.

Raha, jolla muun muassa ostetaan hoitoja yksityisiltä toimijoilta, maksetaan julkisen terveydenhuollon käyntimaksuja ja jolla suoritetaan korvaus sukusoluista luovuttajalle, luo oman jännitteensä. Raphael-Leff (2010) kuvailee miten lahjasoluhoidoihin liittyvä perheellistymisen mekanisointi ja medikalisointi sekä sukusolujen käsittäminen biologisena materiaana voivat toimia institutionaalisenä defenssinä lääkäreiden vaikeille tunteille. Samoin suhteiden jäsentäminen sopimuksellisiksi järjestelyiksi toimii lahjasolumarkkinoiden institutionaalisenä defenssimekanismina. Luovuttajan etäännyttäminen vastaanottajista ja lapsesta häivyttää myös rahan osallisuutta perheellistymisessä. Sen lisäksi, että kommodifikaation epämiellyttävää luonnetta torjutaan kehystämällä sukusolutuote lahjaksi retoriikan keinoin, pidetään sukusolutuote etäällä syntyvästä lapsesta jäsentämällä lapsen ja luovuttajan suhteet toisilleen etäisiksi tai jopa olemattomiksi.

Lahjasolumarkkinat kommodifioivat sukusoluja ja lahjasoluhoidoja. Mutta markkinoiden päämäärä, ja toisaalta ne liikkeelle sysännyt voima, on lapsettomuudesta kärsivien toive perheellistymisestä. Siksi kommodifikaation tarkastelu jää vajaaksi, jos lopetamme lahjasolumarkkinoiden analyysin sukusoluihin ja hoitoihin. Monet sukusolutuotteen arvoa määrittävät tekijät heijastuvat sukusolusta syntyvään lapseen, vaikka hän ei olisi markkinoiden tuote suoraan verrannollisessa mielessä. Lahjasolutaustaisia koskeva tutkimus antaa viitteitä lapsen käsittämisestä vaihdannan kohteena ja hyödykkeenä.

Puhe lahjasolutaustaisesta erityisenä ja haluttuna voi johtaa myös kokemukseen itsestä hyödykkeenä, minkä tarkoitus on toteuttaa muiden tarpeita ja tuottaa muille onnea. Koska jokaisella ihmisellä, riippumatta siitä miten hän on saanut alkunsa, on itseisarvoa, lahjasolutaustaisen kohdalla erityisyyden korostaminen voi kääntyä itseään vastaan. (Newton ym. 2024.) Lahjasolujen käsittely hyödykkeenä voi johdattaa lahjasolutaustaisen kokemaan itsensä tuotteena. Saman luovuttajan sukusolujen käyttäminen useiden perheiden hoidoissa korostaa niiden hyödykkeenkaltaisuutta ja voi olla osatekijä tuottamassa kokemusta itsestä edelleen massatuotteena. (Indekeu & Hens 2019.)

Pohjoismaiset eettiset neuvottelukunnat ovat esittäneet, että saman luovuttajan sukusoluista syntyneiden määrälle tulisi asettaa kansainväliset rajat. Kaupallisten dna-testien paljastamat kymmenien, jopa satojen, puolisisarusten joukot ovat herättäneet keskustelua massatuotannosta. Lahjasolutaustaisen asettuminen markkinoiden tuotteen asemaan johtaa suoraan heikompaan toimijuuteen. Markkinoiden rakenne, sääntely ja

kulttuuri sekä genetiikan luomat, mutta markkinoiden hallinnan rajaamat suhteet, rakentuvat ennen hänen syntymäänsä. Vasta lahjasolutaustaisen syntymä tuo ne osaksi elettyä elämää, yksilön identiteettiä ja ihmissuhteita sekä kokemusta itsestä ihmisenä, tai tuotteena.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkielman keskeinen johtopäätös on, että lahjasolumarkkinoiden seuraukset tulevat kaikessa laajuudessaan näkyviin vasta, kun tarkastelemme hoitoprosessin jälkeistä aikaa. Markkinoiden tähän asti asettamat toiminnan eettiset reunaehdot ja oletetut vaikutukset hoitoprosessiin osallistuvien psykososiaaliselle hyvinvoinnille eivät huomioi riittävässä määrin lahjasolustaustaisen tarpeita. Hoitojen, luovuttamisen ja vanhemmaksi tulemisen näkökulmasta markkinat saattavat näyttää onnistuneelta järjestelmältä. Sukusolujen saatavuus pyritään säilyttämään vakaana ja niiden laatua tarkkaillaan ja mitataan. Lapsettomuudesta kärsivät pääsevät hoitoihin ja lapsihaaveet toteutuvat. Lahjasolustaustaisen näkökulmasta sama järjestelmä näyttäytyy pitkänä seurausten ketjuna, jossa jo ennen hänen syntymäänsä määritellyt käytännöt tuottavat elämänmittaisia haasteita muun muassa oman identiteetin ja relationaalisen identiteetin määrittymisessä.

Lahjasoluhoidot mahdollistava ja jatkuvasti kehittyvä lisääntymisteknologia avaakin vielä käsittelemättömiä psykososiaalisia ja eettisiä haasteita, joiden pitkäaikaisvaikutuksia emme vielä näe kunnolla (Raphael-Leff 2010). Kysymys luovuttamisen anonyymiydestä ja avoimuudesta on kaikkea muuta kuin neutraali. Siihen liittyy kaikkien markkinatoimijoiden osalta eroavia intressejä ja monenlaisia käsityksiä siitä, miten tieto vaikuttaa yksittäisen perheen ja yhteiskunnallisen perhekäsityksen eheyteen. (ks. mm. Speier 2017; Homanen 2026.) Eettisesti haastavat kysymykset eivät palaudu vain siihen, onko sukusolujen tai hoitojen kaupallistuminen hyväksyttävää. Kokonaisvaltaisempi näkemys markkinoiden rakentumisesta moraalisesti hyväksyttäväksi vaatii niiden lopputuloksena syntyvän ihmisen ja tähän kiinnittyvien seurausten ajallisen ulottuvuuden huomioimisen.

Markkinoiden vakauden ja elinkyvyn edellyttämien käytäntöjen asettuessa osin ristiriitaisiksi lahjasolustaustaisen kokemusmaailmassa keskeisiksi kysymyksiksi nousevat erityisesti suhteiden sopimuksellisuus, lahjanretoriikka, oikeus alkuperätietoon ja markkinoiden seurausten käsittely yksityisenä ja yksilöllisenä ongelmana. Lahjasolustaustaisen kokemus paljastaa markkinoista paljon sellaista, joka ei ole muista näkökulmista havaittavissa. Kokemus ei ole vain markkinoiden seuraus, vaan myös uusi mahdollisuus tutkimukselle ja markkinoiden yleisen hyväksyttävyyden analysoimiselle.

Lahjasolumarkkinoiden vakaus perustuu osin suhteiden hallittuun erillään pitämiseen. Luovuttajille, vanhemmille ja lahjasolustaustaisille osoitetaan omat roolinsa kokonaisuudessa, ja heidän välilleen rakennetaan ennalta määriteltyjä etäisyyksiä. Luovuttaja tunnustetaan ensisijaisesti geneettisen tiedon lähteenä ja hänet rajataan

perheen ja sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle. Vanhemmaksi aikova asettuu juridisesti ja kulttuurisesti vanhemmaksi. Vanhemman ja lapsen puuttuva geneettinen linkki pyritään häivyttämään ja korvaamaan korostamalla sosiaalisen kasvuympäristön merkitystä, ja jopa paremmuutta.

Lahjasolutaustainen jää näiden konstruktioiden väliin: hän ei ainoastaan ole jäänyt hoitoprosessin aikana luotujen suhdesopimusten neuvottelujen ulkopuolelle, vaan häntä ei välttämättä ole edes tunnistettu tulevana toimijana, jolla saattaa olla järjestelmästä poikkeavia haluja ja tarpeita. Hänen kokemuksensa biologisen ja sosiaalisen merkityksistä perhesuhteissa ei kuitenkaan mahdu näiden sopimusten kehyksiin. Markkinat eivät vain kiedo intiimiä ja taloudellista yhteen, vaan tuottavat moraalista hyväksyttävyyttä tukevia kategorioita (Zelizer 2007), ja sosioteknisiä välineitä, kuten luovuttajarekisterit, jotka jäsentävät lahjasolukontekstissa ilmeneviä suhteita ja suhteettomuuksia (Homanen 2026). Markkinat ovat rakentuneet sellaisten sosiaalisten ja juridisten järjestysten päälle, joiden myöhemmät seuraukset tekevät niistä yllättävän hauraat.

Suhteiden sopimuksellisuuden ohella yksi lahjasolumarkkinoiden keskeisistä hallinnan keinoista nousee lahjan käsitteestä. Lahja ei vain kuvaa sukusolujen luovuttamista, vaan muotoutuu markkinoita ylläpitäväksi moraaliseksi teknologiaksi. Lahja on retorinen keino siirtää sukusoluja etäämmäs markkinavaihdannan piiristä sosiaalisesti hyväksyttävämmälle avunannon ja altruismin alueelle. Sukusolujen käsittelyä markkinoiden hyödykeresurssina ja raaka-aineena vieroksutaan, mutta niiden käyttäminen edellyttää järjestelmää, joka hallitsee niiden logistiikkaa, saatavuutta, laatua ja arvoa.

Lahjan teorioissa lahjan arvo ja merkitys määrittyvät antamisen tapojen, eleiden ja antajan ja vastaanottajan välisten suhteiden välittämänä ja lahjan rahallisen arvon sanoittaminen heikentää sen lahjamaista luonnetta (ks. mm. Godbout & Caillé 2000). Sukusolulahjan luonne on ambivalentti. Niitä kiistämättä kohdellaan lahjasolumarkkinoilla hyödykkeenomaisesti, mutta luovuttajien motiiveja tarkastellessa pyyteetön halu auttaa ei katoa markkinoiden toiminnasta huolimatta. Lahjasolut myös sitovat luovuttajan, vanhemmat ja lapsen ikuisesti toisiinsa tavalla, jota muut lahjat eivät kenties tavoita (Raphael-Leff 2010), ja jota markkinoiden hallinnan keinot eivät kykene poistamaan.

Lahjasolun määrittäminen ikuisiksi lahjaksi siirtää tarkastelun lahjasolumarkkinoiden oikeudellisten seikkojen ajalliseen rakenteeseen. Lahjasolutaustaisen oikeus alkuperätietoon toteutuu avointa luovuttamista käyttävissä maissa, kuten Suomessa, yleensä täysi-ikäisyyden hetkellä. Tällöin hänelle aukeaa mahdollisuus saada tietoonsa

luovuttajan henkilöllisyys. Lahjasolutaustainen ei ole ollut mukana neuvottelemassa tätä oikeutta, jolloin se on tulkittavissa myös pyrkimykseksi paikata hänen toimijuutensa puutetta jälkikäteen. Tiedon äärelle pääsy rajoittuu monin tavoin. Vanhempien hauraana kuvautuva usko sosiaalisen vanhemmuuden paremmuuteen, voi johtaa taustan salaamiseen lapselta. Markkinoiden sääntely on päätynyt määrittelemään luovuttajan henkilöllisyyden riittäväksi tiedoksi oikeuden toteutumisen kannalta, sillä muuta järjestelmällä ei ole lahjasolutaustaiselle tarjota.

Lahjasolutaustaisia koskeva tutkimus osoittaa alkuperätiedon liittyvän niin kiinteästi identiteettiin, että pelkkä henkilöllisyys on kiistämättä riittämätön tapa taata oikeuden toteutuminen. Markkinoiden käytännöt luovutusprosessissa eivät silti johda luovuttajan osallisuuteen oikeuden toteutumisen suhteen. Suomessa, jossa luovuttajilla ei todeta olevan mitään ”*juridisia oikeuksia tai velvoitteita syntyvään lapseen*” (HUS 2026), toimii konkreettisenä esimerkkinä velvoitteen puutteesta. Kun luovuttajarekisteri yksinään ei kykene tarjoamaan lahjasolutaustaiselle riittävästi informaatiota alkuperästä, eikä luovuttajaa sido informaation tarjoamisen suhteen kuin hänen oma moraalinsa ja hyvä tahtonsa, vaikuttaa oikeus alkuperätietoon heikosti toteutuvalta ja juridisessa mielessä keskeneräiseltä käytännöltä.

Luovuttamisen anonymiteetti on yksi lahjasolumarkkinoiden keskeisistä kiistanalaisista kysymyksistä. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla takaa oikeuden yksityis- ja perhe-elämän kunnioitukseen, jonka on lahjasolukontekstissa katsottu liittyvän sekä lahjasolutaustaisen oikeuteen tietää alkuperänsä että luovuttajan oikeuteen säilyttää anonymiteettinsä (Teriö 2020; Mulligan 2022). Anonyymien luovuttamisen kieltäminen nykyisessä lainsäädännössä tulkinnut 8 artiklaa lahjasolutaustaisen eduksi, mutta samaa oikeutta ei ole ulotettu ennen lakia syntyneisiin taannehtivalla lainsäädännöllä (Teriö 2020). Taannehtivaa sääntelyä on vastustettu erityisesti sillä perusteella, että sen on pelätty loukkaavan vakavasti luovuttajan yksityisyyttä ja heikentävän koko lahjasoluhoidojärjestelmän toimivuutta luovuttajien kaikitossa (Pennings 2012).

Luovuttaja ja lahjasolutaustainen eivät kuitenkaan ole toimijuudeltaan sellaisessa symmetrisessä asetelmassa, että heidän oikeuksiaan olisi välttämättä perusteltua tulkita tasapainoisesti. Luovuttaminen perustuu oikeustoimikelpoisen yksilön vapaaseen tahtoon ja seurausten harkintaan. Lahjasolutaustainen jää seurausten kokijan rooliin, heikoksi toimijaksi. Kyseisen seikan ja lahjasolutaustaisia koskevan tutkimuksen valossa uskallan väittää, että anonyymistä luovutuksesta syntyneille taannehtiva lainsäädäntö saattaisi tuottaa suurempia psykososiaalisia hyötyjä, kuin millaisia haittoja anonyymien jälkikäteisestä poistamisesta seuraisi luovuttajalle. Väite jää silti teoreettiseksi hahmotelmaksi aihetta koskevan tutkimustiedon vähäisyyden vuoksi. Vaikka tiedämme

jo jonkin verran luovuttajien motiiveista ja lahjasolutaustaisten antamista merkityksistä geneettiselle tiedolle, tutkimustieto ei ole suoraan vertailukelpoinen. On siis olemassa perusteita jatkotutkimukselle sen suhteen, millaisia velvoitteita ja oikeuksia lahjasolumarkkinoiden sääntely tuottaa ja millaisia seurauksia niillä on esimerkiksi toimijoiden välisille suhteille tai yleiselle perhekäsitykselle.

Muun muassa oikeudellisten intressien näkökulmasta markkinoiden seuraukset siirtyvät yksityiselämän piiriin kuuluviksi, vaikka markkinat itsessään ovat yhteiskunnallinen, osin jopa väestöpoliittinen ilmiö. Lahjasoluhoidot ovat jäsentyneet markkinaehtoiseksi instituutioksi, jonka tuottamia seurauksia käsitellään perheen sisäisinä, yksilöllisinä ja tunne-elämään kiinnittyneinä kysymyksinä. Siksi lahjasolutaustaista koskettava geneettinen identiteettityö, alkuperätiedon oikeuden toteutumattomuus ja uusien geneettisten sukulaisuussuhteiden käsittely ja järjestäminen osaksi henkilökohtaista narratiivia jäävät suurelta osin henkilökohtaisiksi kriiseiksi. Oman toimijuuden vahvistaminen näkyy kuitenkin vertaistuellisen toiminnan järjestämisessä ja voittoa tavoittelemattomien yhdistysten, kuten Donor Sibling Registryn tai Simpukka ry:n Helminauhan, toiminnassa. Niiden toimesta aihe nousee aktiivisemmin yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Lahjasolutaustainen ei heikosta toimijuudestaan huolimatta jää lopullisesti markkinoiden passiiviseksi kohteeksi. Avoimuus omista kokemuksista mediassa ja tutkimuksessa vahvistaa toimijuutta ja toimii markkinoiden peilikuvana, joka paljastaa markkinoiden ja hoitojen vielä näkymättömiä moraalisia haavoittuvuuksia. Markkinoiden haitallisuus ei rajaudu vaihdannan hetkellä ilmeneviin ongelmallisuuksiin, vaan sitä on arvioitava suhteessa markkinoiden tuottamiin seurauksiin (Satz 2010). Lahjasolumarkkinoiden moraalista hyväksyttävyyttä tulisi arvioida ja tutkia sen kautta, millaiset edellytykset se tarjoaa lahjasolutaustaisen hyvän elämän toteutumiselle.

Lahjasolututkimuksen rajoitukset ovat osin seurausta lahjasolumarkkinoiden mekanismeista, osin sosiokulttuurisista arvotuksista. Salailun kulttuurin vuoksi lahjasolutaustaisten tutkiminen on haastavaa: harva on tietoinen taustastaan, tai siihen liittyvät tunteet ja ajatukset hautautuvat häpeän alle. Näin ollen tutkimuskohteiden tavoitettavuus on heikkoa ja kokemuksellista tietoa keränneet tutkimukset perustuvat varsin pieniin otantoihin. Toisaalta lahjasolut ilmiönä liittyvät intiimeihin ja herkkiin aiheisiin. Tahaton lapsettomuus on inhimillinen tragedia ja lahjasoluhoidojen avulla muodostettu perhe on erityisen haavoittuvainen yhteiskunnallisen perhekäsityksen alaisuudessa. Myös sukusolujen luovuttamiseen liittyy moraalisia jännitteitä, kuten sukupuolitetut oletukset luovuttajan motiiveista, jotka voivat johtaa asian piilotteluun ja häpeilyyn. Salaisuuksien verho on kenties kaikille yllätyksenä auennut pääosin

kaupallisten DNA-testien myötä. Teknologinen kehitys toimii keskeisenä markkinoiden uudelleenjäsentelyä tuottavana tekijänä. Muutos on ajankohtainen ja tulee varmasti nostamaan esiin sellaisiakin kysymyksiä, jotka jäävät tässä tutkielmassa tavoittamatta. Samalla tutkimuksen rajoituksia koskevat kysymykset ovat muutoksessa ja teknologinen kehitys mahdollistanee tulevaisuudessa uusia tutkimusmenetelmiä ja -aineistoja.

Tutkielma avaa mielenkiintoisia mahdollisuuksia ja kysymyksiä jatkotutkimuksen suuntaan. Taloussosiologian viime vuosikymmenten käsitteellisiin avauksiin kuuluu prosumerismin eli tuottajakuluttajan, käsite, jossa yksilön roolit tuottajana ja kuluttajana sekoittuvat. Lahjasolumarkkinoiden konteksti vie kysymyksen ihmisestä markkinoilla askeleen pidemmälle: onko lahjasolutaustainen markkinoiden näkökulmasta ihminen, lahja vai tuote. Tästä näkökulmasta lahjasolututkimus ei vielä ole käsitelty lahjasoluhoidojen markkinalogiikkaa. Orastavia viitteitä kysymyksen merkityksestä on nähtävillä, sillä muun muassa Indekeun ja Hensin (2019) sekä Newtonin ym. (2024) havaintojen joukosta löytyy lahjasolutaustaisten omaa pohdintaa itsestään näiden markkinoiden hyödykkeenä.

Tutkielma antaa perusteita jatkaa kehollisen kommodifikaation tutkimusta lahjasolukontekstissa. Mutta jatkotutkimuksen olisi syytä kehystää kommodifikaatioprosessi ajallisesti laajemmin, koskien myös sukusolujen kommodifikaation mahdollisia seurauksia äsken mainitusta näkökulmasta. Perhetutkimukselle aihe on merkityksellinen perhekäsityksen muutoksen ja genetiikan luomien sukulaisuussuhteiden kautta. Sosiaalipoliittisesti lahjasoluhoidot ovat kiinnostava tutkimuksen aihe niiden linkittyessä väestö- ja syntyvyyspoliittisiin kysymyksiin: keillä on oikeus saada hoitoa ja millä ehdoilla ja miten syntyvyyden laskuun voidaan vaikuttaa lahjasoluhoidojen tarjonnalla. Alkuperätiedon oikeudellisesti haasteellinen asema sekä nykyisen tilanteen että menneisyyden päätösten valossa, tuottaa niin sosiologialle, oikeustieteelle, psykologialle kuin filosofiallekin kiinnostavia kysymyksiä toimijoiden intressiristiriidoista ja identiteetin määrittämisestä ja jäsentymisestä ihmisen elämässä. Lahjasolumarkkinat ovatkin useiden tieteenalojen kannalta kiinnostava kohde.

Lahjasolutaustainen ei ole yksiselitteisesti lahja, eikä tuote. Hänen asemansa pakottaa silti tarkastelemaan näiden intiimien markkinoiden järjestystä ja moraalista hyväksyttävyyttä uudesta näkökulmasta. Markkinoiden välittyessä eettisten ja sosiaalisten kysymysten kautta ja asettaessa lahjasolutaustaisen olemassaolon edellytykset markkinaehtoisten mekanismien alaiseksi, tulee aina pitää mielessä, että hän on oma, uniikki yksilönsä, jonka minuus ei rajoitu tai määrity kokonaisvaltaisesti lahjasolutaustan ympärille.

7 LÄHTEET

Adamson, G. D., Creighton, P., de Mouzon, J., Zegers-Hochschild, F., Dyer, S., & Chambers, G. M. (2025). How many infants have been born with the help of assisted reproductive technology? *Fertility and Sterility*, 124(1), 40–50. <https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2025.02.009>

Almeling, R. (2011). *Sex cells: The medical market for eggs and sperm*. University of California Press.

Aspers, P. (2009). How are markets made? MPIfG Working Paper, MPIfG Working Paper, Article 09/2. <https://ideas.repec.org/p/zbw/mpifgw/092.html>

Aspers, P. (2011). *Markets*. Polity.

Beckert, J. (2009). The social order of markets. *Theory and Society*, 38(3), 245–269. <https://doi.org/10.1007/s11186-008-9082-0>

Bokek-Cohen, Y. (2023). Marketing of donor eggs by offering possibilities for imaginary actualization of recipients' ideal self. *Journal of Consumer Culture*, 23(4), 868–902. <https://doi.org/10.1177/14695405221149103>

Donor Sibling Registry. (Ei pvm.). *History and Mission*. Donor Sibling Registry. Noudettu 1.4.2026, osoitteesta <https://donorsiblingregistry.com/history-and-mission>

European Institute for Gender Equality. (Ei pvm.). *Lisääntymisoikeudet*. Noudettu 7.3.2026, osoitteesta https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1179?language_content_entity=fi

The European IVF-Monitoring Consortium (EIM) for the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE), Calhaz-Jorge, C., Smeenk, J., Wyns, C., De Neubourg, D., Baldani, D. P., Bergh, C., Cuevas-Saiz, I., De Geyter, C., Kupka, M. S., Rezabek, K., Tandler-Schneider, A., & Goossens, V. (2024). Survey on ART and IUI: Legislation, regulation, funding, and registries in European countries—an update. *Human Reproduction*, 39(9), 1909–1924. <https://doi.org/10.1093/humrep/deae163>

ETENE, SMER, The Danish Council of Ethics, & Bioteknologirådet. (2025). *Vetoamus: Yhden luovuttajan sukusoluista syntyvien lasten määrälle on asetettava kansainväliset rajat*.

Fligstein, N. (2001). *The Architecture of Markets: An Economic Sociology of Twenty-First-Century Capitalist Societies*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691186269>

Fligstein, N., & Dauter, L. (2007). The Sociology of Markets. *Annual Review of Sociology*, 33(1), 105–128. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.33.040406.131736>

Gilman, L. (2018). Toxic money or paid altruism: The meaning of payments for identity-release gamete donors. *Sociology of Health & Illness*, 40(4), 702–717. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12718>

Godbout, J., & Caillé, A. (2000). *The world of the gift* (1st paperback edition). McGill-Queen's Univ. Press.

Gold, N. (2019). The limits of commodification arguments: Framing, motivation crowding, and shared valuations. *Politics, Philosophy & Economics*, 18(2), 165–192. <https://doi.org/10.1177/1470594X19825494>

Hall, D. (2023). 'Commodification of everything' arguments in the social sciences: Variants, specification, evaluation, critique. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 55(3), 544–561. <https://doi.org/10.1177/0308518X221128305>

Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575–599. <https://doi.org/10.2307/3178066>

Hartman, A. E., & Coslor, E. (2019). Earning while giving: Rhetorical strategies for navigating multiple institutional logics in reproductive commodification. *Journal of Business Research*, 105, 405–419. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.05.010>

Hirvonen, H. (2007). Biologinen sosiaalisen mallina: Valintoja uuden hedelmöityshoitolaikentällä. *Sosiologia*, 44(4). <https://journal.fi/sosiologia/article/view/123779>

Homanen, R. (2026). The Gamete Donor Register, Kinship, and Belonging: State-Organized Openness in the Nordic Context of Transnational Egg Donation. *Science, Technology, & Human Values*, 51(2), 375–399. <https://doi.org/10.1177/01622439251401608>

Hudson, N., Weis, C., Pavone, V., Herbrand, C., & Provoost, V. (2025). The emergence of egg intermediaries in the European fertility landscape: The creation of value in reproductive bioeconomies. *Social Science & Medicine*, 383, 118448. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2025.118448>

HUS. (12.1.2026). Sukusolupankki – Munasolujen ja siittiöiden luovutus | HUS. Noudettu 2.4.2026, osoitteesta <https://www.hus.fi/sukusolupankki>

Huttunen, M., & Socada, L. (2019). ADHD (aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö). *Duodecim Terveyskirjasto*. Noudettu 9.3.2026, osoitteesta <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00353>

Ilmonen, K. (2007). Johan on markkinat: Kulutuksen sosiologista tarkastelua. *Vastapaino*.

Indekeu, A., & Hens, K. (2019). Part of my story. The meaning and experiences of genes and genetics for sperm donor-conceived offspring. *New Genetics and Society*, 38(1), 18–37. <https://doi.org/10.1080/14636778.2018.1549476>

Kaksplus (23.12.2024). Lahjamunasolusta syntynyt Noora sai tietää taustastaan vasta aikuisena – halusi löytää luovuttajan: ”Tunnistin heti, että meissä oli paljon samaa”. *Kaksplus.fi*. Noudettu 23.4.2026, osoitteesta: <https://kaksplus.fi/vanhemmuus/minuntarinani/lahjamunasolusta-syntynyt-noora-sai-tietaa-taustastaan-vasta-aikuisena-halusi-loytaa-luovuttajan-tunnistin-heti-etta-meissa-oli-paljon-samaa/>

Kela. (Ei pvm.). Luovutuspäiväraha elinluovutuksesta. Kela. Noudettu 20.4.2026, osoitteesta <https://www.kela.fi/elinluovutus>

Laki hedelmöityshoidoista 1237/2006. (2006). Saatavilla osoitteessa <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20061237>

Lee, M. S., Farland, L. V., Missmer, S. A., & Ginsburg, E. S. (2017). Limitations on the compensation of gamete donors: A public opinion survey. *Fertility and Sterility*, 107(6), 1355-1363.e4. <https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2017.03.001>

Lupa- ja valvontavirasto. (Ei pvm.). Lahjasoluluovuttajien tietojen antaminen. Lupa- ja valvontavirasto. Noudettu 9.4.2026, osoitteesta <https://lvv.fi/sosiaali-ja-terveydenhuolto/lahjasoluluovuttajien-tietojen-antaminen>

Madeira, J. L. (2015). Conceiving of Products and the Products of Conception: Reflections on Commodification, Consumption, ART, and Abortion. *Journal of Law, Medicine & Ethics*, 43(2), 293–306. <https://doi.org/10.1111/jlme.12245>

Marway, H., Johnson, S.-L., & Widdows, H. (2014). Commodification of Human Tissue. In H. A. M. J. Ten Have & B. Gordijn (ed.), *Handbook of Global Bioethics* (s. 581–598). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-007-2512-6_104

Mauss, M. (2016). *The Gift: Expanded Edition*. HAU.

Miettinen, A., Rotkirch, A., Suikkari, A.-M., & Söderström-Anttila, V. (2019). Attitudes of anonymous and identity-release oocyte donors towards future contact with donor offspring. *Human Reproduction*, 34(4), 672–678. <https://doi.org/10.1093/humrep/dez009>

MTV. (2.5.2026). *Essin tekemä DNA-testi paljasti 36 sisarusta: ”1990-luvulla jopa suositeltiin, että ei kerrota lapselle tästä”*. [mtvuutiset.fi](https://www.mtvuutiset.fi). Noudettu 8.5.2026, osoitteesta <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/essin-tekema-dna-testi-paljasti-36-sisarusta-1990-luvulla-jopa-suositeltiin-etta-ei-kerrota-lapselle-tasta/9330218>

Mulligan, A. (2022). Anonymous gamete donation and Article 8 of the European Convention on Human Rights: The case for incompatibility. *Medical Law International*, 22(2), 119–146. <https://doi.org/10.1177/09685332221096210>

Newton, G., Drysdale, K., & Newman, C. E. (2024). Embodied sociotechnical imaginaries: How donor-conceived people imagine identity, family and reprodigital futures beyond regulation. *Frontiers in Global Women’s Health*, 4, 1221913. <https://doi.org/10.3389/fgwh.2023.1221913>

Pacey, A. A., Pennings, G., Mocanu, E., Rothmar, J., Pinborg, A., Adrian, S. W., Burke, C., & Skytte, A.-B. (2023). An analysis of the outcome of 11 712 men applying to be sperm donors in Denmark and the USA. *Human Reproduction*, 38(3), 352–358. <https://doi.org/10.1093/humrep/deac264>

Pennings, G. (2025). The management of donor information, donor anonymity and family limits by international sperm banks. *Ethics, Medicine and Public Health*, 33, 101153. <https://doi.org/10.1016/j.jemep.2025.101153>

- Pennings, G. (2012). How to kill gamete donation: Retrospective legislation and donor anonymity. *Human Reproduction*, 27(10), 2881–2885. <https://doi.org/10.1093/humrep/des218>
- Perler, L., & Schurr, C. (2022). Geographies of assisted reproduction: The Spanish egg donation economy as a global/intimate contact zone. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 68(2), 313–333. <https://doi.org/10.5565/rev/dag.725>
- Punainen Risti. (2024). Miksi verenluovutuksesta ei saa rahaa? Veripalvelu. Noudettu 20.4.2026, osoitteesta <https://www.veripalvelu.fi/ukk/miksi-verenluovutuksesta-ei-makseta/>
- Pyyhtinen, O. (2004). Lahjan sosiologia—Georg Simmel ja Marcel Mauss. Teoksessa Kansallinen, eurooppalainen, globaali. Taloussosiologian tutkimusseminaarit 2004. (Vol. 2, s. 133–158). Esa Print Tampere.
- Raphael-Leff, J. (2010). The Gift of Gametes – Unconscious Motivation, Commodification and Problematics of Genealogy. *Feminist Review*, 94(1), 117–137. <https://doi.org/10.1057/fr.2009.43>
- Rössel, J., Schenk, P., & Weingartner, S. (2021). The Aesthetic Moment in Markets. In A. Maurer (Ed.), *Handbook of Economic Sociology for the 21st Century* (s. 95–111). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-61619-9_7
- Satz, D. (2010). Why some things should not be for sale: The moral limits of markets. Oxford University Press, USA.
- Simpukka ry. (Ei pvm.). Lahjasoluhoidojen historiaa. Helminauha. Noudettu 12.2.2025, osoitteesta <https://helminauha.info/hoitojen-historia/>
- Sobande, F., Mimoun, L., & Torres, L. T. (2020). Soldiers and superheroes needed! Masculine archetypes and constrained bodily commodification in the sperm donation market. *Marketing Theory*, 20(1), 65–84. <https://doi.org/10.1177/1470593119847250>
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. (2007). *Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asetus hedelmöityshoidoista 825/2007*. FINLEX. Noudettu 5.5.2026, osoitteesta https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2007/825#sec_3
- Speier, A. (2017). Is Information Power? Comparing Anonymous and Open Egg Donation. *Sociological Research Online*, 22(2), 130–141. <https://doi.org/10.5153/sro.4294>
- Spherical Insights. (2024). Europe Sperm Bank Market Size, Analysis, Forecasts To 2033. Spherical Insights. Noudettu 11.2.2026 osoitteesta <https://www.sphericalinsights.com/reports/europe-sperm-bank-market>
- Swedberg, R. (2009). Principles of Economic Sociology. Princeton University Press.
- Tammi, R., & Homanen, R. (2024). Good donors, bad donors and oddities in the family tree: Genomics, donation and reproductive citizenship in Finnish egg donor accounts. *BioSocieties*. <https://doi.org/10.1057/s41292-024-00345-y>

- Teriö, I. E. (2020). Luovutetuista sukusoluista alkunsa saaneen henkilön oikeus tietää alkuperästään hedelmöityshoidoista annetun lain voimaantuloa aiemmissa tapauksissa. *Helsinki Law Review*, 14(1), 18–49. <https://doi.org/10.33344/vol14iss1pp18-49>
- THL. (2025). Hedelmöityshoitotilasto 2023–2024. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/hedelmoityshoidot>
- Titmuss, R. M. (1970). *The Gift Relationship: From Human Blood to Social Policy*. George Allen & Unwind Ltd.
- TYKS. (ei pvm.). Lapsettomuuden hoito | Tyks. Noudettu 21.4.2026, osoitteesta <https://www.tyks.fi/hoidot-ja-tutkimukset/lapsettomuuden-hoito>
- Valtioneuvosto. (2025). Munasolujen luovuttamisesta maksettava haittakorvaus nousee. Valtioneuvosto. <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/munasolujen-luovuttamisesta-maksettava-haittakorvaus-nousee>
- Ulkoministeriö. (Ei pvm.). Sijaissyntytykset ulkomailla. Ulkoministeriö. Noudettu 12.11.2025, osoitteesta <https://um.fi/sijaissyntytykset-ulkomailla>
- Whetten, D. A. (1989). What constitutes a theoretical contribution? *Academy of Management Review*, 14(4), 490–495. <https://doi.org/10.5465/amr.1989.4308371>
- Widbom, A., Isaksson, S., Sydsjö, G., Skoog Svanberg, A., & Lampic, C. (2024). The motives and experiences of donor-conceived persons requesting the identity of their sperm donors. *Reproductive BioMedicine Online*, 48(1), 103413. <https://doi.org/10.1016/j.rbmo.2023.103413>
- YLE. (9.12.2024a). *Timo Ramu oli perheensä ainoa lapsi – DNA-testi paljasti 50 sisarusta*. Yle Uutiset. Noudettu 11.2.2025, osoitteesta <https://yle.fi/a/74-20127299>
- YLE. (9.12.2024b). *Väestöliitto pyytää anteeksi tietojen tuhoamista – Anton Savolainen, 24, ei saanut tietää biologista isäänsä*. Noudettu 11.2.2025, osoitteesta Yle Uutiset. <https://yle.fi/a/74-20121831>
- YLE. (31.7.2024c). *Hollantilaismiehen luovuttamista siittiöistä on syntynyt yli 500 lasta – selvitimme, voiko hänellä olla jälkeläisiä Suomessa*. Yle Uutiset. Noudettu 11.2.2025, osoitteesta <https://yle.fi/a/74-20101591>
- YLE. (22.3.2024d). *Kruunuvuorten vauva maksoi 57 000 euroa – selvitimme, mistä hedelmöityshoitojen kulut kertyvät*. Yle Uutiset. Noudettu 21.2.2025, osoitteesta <https://yle.fi/a/74-20079952>
- YLE. (22.2.2025). *Sisarukset asuivat tietämättään samalla kadulla – yli 30 sisaruksen parvi paljastui Suomessa ja Ruotsissa*. Yle Uutiset. <https://yle.fi/a/74-20143223>
- YLE. (7.2.2026). *Donor-conceived adults in Finland gain access to their origins*. Yle Uutiset. Noudettu 11.2.2026, osoitteesta <https://yle.fi/a/74-20208912>
- Zadeh, S., Jones, C., & Jadvā, V. (2024). ‘I have to remind myself that everyone’s search is different’: Experiences and outcomes of searching and not searching for donor

connections among donor conceived adults. *Human Reproduction (Oxford, England)*, 39(12), 2722–2733. <https://doi.org/10.1093/humrep/deae210>

Zelizer, V. (2017). *The social meaning of money* (New Princeton paperback edition). Princeton University Press.

Zelizer, V. (2011). *Economic Lives*. Princeton University Press.

Zelizer, V. (2007). *Purchase of Intimacy*. Princeton University Press.